

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

DANSKE LIVREGIMENT

EKSKURSION 2020

24. – 26. september

ATLANTVOLDEN

”Atlantvolden er ingen vold, men snarere et tyndt, på mange steder skrøbeligt snørebånd, som på enkelte punkter har nogle få fastere knuder.”

*Generaloberst Hans v. Salmuth
15. Arme i Nordfrankrig, oktober 1943*

Indholdsfortegnelse

<i>Tidsplan og briefingoversigt</i>	4
<i>Velkommen til Ekskursion 2020</i>	6
<i>Kaj Munk</i>	7
<i>Den militære situation i Jylland 1944-45 - fra invasionen til sammenbruddet</i>	10
<i>Walter Frentz, hans fotografier fra Danmark - og 29. august 1943</i>	15
<i>Forsvarsområde Hanstholm.</i>	19
<i>Regelbau-systemet</i>	23
<i>Hærkystbatteri Vigsø</i>	25
<i>Støttepunkt Bulbjerg</i>	29
<i>Støttepunkt Hjardemål.</i>	34
<i>Det tyske luftforsvars installationer i Danmark under besættelsen 1940-45</i>	36
<i>Støttepunktsgroupe Oddesund</i>	40
<i>"EFTERRETNINGSARKIVET"</i>	42
<i>DKM TIRPITZ</i>	46
<i>TIRPITZ-stillingen</i>	50
<i>Flygtningelejren i Oksbøl 1945 – 1949</i>	55
<i>Hermann v. Hanneken</i>	63
<i>Georg Lindemann</i>	66
<i>Werner Best</i>	70
<i>Ekskursionsbefaling nr. 1/2020</i>	78

TIDSPLAN OG BRIEFINGOVERSIGT

Torsdag 24. september:

- 1000 Mødetidspunkt, P-plads Fredericia Banegård, Chr. Winthers
Vej/gratis parkering,
Samling/Regalering.
- 1030 Bustransport fra P-plads, Chr. Winthers Vej til Silkeborg Bunkermuseum
Briefing: Jan Kaare Christensen: Den Militære situation i Jylland 1944-45.
Fra invasionen til sammenbruddet.
- 1200 Ankomst Silkeborg Bunkermuseum.
- 1200-1300 Silkeborg Bunkermuseum, med bistand af museets formidlere
Stabslæge (P) Preben Clausen og
Major (P) i FLV, Oluf Eriksen, flyvernavn ERI, jagerpilot
- 1300-1430 Feltfrokost på terrassen i Søvilla v/Forplejningssektionen.
- 1500-1730 Bustransport fra Silkeborg Bunkermuseum til Hanstholm Hotel.
Briefing: Formand, Jens Erik Frandsen: Kaj Munk, ved passage
af Kaj Munks Mindesten, Engesvang.
Briefing: Lars Bærentzen: Walther Frenztz, hans fotografier fra
Danmark – og 29. august 1943.
- 1730 Indkvartering.
- 1915 Briefing på Hanstholm hotel: Museumsinspektør, Bunkermuseum
Hanstholm, Ph.d. Jens Andersen: Atlantvolden, de tyske militære anlæg.
- 2015 Aftenforplejning på Hanstholm Hotel.

Fredag 25. september:

- 0730 – 0845 Morgenbuffet på Hanstholm Hotel.
- 0900 Samling/Regalering, P-plads Hanstholm Hotel
Bustransport til Bunkermuseum Hanstholm.
- 0930 -1130 Orientering/omvisning på Bunkermuseum Hanstholm, ved
Museumsinspektør, Ph.d. Jens Andersen,
Derefter på egen hånd.
- 1130 – 1300 Feltfrokost, Bunkermuseum Hanstholm v/Forplejningssektionen.
- 1300 – 1330 Kørsel med Ammunitionstog.
- 1345 Bustransport til Hærkystbatteri Vigsø.
Orienteringer: Ekskursionsleder Søren A. Matthiessen:
Passage af 27 Luftwaffe Støttepunkt (Hamborg), Hjertebjerg,
Mammut Radar.
Orientering: Hærkystbatteri Vigsø.
Bustransport til Støttepunkt Bulbjerg.
Orientering: Støttepunktgruppe Bulbjerg-Vust.
Passage af infanteristillingen ved Ellidsbøl,
Passage af Støttepunkt Hjørdemål.
Briefing: Erling Flebbe: Det tyske Luftforsvars installationer i Danmark
under besættelsen 1940-45.
Retur til Hanstholm Hotel.
- 1600 Eftermiddagskaffe m/kage, i foyer Hanstholm Hotel.
- 1630 Egen tid og "BAR-tid".
- 1900 Velkomstdrink, fotografering.
- 1930- Store Middag/Ekskursionsmiddag på Hanstholm Hotel.
(dresscode: Jakke og slips)

Lørdag 26. september:

0730-0830 Morgenbuffet/tjek ud fra Hanstholm Hotel.

0830 Samling/Regalering, P-plads, Hanstholm Hotel.

0845-1300 Bustransport til Museum Tirpitz, Blåvand.

Passage af og orienteringer:

”Peildorf Klitmøller” – ”Den tyske pejlestation Klitmøller”.

Støttestpunkt Stenbjerg,

Pejlestation Lodbjerg Fyr og

Støttestpunkt Oddesund-Nord (Regelbau 411, kort pause, strække ben, toilet og forfriskning)

Briefing: Jesper Gram Andersen: Efterretningsarkivet.

Briefing: Peder Ellegaard Larsen: Tirpitz.

Orientering: Tirpitz-stillingen.

Orienteringer: Ekskursionsleder Søren A. Matthiessen.

1300-1400 Museum Tirpitz på egen hånd.

1415 Bustransport til Ho-Ellipsen, bålplads, Skallingvej.

1430-1530 Feltfrokost Ho-Ellipsen v/Forplejningssektionen.

1530- ca. 1700 Bustransport med forventet ankomst til P-plads Fredericia

Banegård, Chr. Winthers Vej kl. ca. 1700.

Briefing: Arne H. Hansen: Flygtningelejren i Oksbøl 1940-49.

Ca. 1730 Ekskursionsafslutning, tak for denne gang.

Egen hjemtransport.

VELKOMMEN TIL EKSURSION 2020

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

DANSKE LIVREGIMENT
KASTELLET 60,
2100 København Ø

September 2020

Kære Ekskursionsdeltagere.

Læseselskabets Ekskursion 2020 (EX20) går i år til Den jyske Atlantvold. Jeg er glad for, at så mange af Læseselskabets medlemmer har valgt at deltage i turen – specielt i disse Covid-19 tider.

Jeg er sikker på, at vi alle vil få en god og udbytterig tur og ikke mindst, at EX20 også kan være med til at styrke vores selskabelige og faglige sammenhold.

Det er tilsvarende mit håb, at vi får en militær- og krigshistorisk indsigt i de store og imponerende anlæg, der indeholdes i den jyske del af Atlantvolden.

Det vil ikke være muligt at dække alle aspekter af Den jyske Atlantvold, men EX20 kan måske blive et incitament for Læseselskabets medlemmer til selv at vende tilbage og blive endnu mere oplyste om den – på mange måder spændende - men også alvorlige del af den tyske besættelse af Danmark under 2. verdenskrig eller man kunne drage nytte af vores Nye Bogsamlings titler emnet vedrørende, hvortil vi for ganske nylig gennem en donation er blevet beriget med to bøger om tyske forsvarsværker i Danmark under besættelsen.

Covid-19 vil sætte sit præg på turen - både på museerne, hotellet og ved bustransporten. Jeg er sikker på, at vi ved fælles hjælp og sædvanlig hensyntagen vil komme fint omkring det.

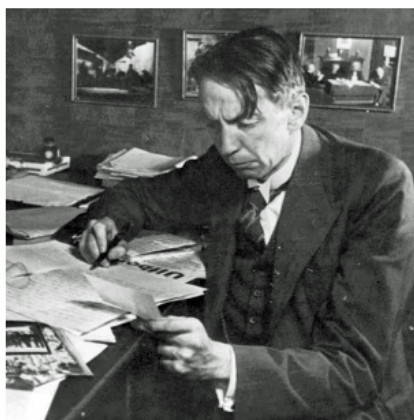
RIGTIG GOD TUR.

JENS ERIK FRANDBSEN

Formand

KAJ MUNK

Af generalmajor Jens Erik Frandsen

Kaj Munk er både mand og myte.

Han var sognepræst, digter og forfatter og skrev et hav af avisartikler, sange, salmer, børnerim, prædiker, digte og skuespil.

De første atten år af sit relative korte liv hed han ikke Kaj Munk, men Kaj Harald Leininger Petersen.

Han blev født 13 JAN 1898 i Maribo på Lolland. Faren Carl Emanuel Petersen var garvermester og moren kom oprindeligt hjemmet som husbestyrerinde.

Det var et efter samtidens forhold velbeslået hjem, som Munk blev født ind i. Faren døde efter et ildebefindende i 1899 og fire år senere døde moren af tuberkulose.

Selv om Kaj Munk kun var fem år gammel, da han blev forældreløs, kom særligt moren til at præge hans liv og digtning. De to var sammen dag og nat – moren prøvede endda at smitte ham med tuberkulose, da hun mente, at han var for svag til at kunne leve uden hende. I skuespillet *Ordet*, som senere blev filmatiseret af Carl Th. Dreyer, spillede den døde mor også en helt afgørende rolle.

Efter morens død kom Kaj Munk hen til sin onkel og faster i Maribo. Et halvt år senere flyttede han 15 km mod øst, ud til Opagerskov, for at bo hos morens kusine, Marie Munk og hendes mand Peter Munk. De blev hans plejeforældre, og da de 13 år senere formelt adopterede Kaj, fik han deres efternavn, det han skulle gøres kendt under i hele Norden, Munk.

Plejeforældrene boede på et stråetækt husmandssted. Huset, der senere blev en stor turistattraktion, nedbrændte i 2002 og der er kun en mindesten tilbage.

Marie Munk var opdraget strengt og var meget indremissionsk.

Tiden i Indre Mission gjorde indtryk på lille Kaj, der som femårig besluttede sig for at ville blive præst. Det ændrede sig dog, da han som 12-årig blev præsenteret for Oehlenschläger. Så ville han være digter.

I 1905 begyndte Kaj i Opager Skole. I 1908 overflyttedes han til Vejleby Skole, hvor han gik til 1911. Han skulle selv medbringe Stol og bord. Kaj Munk beholdt skolebordet resten af livet. Han forklarede senere, at oplevelsen af at være eleven, der selv medbragte bord – sin fars tobaksbord – var første gang han fik en "særstilling her i verden".

I 1910 begyndte han at få privatundervisning hos den da 33 – årige præst og forfatter Oscar Geismar. Geismar åbnede den indremissionske almuedrengs øjne for det, der hos Ibsen blev kaldt for "hedenskabens fagre glæder".

Kaj kom på realskole i Maribo og derefter på latinskole i Nykøbing Falster. Han blev student fra katedralskolen i Nykøbing Falster i 1917, hvorefter han flyttede til København, hvor han blev indskrevet på Det Teologiske Fakultet. Han klarede sig meget fint på studierne på trods af kæreste sorger over flere kvinder og stor tvivl, om han egentlig havde valgt det rigtige studie.

I maj 1921 flyttede han ind på det prestigefyldte kollegium Regensen, hvor også forbillederne Blicher, Brorson og Kingo havde boet.

Studentertiden gik med både dybe teologiske overvejelser og en heftig litterær produktion.

Endnu inden Munk var færdig med teologistudiet, så han en dag på Regensens læsesal, at et præsteembede i Vedersø var blevet genopslået. Sognet havde i fire år været uden præst – genforeningen i 1920 medførte en stor mangel på præster og efter en prøveprædiken nytårsdag 1923 fik han tildelt stillingen og han tiltrådte i Vedersø den 1 JUN 1924. Han havde ellers været i tvivl om, hvorvidt han skulle være præst eller digter, men han indså, at han måtte holde op med at vakle og i stedet vælge begge – digterpræst.

13. januar 1929, på Munks 31-års fødselsdag, blev han gift med den 19-årige gårdmandsdatter Elise Marie Jørgensen – kaldt Lise. De fik to drenge sammen.

Munk så op til og formedes litterært af særligt fire store danske digtere: Oehlenschläger, digterpræsten Blicher, Grundtvig og H.C. Andersen.

Som 11-årig skrev Munk fristile om "stærke mænd" som Johann Frederich Struensee og kardinal Richelieu og om en kommende verdenskrig, hvor den danske konge sejrede og fik Skåne, Halland, Blekinge og Sønderjylland tilbage. I det hele taget vrimler det hos Munk med store dramaer, sultaner, fyrster, kamp og konger, blodbad og sabelsus. For han beundrede dem, der turde skille sig ud, turde forme skæbnen og tage historiens gang i egne hænder.

Det vrimler også med ironi og gavtyvestreger, for han var meget udadvendt og gik ikke af vejen for at lave sjov med sine omgivelser.

Men der var også stor alvor i hans liv. Da Danmark blev besat og jødeforfølgelserne tog til, gik Kaj Munk op imod nazisterne og deres bøllemetoder – og betalte med sit liv. Han blev martyr og et nationalt ikon.

I tiden efter anden verdenskrig har Munk ofte været en slags kastebold mellem forskellige syn på danskerne og historien om, hvem vi var under besættelsen.

Nogen bruger digterpræsten som et værktøj til at slå Stauning og samarbejdspolitikken oven i hovedet. Andre er stærkt kritiske over for Munks beundring for Hitler og hans principielle modstand mod demokrati og parlamentarisme, hvilket Munk opretholdt til sin død. Der er ofte i litteraturen om ham en balancegang mellem, at han på den ene side var længe om at lægge afstand til Hitler, mens han på den anden side foragtede nazisterne og blev likvideret af Gestapo. Modsætningerne findes både i personen Munk og i hans værker. Som vennen H. H. Siegumfeldt udtrykte det:

"Det, der slog en, når man lærte ham at kende, var alt det uhyre forskelligartede, den mand dog spændte over".

Mens man med rette kan kritisere Kaj Munk for hans beundring af Hitler, må man også holde for øje, at Munks martyrdød var en medvirkende årsag til, at Danmark i 1945 blev anerkendt som allieret nation. At Munk ved at ofre sit liv var med til at redde Danmarks omdømme internationalt.

Historien om Kaj Munks liv er uvægerlig historien om hans død. Det er i martyrdøden, at den kontroversielle skikkelse bliver forløst og indtræder som et afgørende element i den danske selvforståelse. Kaj Munk bliver i årtierne efter anden verdenskrig sindbilledet på, hvordan mange danskere gerne ville have optrådt under besættelsen, nemlig ved klart at tale besættelsesmagten imod, noget som hverken samlingsregeringer eller flertallet af borgere faktisk gjorde.

Når Munk endte som martyr i et land, der ikke har mange af den slags, var det i høj grad, fordi han satte alt ind på at tale besættelsesmagten midt imod og opfordrede til modstand.

I erindringsbogen fra 1942 afsatte Munk plads til, at læseren selv kunne indskrive dødsårsagen. Selv om Kaj Munk ikke selv opsøgte martyriet, troede han på det ultimative offer og var bevidst om konsekvenserne ved at gå imod censur og besættelsesmagt.

Kaj Munk var god til både at sætte dagsordener og til at iscenesætte sig selv. Han var en karismatisk ildsjæl, en anakronisme og et renæssancemenneske, der kunne næsten alt, dog ikke synge. Og hans helbred var elendigt.

Noget af det, der gør Kaj Munk interessant i et nutidigt perspektiv, er netop hans egne, indre modsætninger. Han indrømmede ikke gerne fejltagelser og gav først slip på sine faste overbevisninger, når det længe havde været tydeligt for de fleste, at de ikke længere var holdbare. Han beundrede Hitler og Mussolini, fordi de var store ledere.

Pøbelen – om det var danske vælgere, nazister eller fascister – var han ikke interesseret i. I politisk henseende var han en naiv figur, men som menneske var han både splittet, rummelig og søgende. Med andre ord et moderne menneske. At han blev Danmarks fremmeste fortalere for modstand og oprør, mere end antyder et længe ulmende, indre oprør.

Kaj Munk gjorde den danske nation rigere. Han var med til at sikre Danmarks eftermæle, da støvet efter anden verdenskrig lagde sig, og regnskabet skulle gøres op, og han var med til at forme den danske selvforståelse i årtierne efter krigen. Han var ikke lydefri og kritik er berettiget. Men som sognepræsten Kaj Munk kunne have sagt med evangelisten Lukas' ord fra prædikestolen i Vedersø, så bliver der mere glæde i himlen over en synder, der omvender sig, end over nioghalvfems retfærdige, som ikke har brug for omvendelse.

Og så til slutningen.

Den 21. december 1943 skulle Kaj Munk efter planen prædike i Helligåndskirken i København, men tyskerne blandede sig for første gang i afholdelsen af en dansk gudstjeneste – Werner Best forbød ganske enkelt Kaj Munk i at prædike. Det fik Munk til at indgå en aftale med præsten i Vor Frue Kirke, hvor Munk uvarslet dukkede op til gudstjeneste den 5. december. Det blev sidste prædiken, han holdt i København. Ved et tilfælde var det også den dag, hvor tyskerne pegede

på Kaj Munk som et af fire sonofre, tyskerne efter forgodtbefindende kunne skyde for at lægge en dæmper på den danske modstand. De tre andre var politikerne Ole Bjørn Kraft og Aksel Møller samt journalisten Christian Damm. I Berlin var Hitler blevet rasende over den danske modstand og krævede, at for hver dræbt tysker, skulle der skydes fem danskere.

Munk blev advaret blandt andet af teologen K. L. Aastrup, men var overbevist om, at han kun eventuelt ville blive arresteret.

Munk holdt sin sidste tale i Vedersø 1. januar 1944, ikke fra prædikestolen, men ved siden af juletræet i sit hverdagstøj og med sit karakteristiske røde tørklæde om halsen. I talen revsede han de mange, der tog sig godt betalt for at levere heste og vogne til tyskerne, ligesom han roste sabotørerne.

Den 4. januar kl. 20 ankom fem mænd til Vedersø Præstegård. De var klædt i civil, udgav sig for at komme fra kriminalpolitiet og gav Kaj Munk ordre til at følge med.

De kørte mod Herning. Da de var ca. 50 km fra Vedersø fik Munk at vide, at han skulle likvideres. Da bilen omkring midnat ankom til Hørbylunde Bakke mellem Pårup og Silkeborg blev Kaj Munk her skudt og dræbt af tre skud. Den følgende morgen blev Munks liv fundet i sneen af en lokal murer på cykel.

Kort efter krigen blev fire af de fem i bilen anholdt, dømt og benådet efter få års afsoning.

Lørdag den 8. januar 1944 blev Kaj Munk begravet fra Vedersø Kirke. Den hvide kiste stod i koret, svøbt i præstegårdens Dannebrog, som Kaj Munk ikke havde flaget med siden 9. april 1940.

Der var kommet over tusind buketter og kranser og folk kom vandrede til kirken i den silende regn. Inde i kirken var der plads til 375 – yderligere 3000 stod udenfor langs vejen og søgte læ ved husene nær kirken.

Kaj Munk blev 45.

DEN MILITÆRE SITUATION I JYLLAND 1944-45 - FRA INVASIONEN TIL SAMMENBRUDET

Af oberstløjtnant Jan Kaare Christensen

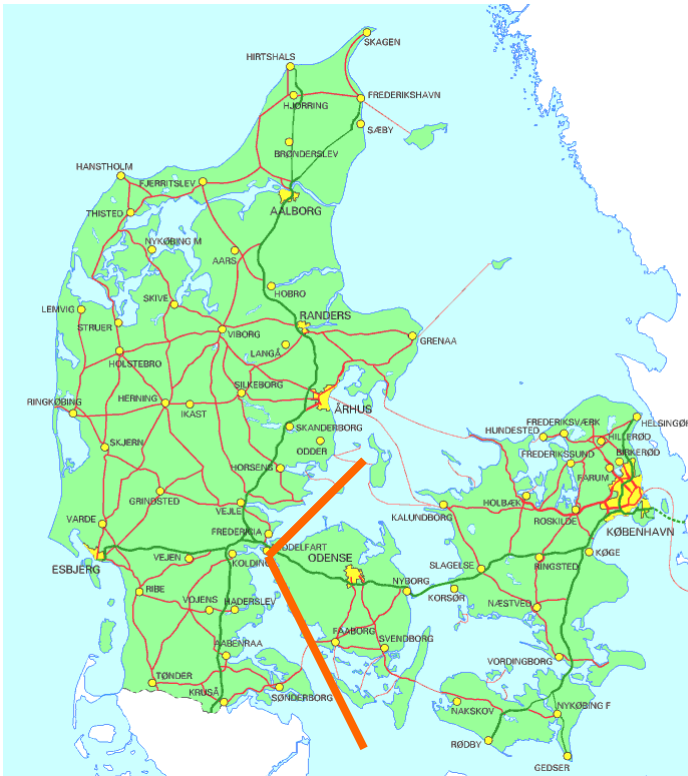
Fra begyndelsen af 1944 var tyskerne klar over, at en allieret invasion af Vesteuropa var forestående, og udbygningen af kystforsvaret, den såkaldte Atlantvold, fra Nordkap til den spanske grænse intensiveredes. Det tyske problem var imidlertid, at kampene på Østfronten krævede hovedparten af Værnemagtens styrker. I mangel af 1. klasses enheder opstilledes der en lang række "bodenständige" divisioner og såkaldte øst-bataljoner, der skulle indsættes i det umiddelbare kystforsvar. De relativt få regulære infanteridivisioner og panserdivisioner, der kunne afses fra den russiske front, blev anbragt bag kystforsvaret til modangreb. På grund af det store område der skulle dækkes, måtte disse reserver spredes uhensigtsmæssigt meget. Formodningen var, at angrebet ville finde sted over det relativt smalle Doverstræde, men man turde ikke udelukke en lang række andre muligheder.

De allierede gjorde alt, for at vildlede tyskerne om det virkelige invasionsområde, der blev planlagt til bugten mellem Orne-flodens udmunding og Carentan. Bl.a. iværksattes fra Dover-området en storstilet vildlednings-operation, der omfattede i tusindvis af attrapkampvogne, -køretøjer og -landgangsbåde, samt en intensiv radiokommunikation mellem fiktive divisioner.

En del af den samlede vildledning berørte Danmark. Repræsentanter for Frihedsrådet blev kaldt til Stockholm og fik besked på at opbygge en hemmelig hær i Danmark. Landet blev inddelt i syv regioner, og briterne påtog sig at forsyne Modstandsbevægelsen med våben, ammunition, sprængstoffer og forbindelsesofficerer fra luften. Undergrundshæren skulle være klar i april 44.

Frihedsrådet nedsatte et Militærudvalg med Frode Jacobsen som formand, og en forceret opbygningsvirksomhed gik i gang. Grupper skulle dannes overalt i landet, samles til delinger og kompagnier, bevæbnes og indøves.

Hele dette arbejde kunne selvfølgelig ikke finde sted, uden at det dygtige tyske politi blev opmærksom på det. Den danske sabotage-organisation kunne tilføje besættelsesmagten en lang række afbræk, men at have en hel undergrundshær i ryggen, medens en allieret invasion fandt sted over kysten, var et mareridt. Derfor hvilede arrestationstrykket lige fuldt på sabotagegrupperne og de militære ventegrupper. Ved årsskiftet 44-45 var over 6.000 danske modstandsfolk fængslet eller bragt i koncentrationslejr. Tallet omfatter ikke de danske jøder og politifolk. En betydelig del af de 6.000 var folk fra militærgrupperne. I alt faldt eller omkom over 800 danske modstandsfolk i løbet af besættelsen. Deres grave er belagt med fredning og tilses af det lokale hjemmевærn.

Vi var vant til, at den naturlige skillelinje mellem landsdelskommandoerne gik gennem Storebælt, fordi vores forsvar altid har været vendt mod syd. Den tyske skillelinje gik derimod gennem Lillebælt, fordi det tyske forsvar var vendt mod vest. I denne situation var Fyn og Sjælland baglandsområde.

Med "Führerweisung 51" blev der givet ordre om etablering af et sammenhængende kystforsvar fra Nordkap til den spanske grænse, og Danmark blev operationsområde.

Efter Arméhovedkvarterets flytning fra København til Silkeborg 5. november 43, førte Wehrsmachts-Befehlshaber Dänemark enhederne i Jylland direkte, medens divisionen i København førte styrkerne på Sjælland og Fyn. I Jylland etableredes to regionale kommandoer: Verteidigungsbereich Nordjütland, der senere betegnedes "325. division", og Verteidigungsbereich Südjütland.

Fra 3.-16. december 43 var Feltmarskal Rommel i Danmark for at inspicere forsvaret og var bestemt ikke tilfreds med det han så. Han indgav en rapport til OKW, der knæsatte tre hovedprincipper: (1) Der skulle foregå en kraftig udbygning med betonstillinger og hindringer i to linjer langs hele kysten. (2) Stillingerne skulle besættes permanent. (3) Bag kystforsvarsenhederne skulle anbringes stærke modangrebsreserver.

WB Dänemark havde slet ikke midlerne til at føre disse principper ud i livet. I løbet af 1944 fandt en kraftig tysk styrkeopbygning sted i Jylland. April 43 var der stationeret 3 divisioner i Jylland, i august 43 var tallet forøget til 4 og på tidspunktet for invasionen i Frankrig var tallet forøget til 7 divisioners værdi. Hertil kom Tung Artilleriafdeling 997.

Herudover kom fæstningsforsvaret til at bestå af en lang række tunge skytsstillinger langs hele den danske vestkyst. Batterierne var delt i Marineküstenbatterien, der betjentes af Marine-Artillerie-Regiment 40, og Heeresküstenbatterien, der betjentes af Heeresküstenregiment 180. Marinens kystbatterier skulle bekæmpe fjendtlige skibe, medens hærens kystbatterier skulle bekæmpe selve den allierede landgang. Alle stillinger var dækket af luftværnsskyts under FLAK-regiment 123.

Lige så snart den allierede invasion havde fundet sted i Frankrig, begyndte en hastig udtynding af de tyske styrker i Jylland. Nu begyndte det, jeg kalder "Volksgrenadier-æraen". En række nyopstillede Volksgrenadier-divisionen (VGD), formeret med værnepligtsårgangene 44 og 45, tilførtes Jylland for en kort bemærkning. Den katastrofale udvikling i Frankrig og Belgien – det de allierede kalder "The pursuit" – medførte, at også disse enheder hurtigt blev trukket mod syd. Frem igennem slutningen af 1944 og begyndelsen af 1945 transporteredes i øvrigt en række divisioner ned gennem Jylland fra Norge i "Operation Nordlicht". Det betød selvfølgelig, at den danske jernbanesabotage blev intensiveret, for om muligt at forsinke disse transporter.

Jo længere man kom frem mod den tyske kapitulation, jo mere blev styrkerne i hele Danmark udtyndet. Den infanteridivision Jütland som WB Dänemark majsommeligt havde opbygget, blev konverteret til VGD 19 og trukket ud af landet, og ved årsskiftet 44/45 mistede WB Dänemark også hovedparten af 233. panserdivision. Med meget ringe støtte fra OKH gik man i gang med at nyopstille begge divisioner. Få uger før kapitulationen led også tre andre divisioner den tunge skæbne at blive fjernet fra Jylland, for at blive kastet ind i den fortvivlende situation på Østfronten: 169. infanteridivision, 264. infanteridivision og 199. infanteridivision.

I april 45 påbegyndtes udbygningen af "Stellung Kriemhild" på begge sider af den dansk-tyske grænse, og manøvreenhederne blev trukket sammen i deres beredskabsområder. Stillingen bestod af en række pansergrave, skyttegrave og hindringer fra Süderlügum i Tyskland til Kruså i Danmark. Til supplerende artilleristøtte i stillingen befaledes Heeresküstenartillerieregiment 180 at opstille to nye afdelinger med i alt 12 76 mm feltkanon, 4 122 mm kanon og 4 150 mm haubits, alle udsparet fra Vestkyst-forsvaret.

Ved kapitulationen den 5. maj 45, var Sjælland kun besat af 13 rekonvalescent-bataljoner, formeret i 328. "division". Det er min opfattelse, at DANFORCE (5.000 fuldt uddannede), O-grupperne (3.200 fuldt uddannede), Holger Danske og BOPA relativt let kunne have befriet København på egen hånd.

Nordjylland var besat af et sammenskrab af tyske, russiske og ungarske enheder, benævnt 325. "division".

Vestkysten dækkedes nødtørftigt af 599. russiske brigade og 160. infanteridivision.

I Sydjylland stod 233. "panserdivision" 2 under opstilling, 166. infanteridivision, Feltkommandantur 1044 og de to nye artilleriafdelinger. Disse enheder var bestemt til at besætte Stellung Kriemhild.

I Østjylland formerede man 381. "division" der, om muligt, var endnu ringere, end den rekonvalescent-division, der stod på Sjælland-Fyn.

Ingen af alle disse enheder fortjente deres divisionsnavn. Enten var de altså ikke færdigopstillet, eller også blev de udtyndet mere og mere, for at hente erstatningspersonel til kampen i Tyskland. 233. "panserdivisions" udrustning var et rent sammenskrab af 25 kampvogne og panserjagere af højst forskellig type og vedligeholdelsestilstand.

Tyske styrker i Danmark, øst og vest 1944

Øst:

Overfeltkommandantur 398 (Grenadererstatningsregiment 6 marts til Thisted) + 13 bataljoner) (CH/øst)

Vest:

7 divisioners værdi

													<u>6. SS-BD*</u>
													<u>710. ID*</u>
													<u>560. VGD*(S.Jyl)</u>
													<u>584. VGD/9. VGD</u>
													<u>269. ID* (S.Jyl)</u>
													<u>47. VGD</u>
													<u>182. RD</u>
													<u>571. VGD/18. VGD</u>
													<u>Feltkommandantur 1044 (CH/S.Jylland)</u>
													<u>Infanteridivision Jütland/19. VGD</u>
													<u>SS-pansergr.brigade 51 (N.Jyl)</u>
													<u>SS-pansergr.brigade 49 (N.Jyl)</u>
													<u>25. panserdivision</u>
													<u>Sturmgeschützbrigade 393</u>
													<u>Sturmgeschützbrigade 280</u>
													<u>Grenaderregiment 714 (ruš) (N.Jyl)</u>
													<u>Tung artilleriafdeling 997</u>
													<u>363. infanteridivision april fra 160: ERR 225</u>
													<u>Erstatningsregiment 225 forbliver</u>
													<u>361. infanteridivision</u>
													<u>233. reservepanserdivision</u>
													<u>Sturmgeschützabteilung 400 (Nordjylland)</u>
													<u>20. Luftwaffefelddivision</u>
													<u>Heeresküstenartillerieregiment Dänemark/180</u>
													<u>416. division (Landeschützen)</u>
													<u>Erstatningsregiment 58</u>
													<u>Reservedivision 160 incl. ERR 225 (S.Jyl)</u>
													<u>Reservedivision 166</u>

89. ID* 196.ID*

januar	februar	marts	april	maj	juni	juli	august	september	oktober	november	december
--------	---------	-------	-------	-----	------	------	--------	-----------	---------	----------	----------

NB: 89. ID fra 18-27. juni og 196. ID fra 12-22. juli på hastig gennemfart fra Norge. * Operation "Nordlicht"

Tyske styrker i Danmark, øst og vest 1945

Øst:

OFK 398/328. infanteridivision (+) (CH/øst) (328. dannet af rekonvalescentpersonel (udtyndet april 45))

Vest:

4½ divisioner

<u>199. ID*</u>	
<u>233. PD 2</u>	(Sydjylland) (nyopstilling lige indledt) (manøvrestyrke 1)
<u>Infanteridivision Jütland 2</u>	(Ikke kampklar ved kapitulationen. Overført til 325. ID)
<u>Overfeltkommandantur 381</u>	(styrkerester i Østjylland) (CH/Østjylland)
<u>264. infanteridivision</u>	
<u>169. infanteridivision*</u>	
<u>Divisionsstab 614 (Z.b.v)/325. ID</u>	(sammensat styrke i Nordjylland, udtyndet april 45) (CH/Nordjylland)
<u>Russisk brigade 599 (bs)</u>	(Nordvestjylland)
<u>163. infanteridivision*</u>	
<u>2. bjergD*</u>	
<u>6. SS-BD</u>	
<u>Grenaderregiment 714 (rus)</u>	(Nordjylland)
<u>Sturmgeschützbrigade 400</u>	(Nordjylland)
<u>Feltkommandantur 1044 (CH/S.Jylland)</u>	(immobile rester af 2 divisioner (+) * Kriemhild)
<u>ERreg. 225 (tilbage til 160)</u>	
<u>233. reservepanserD_.....</u>	
<u>RD 160</u>	(Vestkysten) (manøvrestyrke 2)
<u>Erstatningsregiment 58</u>	(Sydjylland)
<u>GDER 6 som GDR 660 til 166. ID)</u>	(Vestkysten)
<u>Reservedivision 166</u>	(Sydjylland) (manøvrestyrke 3)
<u>Heeresküstenart.regiment Dänemark/180</u>	(Vestkysten)

januar	februar	marts	april	maj	juni	juli	august	september	oktober	november	december
--------	---------	-------	-------	-----	------	------	--------	-----------	---------	----------	----------

NB: * Operation "Nordlicht"

WALTER FRENTZ, HANS FOTOGRAFIER FRA DANMARK - OG 29. AUGUST 1943

Af Lars Bærentzen

Den tyske fotograf Walter Frenz (f. 1907) var allerede kendt som en mesterfotograf med evne til at forherlige det nazistiske regime, da han i sensommeren 1939 blev udvalgt til at arbejde ved Førerhovedkvarteret. Han var bl.a. blevet anbefalet af Leni Riefenstahl, hvis film om de olympiske lege i 1936 han havde været med til at fotografere.

Fra krigens start var Frenz ofte i Hitlers umiddelbare nærhed. Helt frem til april 1945 var han ansvarlig for optagelserne af Hitler til Den tyske Ugerevy.

Walter Frenz filming the 1936 Summer Olympics for the film "Olympia" in Olympiastadion assisted by both Leni Riefenstahl and a crew.

Frenz filmed sejrspaden i Warszawa den 5.oktober 1939. Efter det tyske angreb på Holland, Belgien og Frankrig fotograferede Frenz i Belgien og det nordøstlige Frankrig. Den 17. juni 1940

fotograferede han Hitlers såkaldte "glædesdans" ved nyheden om Frankrigs anmodning om våbenstilstand.

Det var Frentz, der fotograferede underskrivelsen af våbenstilstandsbetingelserne i jernbanevognen i Compiègne den 22. juni 1940, og tidligt næste morgen ledsagede han Hitler og hans følge på lynvisitten til Paris' centrum, hvor bl.a. Albert Speer og billedhuggeren Arno Breker var med.

I løbet af efteråret 1940 udviklede Frentz en lukrativ privat sideforretning ved at sælge billeder af det Tredje Riges mægtige, som Frentz fotograferede, mens han passede sit job som officiel filmfotograf. Han var med i Hitlers indtog i Berlin i juli 1940 og med i Hamburg, hvor han fotograferede søsætningen af slagskibet Bismarck.

Den 24. oktober 1940 filmede Frentz Hitlers møde med Pétain i Frankrig, og fire dage senere, 28 oktober, var han med ved Hitlers møde med Mussolini i Firenze – det var ved den lejlighed, at Mussolini stolt overraskede Hitler ved at fortælle om Italiens overfald på Grækenland.

Frentz blev forfremmet til løjtnant af reserven i Luftwaffe den 1. februar 1941. Det tyske felttog på Balkan blev indledt med et bombeangreb på Jugoslaviens hovedstad, og allerede 14 april var Frentz med i et fly over Beograd og tog mange billeder af den bombede by. Han nåede tilbage til Førerhovedkvarteret i tide til at deltage i Hitlers fødselsdag den 20. april, og den næste dag filmede han Hitlers modtagelse af en speciel gave: nemlig en afmonteret serbisk mindetavle, der hædrer attentatet på den østrig-ungarske tronfølger Franz Ferdinand i juni 1914.

Efter angrebet på Sovjet 22. juni 1941 ledsagede Frentz i august Himmler på et besøg i Minsk, hvor han skal have overværet en massehenrettelse. Frentz var tilbage i Førerhovedkvarteret den 21. august, hvor han fejrede sin 34-års fødselsdag. I den anledning fik han hæderspladsen ved siden af Hitler. I sin dagbog skrev Frentz stolt rækken af over tyve gratulanter ordnet efter rang med Hitler som nr 1.

I løbet af 1942 optog Frentz farveportrætter af stort set alle Det tredje Riges berømtheder og af Hitlers gæster, blandt dem zar Boris III af Bulgarien (der bestilte 50 eksemplarer af fotografiet). Han tog også mange billeder af Hitlers schæferhund Blondi.

Ved Hitlers 54-års fødselsdag den 20. april 1943 er Frentz selv med på billedet af gæsterne, dog i bagerste række.

I første halvdel af maj 1943 ledsagede Frentz rustningsminister Albert Speer på dennes inspektionsrejse til Atlanterhavsvolden i Frankrig, hvor han dokumenterede byggeriets fremskridt.

I august blev Frenzt sendt til Danmark af Hitler med det udtrykkelige formål at tage billeder af befæstningerne langs den jyske vestkyst.

Frenzt tog glimrende billeder af fæstningsbyggeriet og også af det tyske mandskab ved færdige stillinger. Hovedindtrykket var, at soldaterne havde det rart i behagelige omgivelser – fin udsigt over smukke, tomme strande og endda med privat svømmebassin et sted. Nogle af disse fotos er gengivet i Thomas Harders fotobog "Besættelsen" (2015), men der eksisterer mange flere, som findes på Frenzt-samlingens hjemmeside (se nedenfor).

Foruden disse fotografier tog Frenzt også typiske turistbilleder mange steder i landet – endda af Den lille Havfrue og de små motorbåde i Tivoli. Et flot panorama over Østerbrogade med mange cyklister er gengivet i den også på dansk udgivne bog om Frenzt "Det tredje Riges Øje".

Den militære værdi af stillingerne på den jyske vestkyst – hvis fotografiske dokumentation jo var Frenzt's opgave i Danmark – er vanskelig at bedømme (i hvert fald for mig) ud fra de billeder han tog. Men hans mange turistbilleder tegner et solbeskinnet og fredeligt billede af Danmark i august 1943.

Det var ikke det indtryk, som Frenzt vendte tilbage og fortalte om til Hitler i Førerhovedkvarteret i Rastenburg. Det var tilfældigvis hans fødselsdag, og derfor sad han ved siden af Hitler, som udspurgte ham om rejsen til Danmark og tilstanden i landet. Han fortalte, at forsvarsværkerne var utilstrækkelige og at stemningen i landet var tysk fjendtlig. Han havde endda selv oplevet tilfælde af sabotage! Det svarede ikke til det billede af situationen i Danmark, som man mente at have i hovedkvarteret baseret på rapporter fra den kommanderende general, von Hanneken, og fra den Rigsbefuldmægtigede, Werner Best.

Hvad der derpå skete, beskrev Best i sin (efter krigen forfattede) beretning om Besættelsens sidste 2½ år:

"Endnu samme nat ringede chefen for Wehrmachtführungsstab, Generaloberst Jodl, til den fredeligt i sin seng sovende General von Hanneken og spurgte han om "krigstilstanden" i Danmark. Efter en kort generel beskrivelse af situationen befalede Jodl, at fra nu af skulle dagligt alle begivenheder i Danmark – først og fremmest alle sabotage-handlinger og andre handlinger rettet mod tyske interesser – meldes via fjernskriver til Wehrmachtführungsstab".

Best fortalte videre – med betydelig irritation og frustration – at disse daglige meldinger, og reaktionerne på dem fra hovedkvarteret, herefter dominerede livet for alle ledende tyskere i

Danmark. Han selv blev straks beordret til at møde hos udenrigsminister Ribbentrop, men han fik på intet tidspunkt lov til at forklare sig over for Hitler.

Den danske regerings brud med samarbejdspolitikken den 29. august 1943 kan naturligvis ikke alene forklares med Walter Frenz og hans hjembragte indtryk. Det er meget muligt, at Best har set en interesse i at overdrive hans betydning. Men det faktum, at Frenz under hele krigen – trods sin beskedne militære rang – indtog en privilegeret stilling i den inderste kreds omkring Hitler gav - efter min mening – hans rejse til Danmark en vigtig rolle.

Især er anvendt:

Det tredje Riges øje. Hitlers kameramand og fotograf Walter Frenz. Tysk originaludgave ved Hans Georg Hiller von Gaertringen med bidrag af talrige forfattere. Oversat af N. Hansen. København n.d.

Siegfried Matlok (ed): Dänemark in Hitlers Hand. Der Bericht des Reichsbevollmächtigten Werner Best über seine Besatzungspolitik in Dänemark. Husum, n.d.

<https://www.walter-frenz-collection.de/fotoarchiv/sachthemen-ii...>

Zweiter Weltkrieg:

FORSVARSSOMRÅDE HANSTHOLM.

Af oberst Søren A. Matthiessen

Værnemagts opbygning af kystbefæstningsanlæg i Danmark begyndte i 1940 – kort tid efter besættelsen af landet.

Et af dem var 38 cm sømålsbatteriet i *Hansted*. *Hansted Batteri* havde til opgave, sammen med et tilsvarende 38 cm søsterbatteri i Sydnorge og de udlagte søminefelter, at spærre for sejlads ned gennem Skagerrak og Kattegat.

Denne opgave kunne dog - under de givne omstændigheder - kun delvis løses, idet der var åben passage på nogle kilometers bredde mellem de to batteriers maksimale rækkevidde.

I starten af april 1940 gik to mobile batterier i stilling for at dække åbningen i minespærringen – og umiddelbart herefter påbegyndte man byggeriet af en permanent stilling til et 17 cm marinebatteri.

(benævnt "*Hanstholm I*", der blev operativt i løbet af maj 1940).

Ligeledes i foråret 1940 oprettede luftvåbnet en radarstation på "Hjertebjerg" øst for Hanstholm. Stationen var udstyret med en "Freya" og en "Würzburg A" radar, men disse blev i 1942 erstattet med én af tyskernes største radarer - "Mammut".

I løbet af 1943 blev Hjertebjergstillingen udbygget til et *Støttepunkt* med 13 permanente bunkere.

Hanstholm er karakteriseret som et *Forsvarsområde* – og ikke et *Støttepunkt*, en *Modstandsrede* eller en *Støttepunktsgruppe*.

Det var karakteristisk for et *Forsvarsområde*, at det blev anlagt, for at lægge en sikring rundt om større og vigtige områder – såsom vigtige havne, større flyvepladser o. lign.

Forsvarsområdet bestod af et vist antal *Støttepunktsgrupper* og *Støttepunkter*, med disses besætninger og lokale reserver.

Reserver, forudset til indsættelse ved større fjendtligt angreb, blev dog for det meste placeret uden for selve *Forsvarsområdet*.

Et *Forsvarsområde* blev derfor stærkt udbygget, og så rigeligt forsynet, at det over en længere periode effektivt kunne afværge et FJ angreb der blev sat ind, med selv de kraftigste midler.

Mandskabsstyrken var oppe på regimentsstyrke eller mere, og var udrustet med alle våben til fjern –og nærkamp, til panser –og flyforsvar, samt i givet fald til et samlet regionsforsvar.

For at imødegå en FJ luftrussel i form af bombefly og lavtgående flymaskiner, blev der indsat rigeligt med antiluftskyts til en aktiv flybekæmpelse i alle forsvarsafsnit.

I *Forsvarsområde Hanstholm* blev der opført en stor mængde af forskellige typer af stillinger – *Beskyttelsesstillinger*, *Garager*, *Kampstillinger*, *Forsyningsstillinger*, *Kanonkasematter*, *Kampstillinger til antiluftskyts*, *Observationsstillinger*, *Ildlederstillinger* og *Kommandocentraler*.

Forsvarsområde Hanstholm blev således den kraftigst udbyggede forsvarsstilling i Danmark. Det var primært bemandede af Den tyske Marine, men de to andre værn var naturligvis også repræsenteret på stedet.

I november 1940 begyndte byggeriet af et tungt kystbatteri med 38 cm kanoner – benævnt "*Hanstholm II*" – for at styrke kontrollen med indsejlingen til Skagerrak.

Batteriet var et meget omfattende byggeprojekt med fire store kanonbunkere med både mandskabs –og ammunitionsrum, en ildledelsesbunker, to ammunitionsbunkere, en selvstændig elværksbunker samt fire små bunkere til 3,7 cm luftværnskanoner.

Infanteriforsvaret blev ligeledes kraftigt udbygget, og kom til at bestå af næsten 100 permanente bunkere. Forsvarslinjen mod øst blev i 1943 yderligere forstærket med en pansergrav.

Samtidig skete der en meget kraftig udbygning af luftforsvaret af *Forsvarsområde Hanstholm*, med yderligere to batterier 7,5 cm Vickers luftværnskanoner, og i 1943 blev de tre tunge luftværns-batterier udrustet med 10,5 cm kanoner.

Der blev ligeledes udlagt et betragteligt antal miner – i alt 23316 anti-tank- og 36079 anti-personelminer

Bemanning pr. 15 JAN 1945:

Infanteri: 334 (*Infanterie (6./ Fest.Stamm.Kp)*)

Marine: 2785 (*I og II Marine-Artillerie-Abteilung 118 (Hansthalm I og Hansthalm II)*)
(*Marine-Flak-Abteilung 814*)

Jeg har ikke kunne finde præcise oplysninger om Luftwaffes bemanning.

Af et af kildematerialerne fremgår det – måske lidt overraskende – at såvel Mammut-radaren og alt luftværn blev bemanded af marinen (*Marine-Flak-Abteilung 814*).

Af en anden kilde fremgår det, at Mammut-radaren på Hjertebjerg blev opstillet og bemanded af Luftwaffe-enheden 3./Ln. Rgt. 222, og var underlagt hovedstillingen "Habicht" i Hjørdemål.

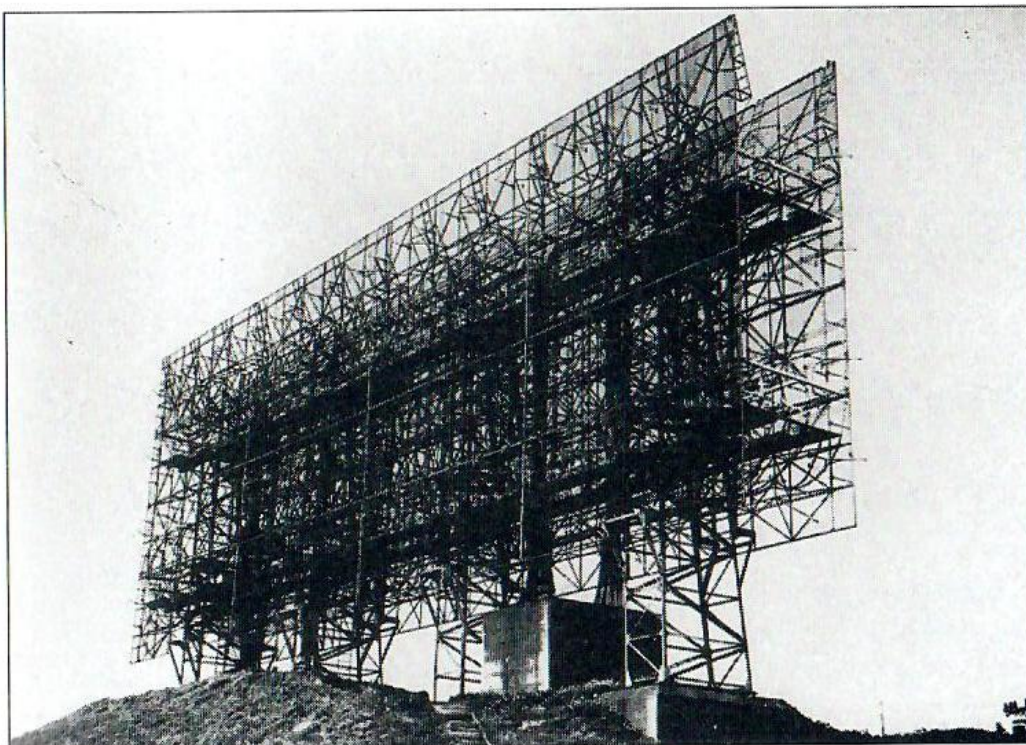
Bevæbning pr. 15 JAN 1945:

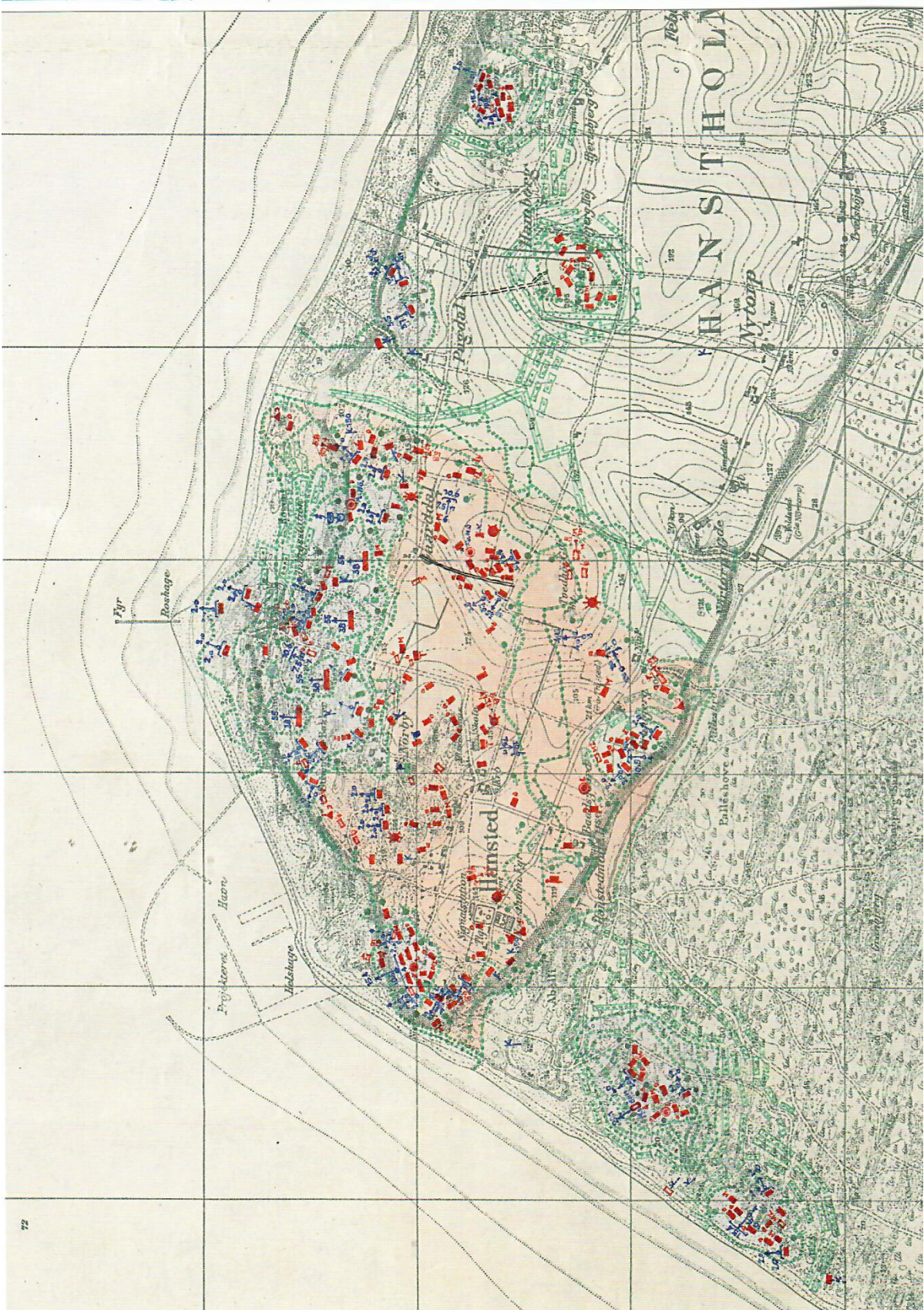
En detaljeret oversigt over den meget omfattende bevæbning kan findes i nedenstående kilder.

Kilder:

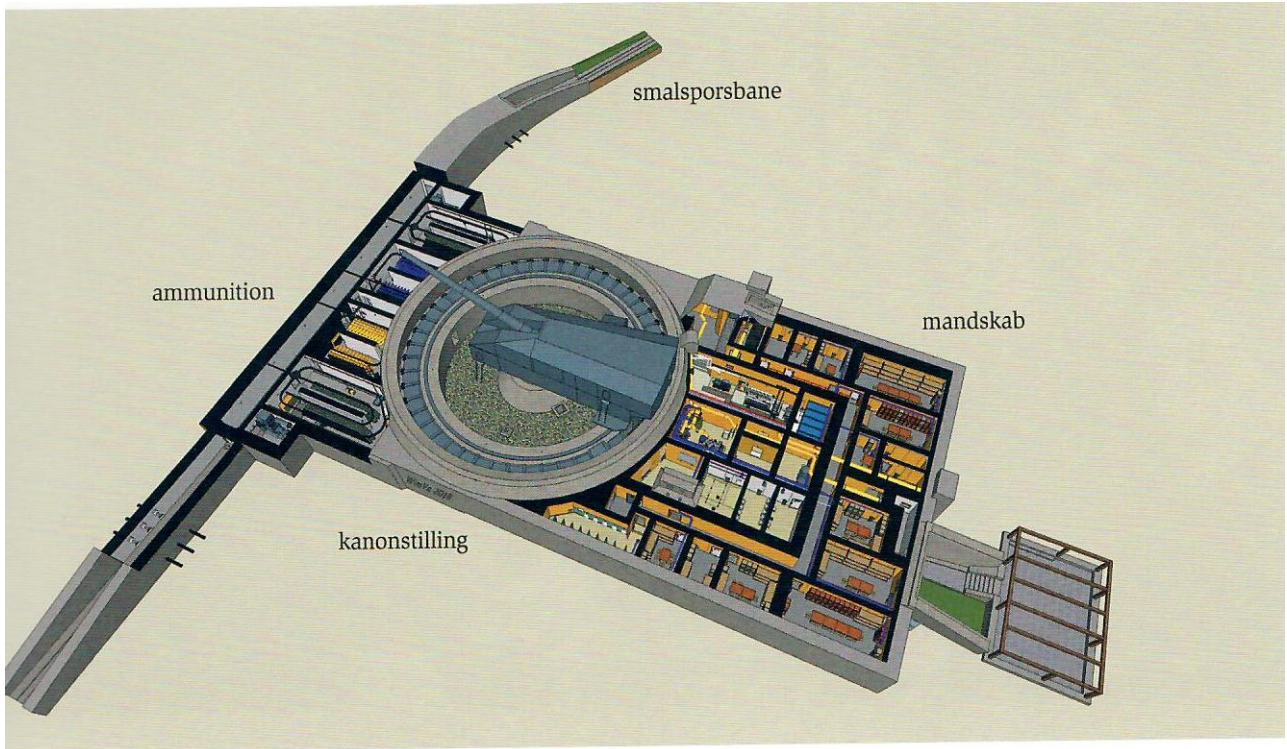
Jens Andersen: *De tyske befæstningsanlæg ved Bulbjerg, Hansthalmregistreringen v/J. Lumbye*

Mammut Radar (Hjertebjerg)

Forsvarsområde Hanstholm

38 cm kanonstilling

REGELBAU-SYSTEMET

Af oberst Søren A. Matthiessen

”Regelbau”- systemet blev indført i anden halvdel af 1930’erne til brug i den oprindelige Vestvold langs Tysklands grænse mod Frankrig.

Opbygningen af Vestvolden blev et samarbejde mellem hæren, marinen og luftvåbnet, som hver især bestilte forskellige forsvarsværker, og som til gengæld brugte hinandens bunkermodeller. Hæren skulle f.eks. udstyre kyst – og anti-luftskyttsbatterier og bemane og armere dem, mens marinen og flyvevåbnet på den anden side skulle opføre infanteristillinger omkring deres anlæg.

”Regelbau”-systemet blev udviklet af overkommandoerne, og bunkerne kunne med små modifikationer bygges overalt. Det skabte samtidig en ensartethed, og standardiseringen indebar, at planlægnings -og byggearbejderne kunne effektiviseres kraftigt.

Imidlertid var det dog en langt mere omfattende opgave end først antaget, og som krævede bunkere, som kunne udfylde langt flere funktioner.

Der blev derfor løbende udviklet en hel række forskellige bunkertyper, og i alt blev der bygget bunkere af ca. 250 forskellige Regelbau-typer i ”Atlantvolden”. Mod krigens slutning fandtes der mere end 400 bunkermodeller.

Systemet er af og til blevet betegnet som et af de mest imponerende bygningsværker siden romertiden.

Til de mange forskellige bunkermodeller udvikledes også en lang række øvrige standarder, f.eks. 3cm tykke jerndøre, ventilationssystemer, telefoner, køjer, skydeskår med skydelåge ved bunkerens indgang mv.

De fleste af de bunkere, der blev bygget ved Vestkysten som var en del af ”den nye ”Vestvold”/Atlantvolden fra sommeren 1942, var ”Regelbau”-bunkere.

Standardbunkerne blev bygget i tre forskellige ”bygningstyper”:

”Permanent (”Ständig”): 1,5 – 3,5 m lofts -og vægtykkelse.

”Forstærket feltmæssig” (verstärkt feldmässig”): 1 m lofts -og vægtykkelse.

”Feltmæssig” (”feldmässig”): 0,3-0,6 m lofts -og vægtykkelse.

Bunkerens indgangsdør var en 3 cm tyk panserplade i to dele, og var stort set altid sikret med et skydeskår for enden af indgangen. Bunkere som skulle være bemanded under kamp, havde som regel også en udbygning i facaden med skydeskår, hvorfra man kunne skyde langs bunkerens facade.

Fra indgangen kom man ind i gasslusen, som var en slags entré, hvor udefrakommende personer i tilfælde af gasangreb skulle vente, indtil overtrykket i bunkeren havde udskiftet luften i slusen. Derefter kunne man gå ind i bunkeren uden at bringe gas med sig ind.

Pladsen i bunkernes mandskabsrum var ganske trang – som regel var der blot 2m² gulvareal pr. mand.

Soldaterne sov i køjesenge i tre etager. Køjerne var lavet af jernrammer og fastgjort til væggene med 3-4 bolte i hver ende. Madrasserne var lavet af sækkelærred og fyldt med krøluld. For at isolere mod kulden var væggen bag køjen oftest isoleret med plader af blød masonit eller brædder.

Midt i rummet var der træborde og skamler, og langs væggene træskabe til soldaternes udrustning. Bunkerrummene blev som regel opvarmet af en jernovn. Ovnen var gas- og tryktæt, og den blev brugt året rundt for at holde kulden og fugten væk. Den havde desuden en kogeplade, som kunne anvendes til at tilberede mad på.

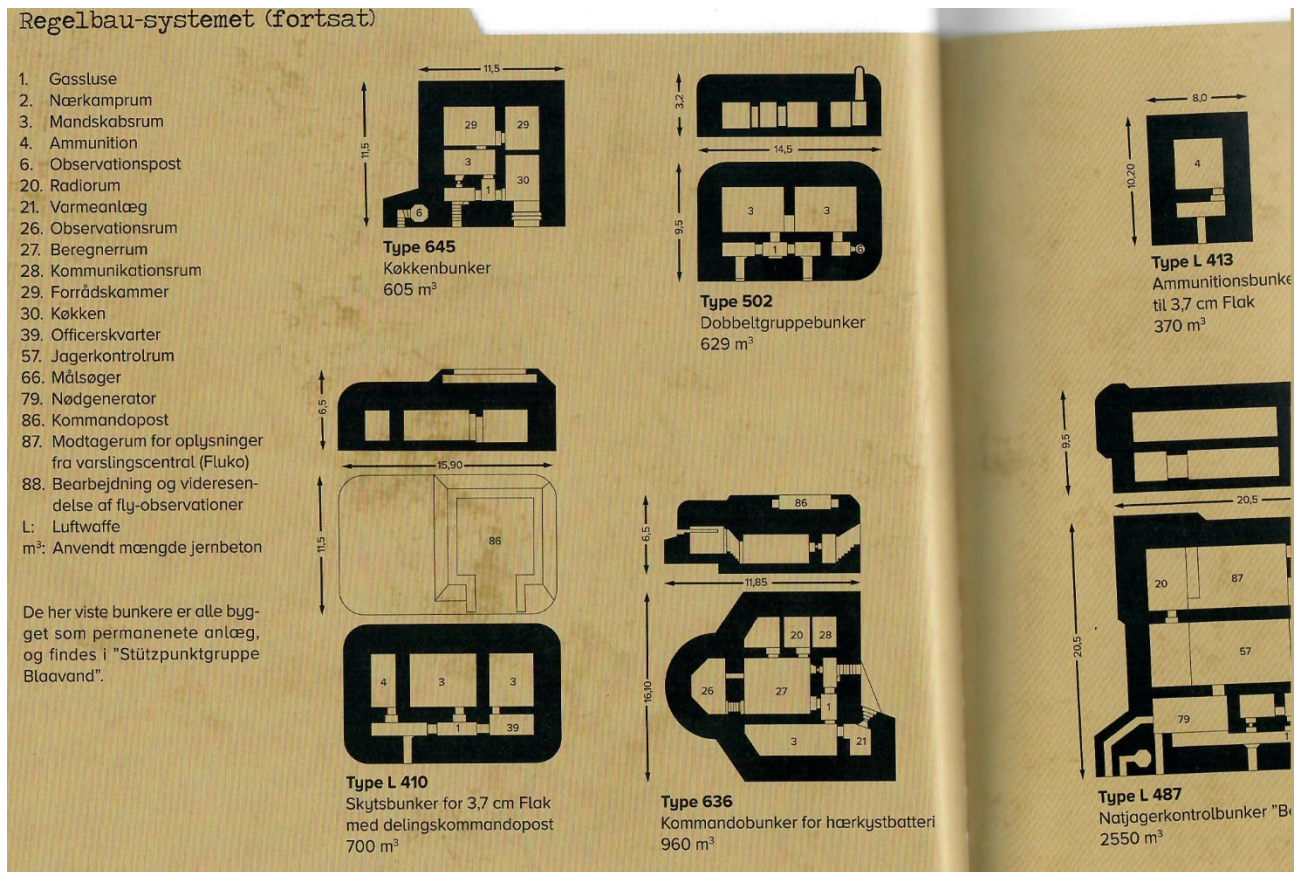
Ovnens skorstensrør var indrettet sådan, at man ikke kunne kaste en håndgranat direkte ned i ovnen. Der var en afgrening på røret, så håndgranaten blev ført ud på ydersiden af muren, hvor den havnede i en ”sprængbrønd”, hvor den ikke gjorde skade.

Mandskabsrummet var forsynet med et ventilationsapparat med en kapacitet på op til 1,3m² i minuttet. Ventilationsapparatet blev normalt drevet med håndkraft, men det kunne også påmonteres en elmotor.

Bunkeren kunne lukkes helt tæt til i tilfælde af en gasangreb. Den luft, der blev suget ind i bunkeren, blev rensat af et kulfilter, som sad ovenpå ventilationsapparatet. Ventilationsåbningerne sad i bunkerens forside, og for at en fjende ikke skulle kunne kaste en håndgranat ind gennem ventilationsåbningerne, var disse lukkede med riste.

Ventilationsapparatet blev brugt dagligt for at gøre indeklimaet nogenlunde udholdeligt for mandskabet.

Der var installeret elektrisk lys i bunkerne. Da elektriciteten kom igennem ledninger udefra, og de færreste af bunkerne havde egne generator, måtte man imidlertid forvente at strømmen blev afbrudt i tilfælde af kamp og/eller bombardement. Belysningen blev derfor suppleret med batterilygter og karbidlamper.

Kilder: John V. Jensen Tirpitz-stillingen, en del af Atlantvolden
Hansthalmregistreringen v/Jørgen Lumbye

HÆRKYSTBATTERI VIGSØ

Af oberst Søren A. Matthiessen

Hærkystbatteriet tilhørte den tyske hær, og havde til opgave at forsvare Hanstholm mod angreb fra en fjende, som blev landsat i Vigsø Bugt, og beskytte Hanstholms østflanke.

Batteriet var bevæbnet med fire franske 10,5 cm-feltkanoner, som kunne skyde ud på en afstand af 11,5 km.

Byggeriet af stillingen begyndte i oktober 1941, og batteriet var skudklart den 20. december 1941, med de fire franske feltkanoner.

I foråret 1944 blev feltkanonerne anbragt i bunkere med skydeskår.

For at kompensere for begrænsningen af batteriets skudfelt, blev batteriet tildelt to ekstra feltkanoner, som blev anbragt i åbne stillinger i den bagerste del af stillingen.

I første omgang var stillingen indrettet feltmæssig med træbarakker til mandskabet. De første kraftige bunkere med 2 m tykke vægge og lofter blev støbt i september 1942; de sidste i maj 1944. I december 1943 var de fleste af stillingens betonbunkers bygget, og minefelter og pigtrådsspærringer var anlagt på dette tidspunkt.

I alt blev der bygget 46 betonbunkere i stillingen hvoraf 24 bunkere var med 2 m tykke vægge og lofter.

Mellem februar og juni 1943 og frem til juni 1944 blev der udlagt i alt 6620 anti-tankminer og 3252 anti-personelminer på landsiden af batteristillingen.

Allerede under krigen var kysterosionen et problem, så tyskerne byggede i efteråret 1944 en beskyttelsesmur af beton foran batteriet. Muren blev dog hurtigt ødelagt af havet, men den vestligste del kan stadig ses fra stranden ved lavvande og stille vejr.

Siden 2. Verdenskrig har kysterosionen taget op til 140 m af kysten ved Vigsø.

Derfor ligger 2/3 af batteriets bunkere nu fuldt synlige på stranden eller ude i vandet hvor de udgør et imponerende syn.

Bemanding pr. 15 JAN 1945

Hæren: (3./Heeres-Küsten-Artillerie-Regiment 180)

2 officerer, 33 underofficerer og 119 menige.

Bevæbning opr. 15 JAN 1945

4 x 10,5 cm feltkanon (fransk)

2 x 12 cm felthaubits (hollandsk)

3 x 2,5 cm-luftværnskanon (fransk, Hotchkiss)

3 x 8,1 cm mortér

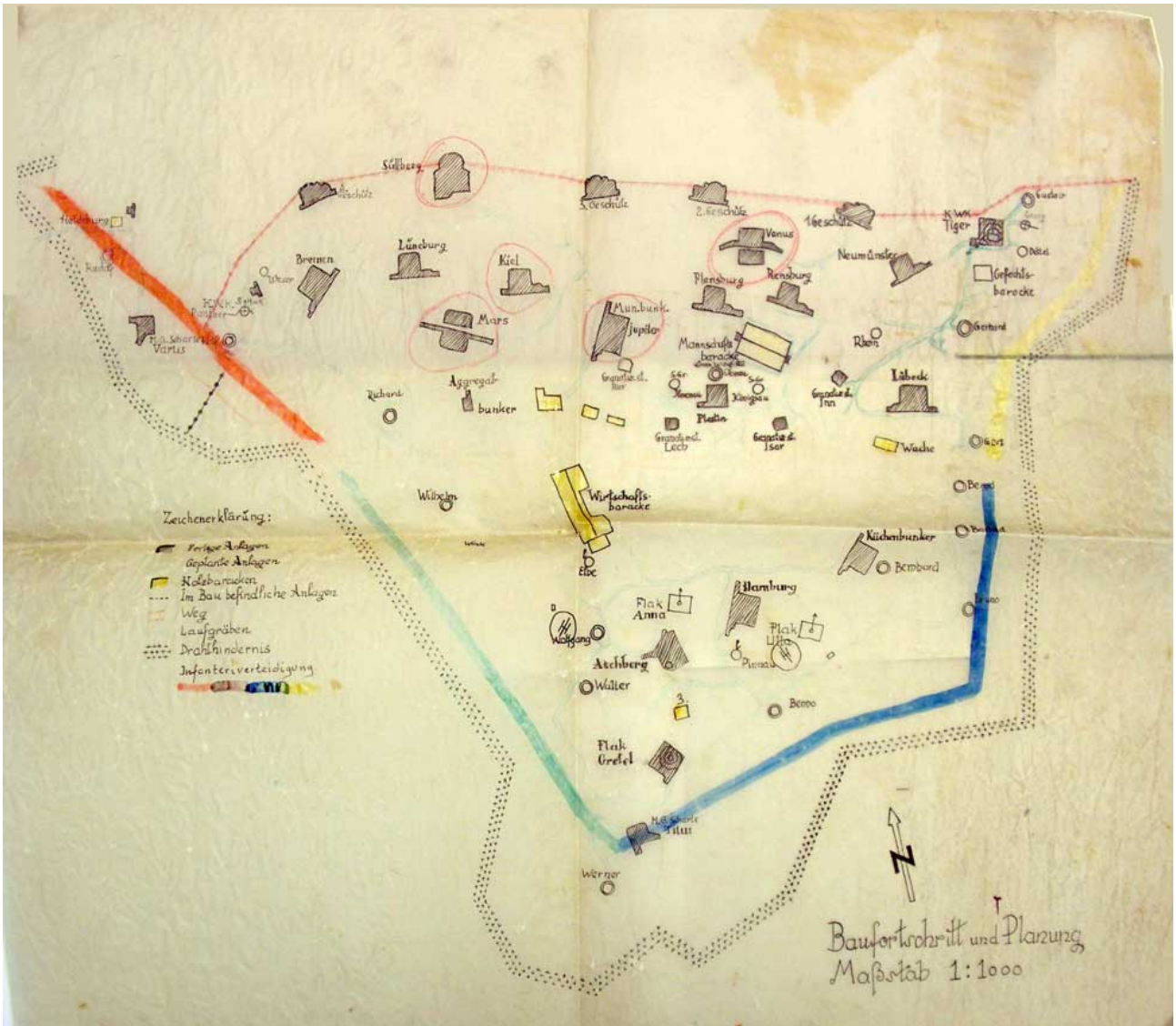
4 x 5 cm mortér

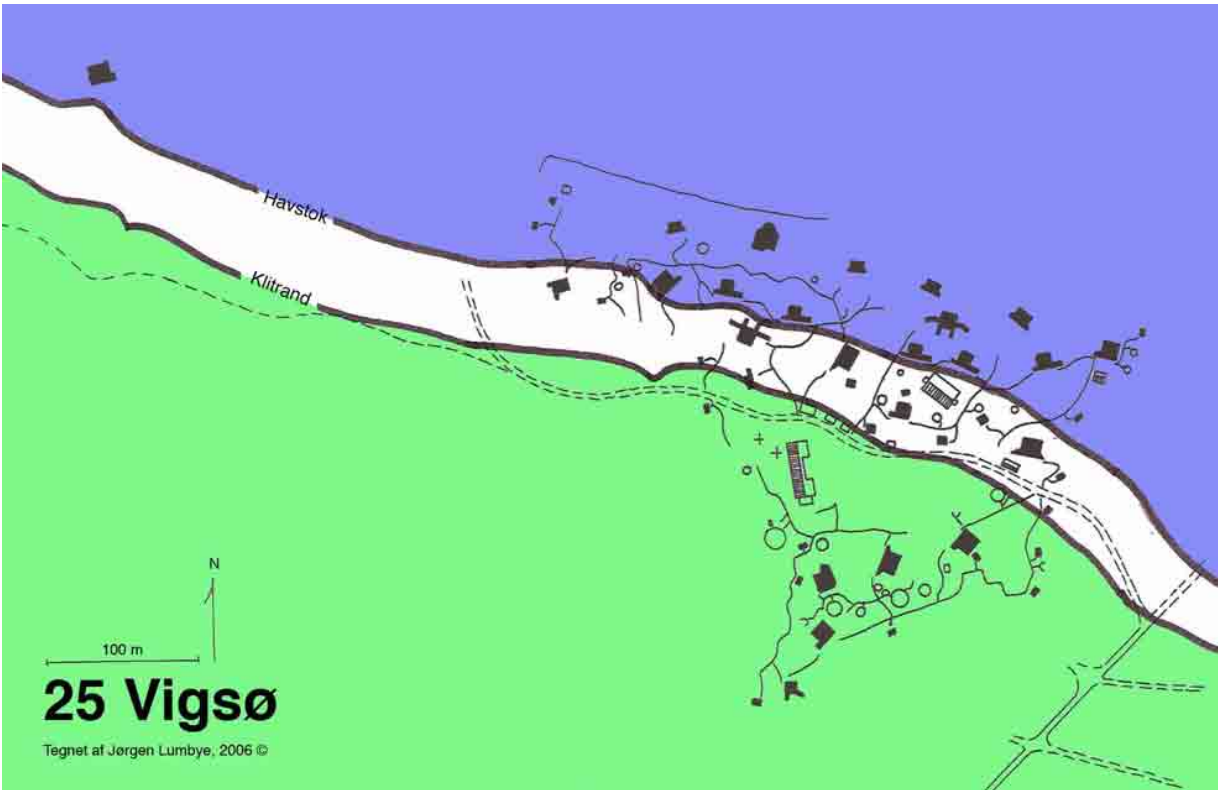
8 x maskingevær.

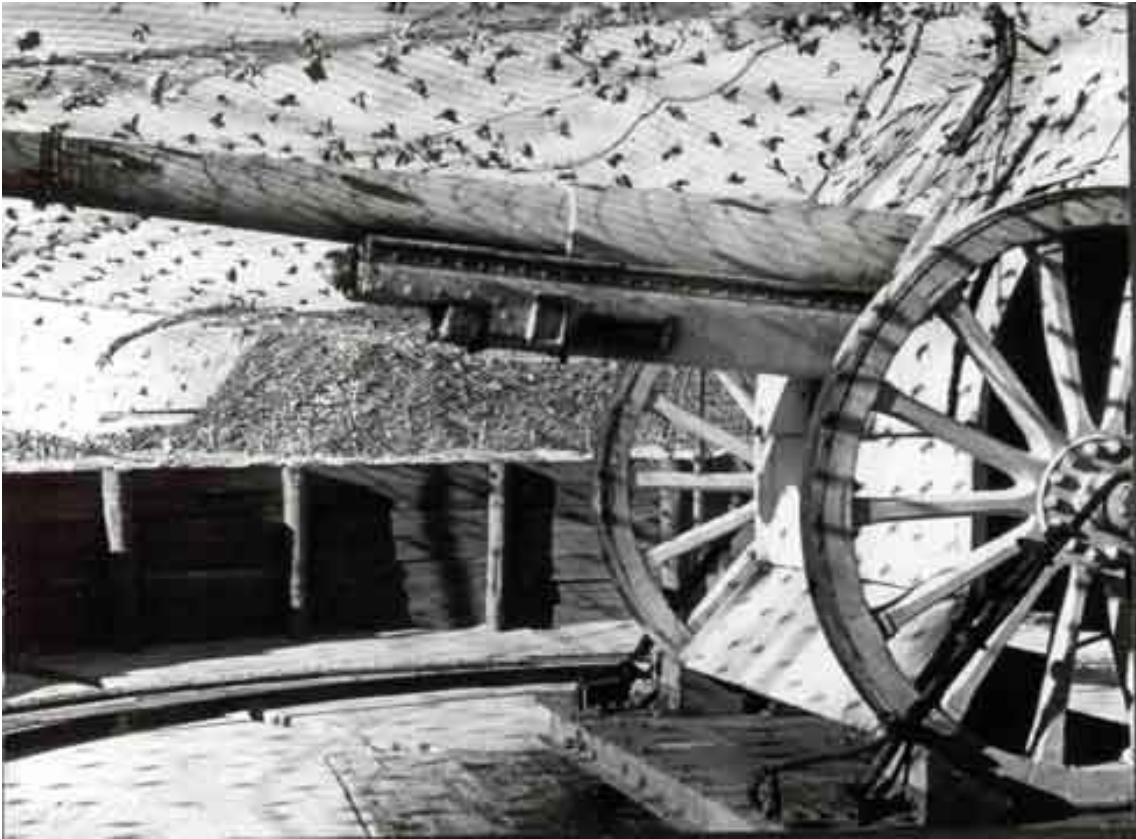
Kilder:

Hanstholmregistreringen, v/J. Lumbye

Atlantvolden i Nordjylland, bind I,

10,5 cm feltkanon (fransk) på åben betonbrisk.

Kanonkasemat med 10,5 cm kanon.

STØTTEPUNKT BULBJERG

Af oberst Søren A. Matthiessen

Støttepunkt Bulbjerg indgik, som én af tre støttepunkter i en såkaldt støttepunktsgruppe, og som havde til opgave, at spærre den smalleste del af landbroen mellem Hanherred og Thy.

Støttepunktsgruppen blev under et benævnt "Støttepunktgruppe Bulbjerg-Vust" – idet området af tyskerne blev betegnet som "Enge Vust" (Enge = indsnævring) og landsbyen Vust som ligger ca. 3 KM syd for Bulbjerg-knuden.

I 1942 blev hele dette område gjort til et støttepunkt, idet der blev stationeret et kompagni infanteri - placeret med tyngde i det dominerende terræn omkring Ellidsbøl.

Støttepunktet blev fra 1943, fra at være indrettet feltmæssigt, udbygget med i alt 16 permanente betonbunkere. Desuden blev der udlagt et anseeligt antal miner – 10683 anti-tank- og 204 anti-personelminer.

Infanteristøttepunktet på selve **Bulbjerg-knuden** blev etableret på samme tid som det ved Ellidsbøl, og rummede en tredjedel af infanterikompaniet.

I 1943-44 blev der bygget fire permanente bunkere og udlagt 48 anti-tank og 508 anti-personelminer.

Støttepunktet rummede også andre enheder end infanteri.

I 1940 var der blevet etableret en kystvagtpost og en luftmeldepost, og i 1941 blev det etableret en optisk pejlestation for 38 cm batteriet i Hanstholm (Peilstelle II).

I 1944 blev pejleren placeret i en permanent observationsbunker.

I foråret 1944 begyndte marinen etableringen af en radarstation af typen Würzburg Riese-Scheer, og som blev operativ i SEP 1944.

I 1945 havde den tyske marine 34 soldater på Bulbjerg, og den tyske hær antagelig omkring 50 soldater, hvoraf de fleste var indkvarteret på Bulbjerg Badehotel. Dele af hotellet blev senere revet ned af tyskerne, fordi det kunne ses fra havet og dermed bruges som pejlemærke.

Luftmeldeposten på Bulbjerg-knuden fungerede under det meste af krigen.

I januar 1944 blev der opstillet et hærkystbatteri med fire 12,2 cm feltkanoner i kanten af plantagen ca. 1,2 km syn for Bulbjerg. Kanonerne var indledningsvis opstillet i hjulaffutager og i åbne stillinger, men i 1944 begyndte man anlæggelsen af fire kanonbunkere inde i plantagen - men de nåede dog aldrig at blive støbt.

Selve kanonerne blev fjernet fra deres hjullavetter og monteret i sokkellavetter på simple betonfundamenter, og i den nye stilling blev der bygget et antal feltmæssige betonbunkere.

De tyske forsvarsanlæg på Bulbjerg-knuden ligger meget markant i terrænet og er rimelig velbevaret med en observationsbunker og mange intakte løbegrave.

Anlæggene og har stort et ligget der uforstyrret af nyere byggeri, takket være en naturfredning fra 1948.

Infanteristillingen i Ellidsbøl er rimelig velbevaret, men ligger på en privat mark og er ikke umiddelbar tilgængelig.

Bemanding pr. 15 JAN 1945:

Artilleri (20./Heeres-Küste-Artillerie-Regiment 180):

2 officerer, 23 underofficerer og 89 menige.

Infanteri: (3./Regiment.6, 5. Fest-Stamm-Kompanie 110)

3 officerer, 33 underofficerer og 161 menige.

Marine: (radar, pejlestation og luftmeldepost):

5 underofficerer og 29 menige.

Bevæbning pr. 15 JAN 1945:

Hærkystbatteri

4 x 12,2 cm kanon (russisk)

2 x 7,62 cm kanon (FK 39, russisk) (anbragt i infanteristøttepunkt på Bulbjerg)

2 x 2 cm luftværnskanon (Flak 38)

3 x 8,1 cm mortér (dansk)
6 x 8,82 cm mortér (russisk)
3 x maskingevær

Infanteri

2 x 3,7 cm luftværnskanon
5 x 3,7 cm panserværnskanon
1 x 4,5 cm panserværnskanon (russisk)
14 x maskingevær
2 x kampvognstårn

Marine

2 x maskingevær

Kilder:

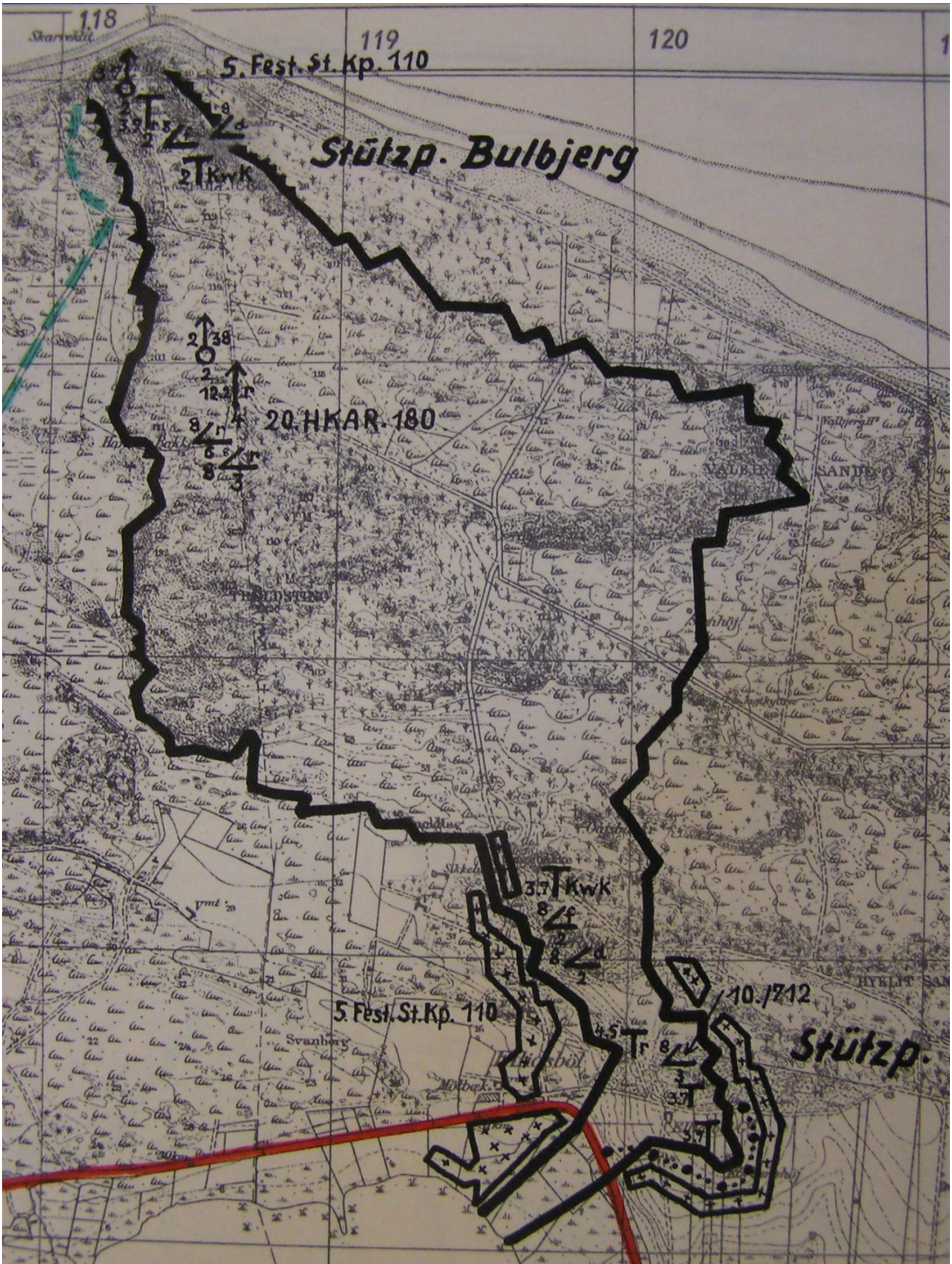
Jens Andersen: De tyske befæstningsanlæg ved Bulbjerg,
Hanstholmregistreringen v/J.Lumbye

Bulbjerg-knuden oversigtsbillede.

Observationsbunker.

Oversigtskort "Støttepunktsgroupe Bulbjerg-Vust.

Würzburg-Riese radar.

STØTTEPUNKT HJARDEMÅL.

Af oberst Søren A. Matthiessen

I Støttepunkt Hjarde mål havde luftvåbnet opstillet en radarstation til ledelse af natjagere – kodenavnet var ”Habicht”.

Anlægget blev påbegyndt i maj 1942 med støbning af permanente betonbunkere og den blev operativ i januar 1943.

Hele stillingen blev omkranset af landminer – og der blev i alt udlagt 1806 anti-personelminer og 1613 anti-tankminer.

Selve radarstationen var udstyret med to ”Würzburg-Riese” og én ”Freya” radar.

Stillingen lå i den nordvestlige del af Hjarde mål, ved Hjarde mål Kirke – N for landevejen.

Hele området er efter krigen blevet beplantet med nåletræer – men stillingens 4 bunkere eksisterer stadig.

Bemanding pr. 15 JAN 1945:

Luftvåben (8.Luftnachrichten-Regiment 222)

2 officerer, 20 underofficerer og 151 menige.

Bevæbning pr. 15 JAN 1945:

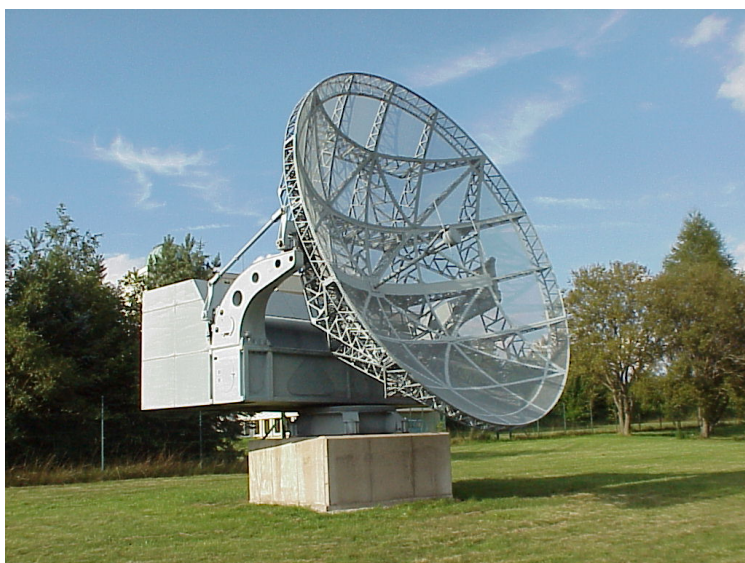
2 x 2,5 cm luftværnskanon (fransk, Hotchkiss)

2 x 8cm mortér

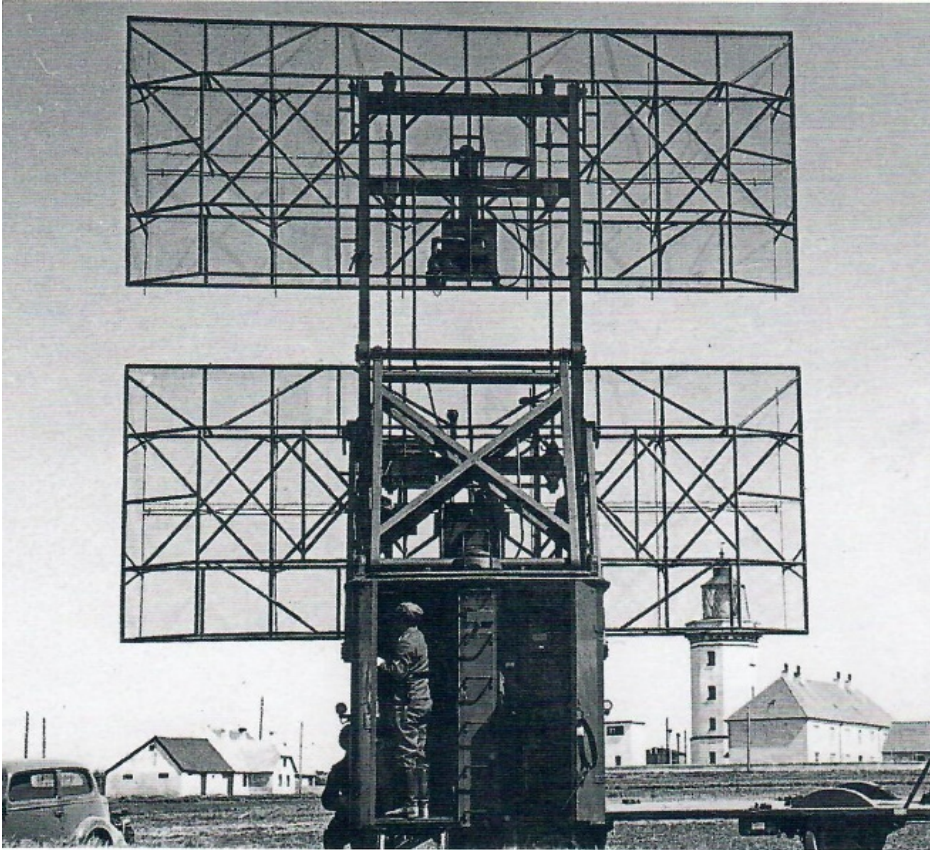
8 x maskingevær

Kilder:

Jens Andersen: De tyske befæstningsanlæg ved Bulbjerg, Hanstholmregistreringen v/J. Lumbye

Würzburg-Riese.

»Freya«-radaren vest for Hanstholm Fyr fotografert i april/maj 1940. Efter Harry von Kroge 1998.

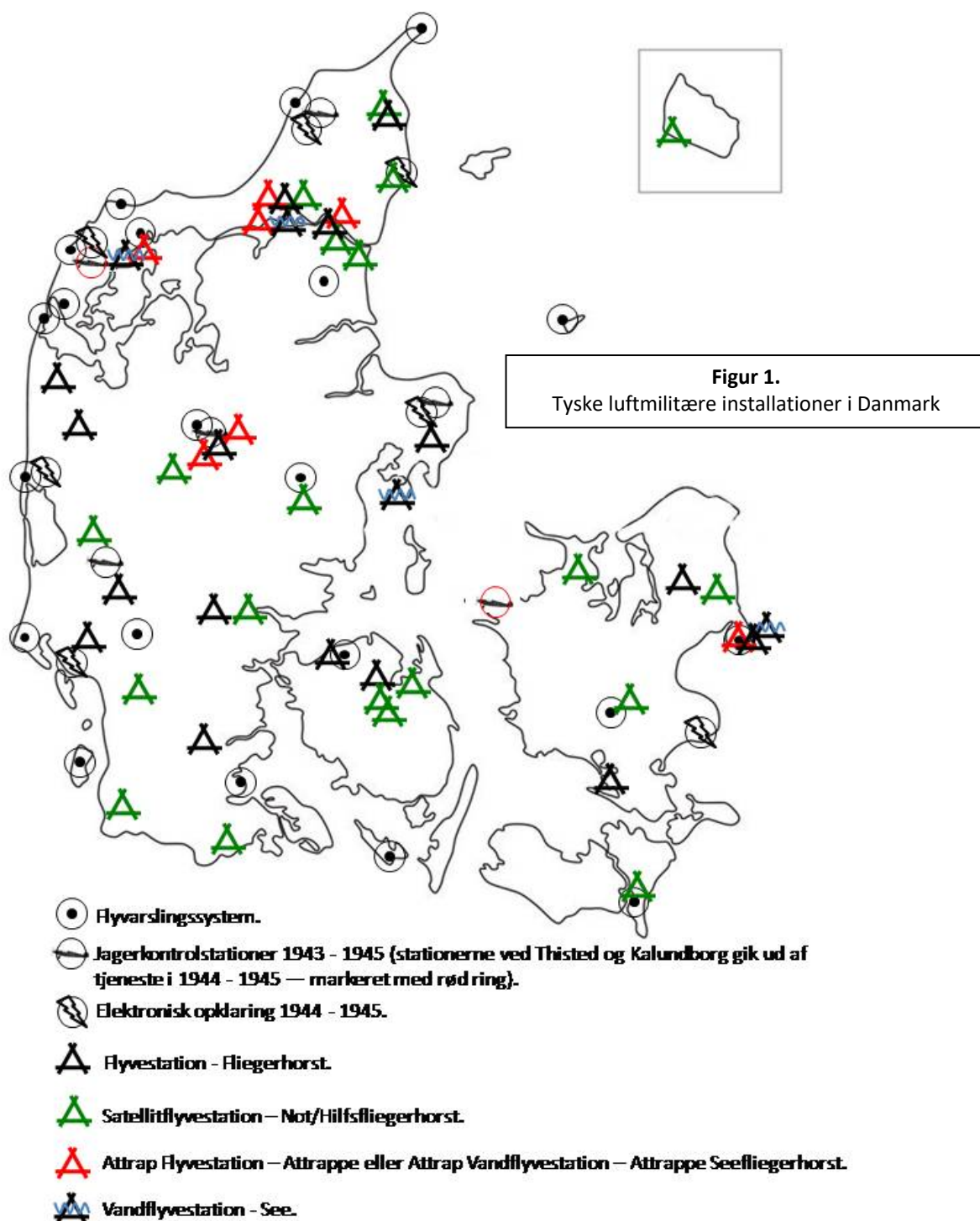

Fransk 2,5 cm Hotchkiss.

DET TYSKE LUFTFORSVARSS INSTALLATIONER I DANMARK UNDER BESÆTTELSEN 1940-45

Af oberst Erling Flebbe

Den tyske besættelse af Danmark i 1940 havde i første omgang reelt som hovedformål at landet skulle virke som trinbræt for indtagelsen af Norge. Til det formål blev der meget tidligt i krigens forløb foretaget udbygning af nogle i forvejen etablerede flyvepladser på dansk grund. Der blev også etableret en række nye faciliteter til støtte for dels

støtteaktiviteterne i Norge, dels en øget tysk indsats mod allierede overflyvninger og angreb. Enhederne, der blev stationeret i Danmark var indledningsvis underlagt "X Fliegerkorps der Luftwaffe." Der skete senere ændringer i organiseringen af Luftwaffe-enheder i Danmark; de omtales ikke her.

Til brug for fly fra både Luftwaffes- og Kriegsmarines flyenheder kom Wehrmacht i løbet af krigsårene til at råde over ikke mindre end 40 flyvepladser på dansk grund, se figur 1¹. Faciliteterne kunne være enten egentlige flyvestationer (Fliegerhorst), Satellitflyvestationer (Not-/Hilfsfliegerhorst), Vandflyvestationer (Seefliegerhorst), Attrapflyvestationer eller attrapvandflyvestationer (Attrappefliegerhorst eller Attrappeseefliegerhorst). Nogle af faciliteterne blev udbygget ganske betragteligt, primært Aalborg West (senere Flyvestation Aalborg) og et omfattende set-up så dagens lys ved Grove (senere Flyvestation Karup) i Midtjylland. I forbindelse med om- og udbygning af Aalborg West (senere Flyvestation Aalborg) var der i 1940 engageret 16.000 jord- og betonarbejdere.

Nazi-Tyskland, Das Reich, var udsat for bombardementer af Royal Air Force bombefly fra 1940 indtil de allersidste dage af 2. verdenskrig, og med US Army Air Force indtræden på den europæiske krigsskueplads skete der en væsentlig forøgelse af bombningerne, der var rettet imod tyske militære faciliteter, infrastruktur, petro-kemiske anlæg, fabrikker og bymæssige bebyggelser mv.

Reichs-Luftverteidigungs operative fremgangsmåde var stedse defensiv og reaktiv. I kampen om luftherredømmet i det tyske luftrum lykkedes det på intet tidspunkt Luftwaffe at få overhånd over for de allierede flystyrker. Det lykkedes Luftwaffe at skabe et så stærkt og kombineret netværk bestående af varsling, kontrol og indsatte fly samt luftværnskanoner i såvel Holland som selve Tyskland, at det for de allieredes vedkommende blev omvejen værd at gennemføre en del af bombemissionerne og flytogter mod tyske flådeenheder i Østersøen via dansk luftrum. For at lukke det hul oprettede Luftwaffe som en række enheder. Til disse blev der tildelt personel, faciliteter, materiel samt udrustning, med den opgave at forhindre allierede luftoperationer i dansk luftrum. Der blev i de to sidste år af besættelsen etableret et anseligt antal enheder. Flyoperative støttefaciliteter (flyvepladser og havne for vandflyvere) var der, som nævnt, ikke mindre end 40 af. Herudover blev der etableret hele 7 attrap-flyvestationer, hvor den ved Resenfelde, 7½ km NNØ for den nuværende Flyvestation Karup, skulle have været en endog meget tro og fuldskala kopi af Fliegerhorst Grove (Karup).

Ud over flyvestationerne til støtte for flyvende enheder blev et kontrol- og varslingsnet etableret², se figur 1. Det skete hovedsageligt fra sommeren 1943 og krigen ud. Når der i det følgende nævnes begrebet "enheder" i tilknytning hertil, er der tale om mange forskellige radartekniske og elektroniske installationer med hver sin specifikke funktion eller overlappende funktion, som enten elektronisk eller ved plotning og krydstelling var forbundet med hinanden. Formålet med dem var at opdage fjendtlige fly. Altså pejle disses kurs, højde og hastighed. Dernæst at filtrere og videresende et brugbart varslingsbillede til en overordnet ledelse af luftkampen over Danmark. Der var enheder, der var specifikt indrettet til signalopklaring. Endelig skulle man dirigere egne tyske fly eller luftværnsartilleri til bekæmpelse af allierede flyangreb. At lede fly mod fjendtlige fly er den disciplin, der omhandler egentlig jagerkontrol, altså at dirigere egne fly hen i nærheden af fjendtlige fly. Endvidere blev der også opstillet installationer til at jamme allierede varslingsenheder samt jamme de allierede flys indbyggede radarer. Til samtlige disse formål var der — spredt over landet — opstillet en mængde udstyr. Der var flere enheder tilknyttet kontrol- og varslingssystemet end der er vist på figur 1. Til integrering af de indhentede informationer var der tilknyttet et netværk, som bandt enhederne sammen. For varslingsdelens vedkommende var der tre filtreringslag. I de første år af besættelsen havde tyskerne ikke rådighed over plan-position-indicators (forkortet PPI) svarende til de radarscooper vi i dag kender. Derfor bestod den tyske varsling indledningsvis af en møjsommelig krydspejling, der via plotteborde pr. telefon blev rapporteret op igennem systemet. En meget tidskrævende proces, der havde til følge, at "varslingsbilledet" var længe undervejs, hvilket ofte bevirkede, at indkomne fjendtlige fly eller formationer var passeret inden luftforsvarsjagere nåede at komme i luften. I slutningen af krigen fik den tyske elektronik-industri kreeret, designet og produceret PPI'er til Luftwaffe.

I Aalborg området var der hele 10 sådanne enheder. Ved Frederikshavn var der 2. I Skagen området var der 2 enheder. På strækningen fra Hirtshals til Rønmø var den jyske vestkyst spækket med den slags faciliteter. Man har i dag kendskab til placeringen og funktionen af ikke mindre end 60 af dem. Længere inde i Jylland, fra den tyske grænse op gennem Midtjylland til og med Anholt var der ud over topografien spredt 21 enheder. På Fyn var der 4 enheder og på Sjælland 8. På sydhavsøerne var der 4 enheder og endelig så var der på Bornholm 4 enheder. Denne opstilling giver ikke det fulde billede, fordi der med mellemrum dukker betonfundamenter o.lign. op, som viser sig at have været tilknyttet det tyske luftforsvar³. Oversigtskortet (figur 1) giver ikke en fyldestgørende afbildning af den store mængde fysiske enheder, der rent faktisk lå spredt ud over landet.

¹ Henry L. deZeng, Luftwaffe Airfields 1935 – 1945 - Denmark

² M. Svejgaard, Radar Stations in Denmark 1942-195

³ Harry Lippmanns "Deutsche Atlantikwall Archiv."

Fliegerhorst Grove (senere Flyvestation Karup) var luftartillerimæssigt den bedst beskyttede facilitet i Danmark. I 1943 var der omkring Grove opstillet 4 tunge luftværnskanonbatterier med hver 4 stk. 88 mm kanoner og 16 lette luftværnskanonbatterier med 20 mm henholdsvis 37 mm kanoner.

Det var en ressourcekrævende opgave at drive alle disse tyske faciliteter i Danmark under 2. verdenskrig. Fliegerhorst Aalborg West var personalemæssigt normeret med i alt 3.000 officerer, befalingsmænd og soldater og Aalborg Seefliegerhorst rådede over en personelstyrke på 1.500 mand.

Alene ved kontrol- og varslingssystemet var der, da der var mest pres på tilkommanderet xxx tyske officerer, befalingsmænd og soldater.

Til de flyvepladser, hvor der efter tyske forskrifter i Danmark blev bygget betonbaner og forskellige hærdede faciliteter på samme, er der overslagsmæssigt brugt ikke mindre end 265.000 tons beton. Cementen til denne store mængde blev fremstillet af danske producenter, hvoraf en meget stor del blev tilvejebragt i løbet af under 20 måneder i perioden 1943-1945. Til sammenligning kan anføres, at der til højbroen over Storebælt, der blev bygget i perioden 1988-1998, blev brugt 269.000 tons beton, men byggeperioden var her 125 måneder. Produktionsmæssigt må fremstilling af materialer til bygningen af det danske afsnit af Atlantvolden samt af flyvepladser og anlæg betegnes som en helt særlig kraftpræstation.

Det er vanskeligt at måle, hvad den tyske luftforsvarsmæssige indsats har haft af indflydelse på de allieredes krigsførelse. Af tabel 1 fremgår de tab af fly, de allierede har haft under den del af luftkrigen.

Tabel 1: Tabtgåede allierede fly⁴ (jagerfly og bombefly) over dansk luftrum i perioden maj 1940 til og med maj 1945

År	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Tabte fly (nedskudte eller på anden måde havarede)	25	24	71	93	135	49

Enhver militær aktion kræver ofre. Alene på flymaterielsiden fremgår det af tabel 2, hvor mange fly Luftwaffe og Krigsmarine mistede i luftkampen mod de allierede flystyrker.

Med et hurtigt og umiddelbart kig på tabel 2 virker de tyske tab helt ude af proportioner, når man sammenligner med tabel 1. Årsagen skal findes i en række forhold. Blandt andet var der adskillige kollisioner i luften mellem to eller flere fly, hvilket vidner om manglende "situation awareness," oftest forårsaget af manglende træning. Noget sådant var ikke usædvanligt, og den slags vides at være sket også i England. På mange måder var Danmark og dermed også det danske luftrum en slags "sandkasse" for mange nye tyske piloter. Den tyske krigsindustri producerede et meget stort antal kampfly, især hen mod krigens slutning var der tale om en næsten eksponentiel produktionsforøgelse. Luftwaffe havde endog svære problemer med at uddanne nye piloter til de mange nye fly. Dette betød (knapheden m.h.t. flybrændstof in mente), at nyuddannede piloter ofte havde et meget ringe, og dermed utilstrækkeligt antal flyvetimer. Mangel på flyvetræning resulterede i reglen i utilsigtede hændelser, som i yderste konsekvens endte med havari.

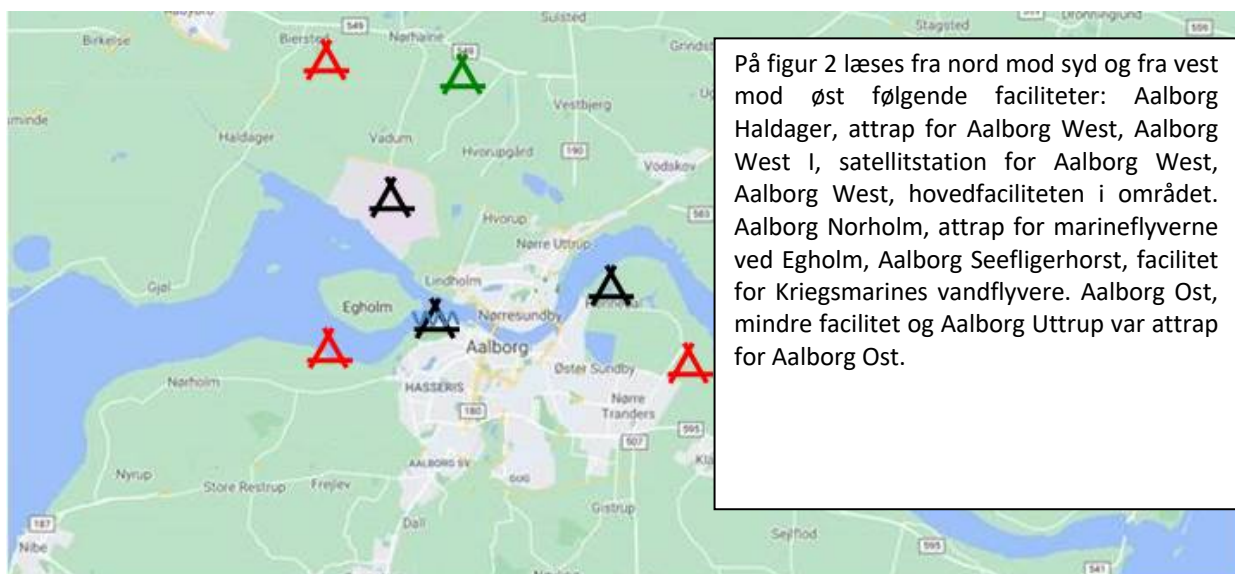
Tabel 2: Tabtgåede Luftwaffe og Kriegsmarine fly⁵ (jagerfly og bombefly) over dansk luftrum i perioden maj 1940 til og med maj 1945

År	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Nedskudte fly	1			2	15	5
På anden måde svært skadede, eller havarede fly	87	126	134	224	159	63

Til illustration af, hvor omfattende den tyske indsats var på flyvestationsområdet, omtales her i korthed, hvad der blev etableret til brug for Wehrmachts flystyrker alene i Aalborg området, se figur 2.

⁴ Søren C. Flensted, Airwar over Denmark and surrounding waters

⁵ Ibid

Figur 2 – Wehrmacht faciliteter til fly i Aalborgområdet

I hvilken udstrækning attrap-faciliteterne tiltrak allierede bombe- eller jagerflyangreb er det ikke lykkedes at oplysninger om. Forklaringen kan muligvis være, at det ikke var nogen fjer i hatten som besætning efter hjemkomst fra en offensiv mission at afrapportere, at man var hoppet på en limpind og havde spildt, bomber og flyvetid, altså kampkraft, ved at engagere en attrap-flyvestation.

STØTTEPUNKTSGRUPPE ODDESUND

Af oberst Søren A. Matthiessen

Støttepunktgruppen blev anlagt på begge sider af Limfjorden til sikring af Oddesundbroen.

I maj 1941 opstillede luftvåbnet en let luftværnsdeling med 2 x 3cm luftværnskanoner i træårne, på hver side af broen.

Fra juni 1942 blev der stationeret en deling infanteri fra hæren ved broen – hvilket formelt set betød, at det nu var blevet et støttepunkt, med feltmæssige befæstningsanlæg, og som gik på tværs af tangerne nord og syd for broen.

Støttepunktet blev samtidig forstærket med pansergrave.

Der blev udlagt miner fra 1942 og frem til 1945. I alt blev der lagt 2843 anti-tankminer og 1818 anti-personelminer, samt etableret hindringer mod landing af svævefly, i form af lodrette træpæle der var påsat 92 stk. 10,5 cm granater.

De armerede befæstningsanlæg af beton blev påbegyndt i august 1943.

Støttepunktgruppen bestod af to støttepunkter, som lå på hver sin side af broen, og var stort set identiske.

De to luftværnsdelinger lå umiddelbart omkring hvert sit brofæste, og bestod af fem permanente bunkere.

Infanteristillingerne lå op til 1 km fra broen, og var ligeledes stort set ens indrettet, bortset fra støttepunktsgruppens kommandobunker som blev placeret umiddelbart N for broen.

Bemanning pr. 15. januar 1945:

Hær: (16./Reserve-Grenadier-Regiment 69, 8./Festungs-Stamm-Kompanie 110)

1 officer, 7 underofficerer og 72 menige.

Luftvåben: (3./Leichte Flak-Abteilung 742)

1 officer, 7 underofficerer og 72 menige.

Bevæbning pr. 15. januar 1945:

Hær:

2 x 4,5 panserværnskanon (russisk)

2 x 2 cm kampvognskanon i kampvognstårn (Pz.Kw.II)

10 x maskingevær

Luftvåben:

3 x 2 cm luftværnskanon

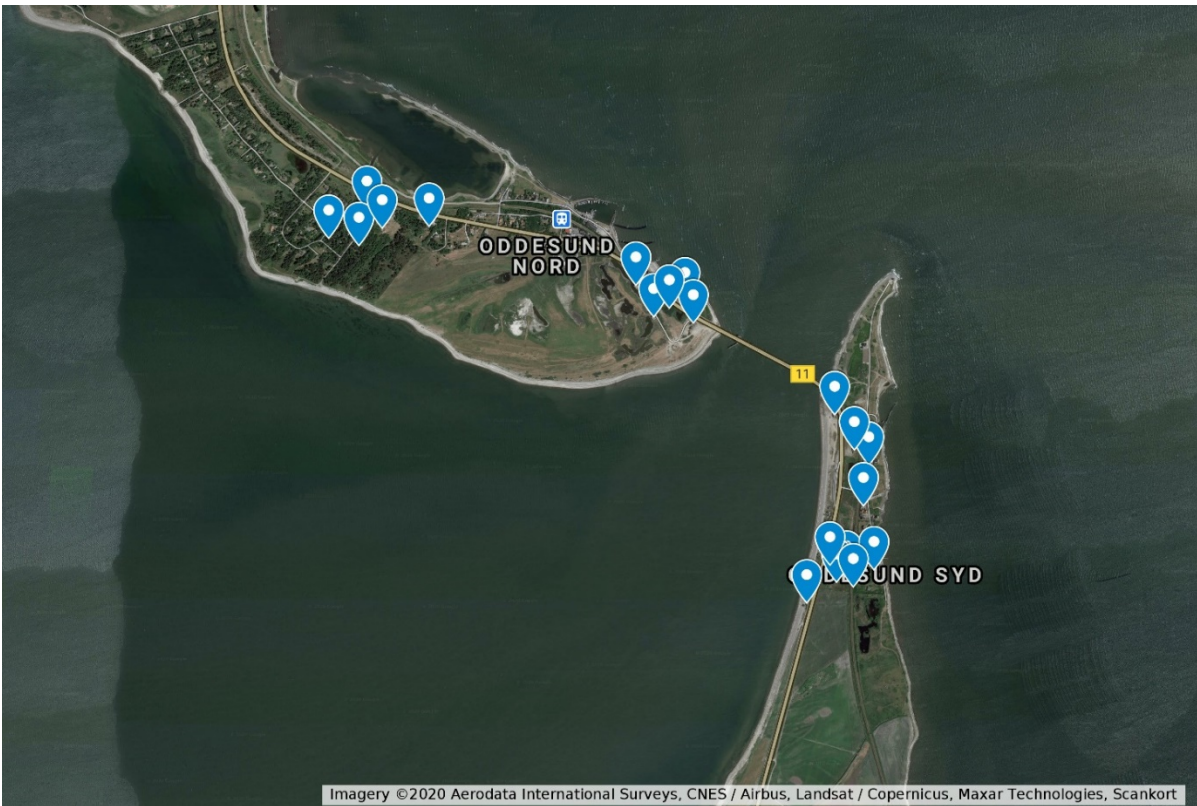
3 x 2 cm luftværnskanon (firling)

2 x 8 cm mortér

2 x maskingevær.

Kilder:

Bent Baagøe Antonisen: Fæstningsværker fra Nymindegab til Thyborøn, Atlantvolden i Nordjylland, Bind I

”EFTERRETNINGSSARKIVET”

Af major Jesper Gram-Andersen

Er arbejdstitlen på Livgardens Historiske Samlings fund i dødsboet efter major af reserven Preben Skeel i form af en flyttekasse med arkivalier, der i 1991 blev overdraget af arvingerne på bopælen i Hellerup. Den nærmere efterforskning viste, at der her var tale om ukendt arkivmateriale, der kan ses om supplement til ”Stockholmsarkivet”, det vil sige den danske militære efterretningstjenestes efterladte materiale under Danmarks besættelse 1940-1945 i Rigsarkivet.

HÆRENS EFTERRETNINGSTJENESTE

Der fandtes i 1940 ikke nogen overordnet dansk efterretningstjeneste som den under Den Kolde Krig etablerede Forsvarsstabens Efterretningsafdeling og fra 1967 den fortsat eksisterende nationale Forsvarets Efterretningstjeneste (FE). Hæren rådede over Generalstabens Efterretningssektion i Proviantgården og Søværnet over Marinestabens Efterretningssektion; begge var kun normeret med et par officerer og begrænsede budgetter. Hertil kom udenrigstjenesten plus pressens brug af telegrambureauer og reportere. Man havde forudset en situation, hvor besættelsesmagten neutraliserede det danske forsvar, og sekretær i Landbrugsrådet, løjtnant af reserven ved Livgarden Svend Truelsen blev diskret uddannet til og udset til at overtage Hærens Efterretningstjeneste i en given situation, der så indtraf den 29. august 1943. Truelsen videreudviklede tjenesten og opbyggede en stor organisation på et nyt, udvidet kildenet i Danmark og i Nordtyskland. Truelsen måtte i maj 1944 forlade Danmark og virkede herefter for tjenesten i London.

EFTERRETNINGSTJENESTEN

E-BEHOVET var tyske tropper og anlæg i Danmark samt tyske tropper i transit og tyske flådebevægelser. Jf. efterretningskredsløbet udgik der løbende E-behov fra E-kontoret i København.

INDHENTNINGEN foregik ved

- Et fast net, det vil sige et fast agentnet af loyale meddelere i større byer med eventuelle undernet, der rapporterer til E-kontoret i København.
- Mobile indhentere ”drengene” (fortrinsvis yngre linjeofficerer) på specifikke mål.
- Et hvilenet til brug i tilfælde af allieret invasion.

RAPPORTERINGEN omfattede Ugerapporter og Særrapporter efter behov, m.m.

FORSENDELSE internt: Primært almindelig indenlandsk brevpost til et opdigtet tysk navn poste restante til et hotel i København. En betroet hotelmand lagde denne post i et særligt brevrum til afhentning af en kurer fra E-tjenesten.

BEARBEJDNING

E-kontoret i København var beliggende på vekslende adresser med flugtveje, bl.a. i form af murgennembrydninger til naboledigheder.

Indkomne rapporter blev renskrevet i to eksemplarer og arkiveret i to forskellige arkiver. Renskrevne rapporter blev mikrofotograferet to gange i en rød og en blå serie. Den ene blev sendt med kurer til Sverige (Stockholm) den anden blev arkiveret. De originale rapporter blev brændt af hensyn til sikkerhed for afsender (kildebeskyttelse).

Arkivet var inddelt i et geografisk områdearkiv og et enhedsarkiv efter tyske feltpostnumre.

RAPPORTERING

E-kontoret rapporterede primært ved at sende mikrofilm med kurer til E-kontoret i Stockholm (bemandet med danske officerer). Ved hastesager anvendtes radio.

BEARBEJDNING fandt derpå yderlige sted i Stockholm.

RAPPORTERING fra Stockholm blev sendt med kurer til London eller direkte til den britiske E-tjeneste i Stockholm.

BEARBEJNING fandt efterfølgende sted ved danske officerer på E-kontoret i London.

RAPPORTERING (ENDELIG) til britiske og amerikanske myndigheder som Royal Navy, Royal Air Force, SHAEF (Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces) og UK Foreign Office. Fra omkring november 1943 til den 5. maj 1945 blev der alene ad postvejen overleveret ca. 15.000 sider vitalt efterretningsstof til de allierede, hvortil kom "hastestof" over radio.

"EFTERRETNINGSARKIVET"

Arkivet efterladt af Preben Skeel fylder efter ordning 8 arkivæsker, stor folio. Overordnet kan indholdet beskrives således:

"INSTRUKTIONER"

"NY POST"

"FORTEGNELSE OVER AFSENDTE NUMRE"

OMRÅDEARKIV – dokumenter

OMRÅDEARKIV – kartotek

FILM

DIVERSE

VIDERE HISTORISK BEHANDLING

Arkivet var ved modtagelsen i en temmelig støvet flyttekasse, der stod i nogen tid på Livgardens Historiske Samlings depot, inden der var arbejdskapacitet til at håndtere indholdet.

Efter registrering jf. ovenstående inddeling med undergrupper blev arkivalierne placeret i otte arkivæsker af Rigsarkivets model stor folio og registreret i Samlingens beholdning.

Formidlingsmæssigt blev udvalgte arkivalier delvist kopieret og udstillet som særudstilling, ligesom der blev publiceret en artikel i "Meddelelser til Den Kongelige Livgardes Officerskorps".

Dernæst blev forfatteren til "Ligaen", historikeren Hans Christian Bjerg inviteret til at besigtige arkivet, idet han kunne bekræfte sammenhængen med "Stockholmsarkivet".

Følgelig blev et par af de gamle E-officerer inviteret til besigtigelse, hvilket bl.a. bekræftede proveniensen, da den senere chef for Forsvarets Efterretningstjeneste, oberst Erik Fournais spontant udtalte: "Det kort har jeg tegnet". Arkivet blev siden tilgængeligt for en ung historiker, der udarbejdede en artikel om emnet. Unikt omfatter arkivet både rød og blå version i en serie af mikrofilm, der nummermæssigt passer ind i "Ligaens" filmfortegnelse; altså efterretninger, der aldrig nåede til Stockholm! Efter analyse af materialet var en relevant myndighed på Kastellet behjælpelig med at lave aftryk af samtlige mikrofilm, således at indholdet af disse blev læseligt.

Perioden 1940-1945 var optimal for den danske efterretningstjeneste, idet fjenden var i landet og ikke i sin hjemstat. For det indsatte personel var risikoen høj. Den 12. maj 1945 udtalte feltmarskal Montgomery over for den øverstkommanderende for samtlige danske styrker, general Gørtz, at den danske efterretningstjeneste fra den første dag, dens stof tilflød marskallen, har været den bedste ["second to none"], der har virket i noget af de af tyskerne besatte lande ...

Kilder:

Hæstrup, Jørgen: "Hemmelig Alliance" I-II (København 1959)

Bjerg, Hans Christian: "Ligaen" (København 1985)

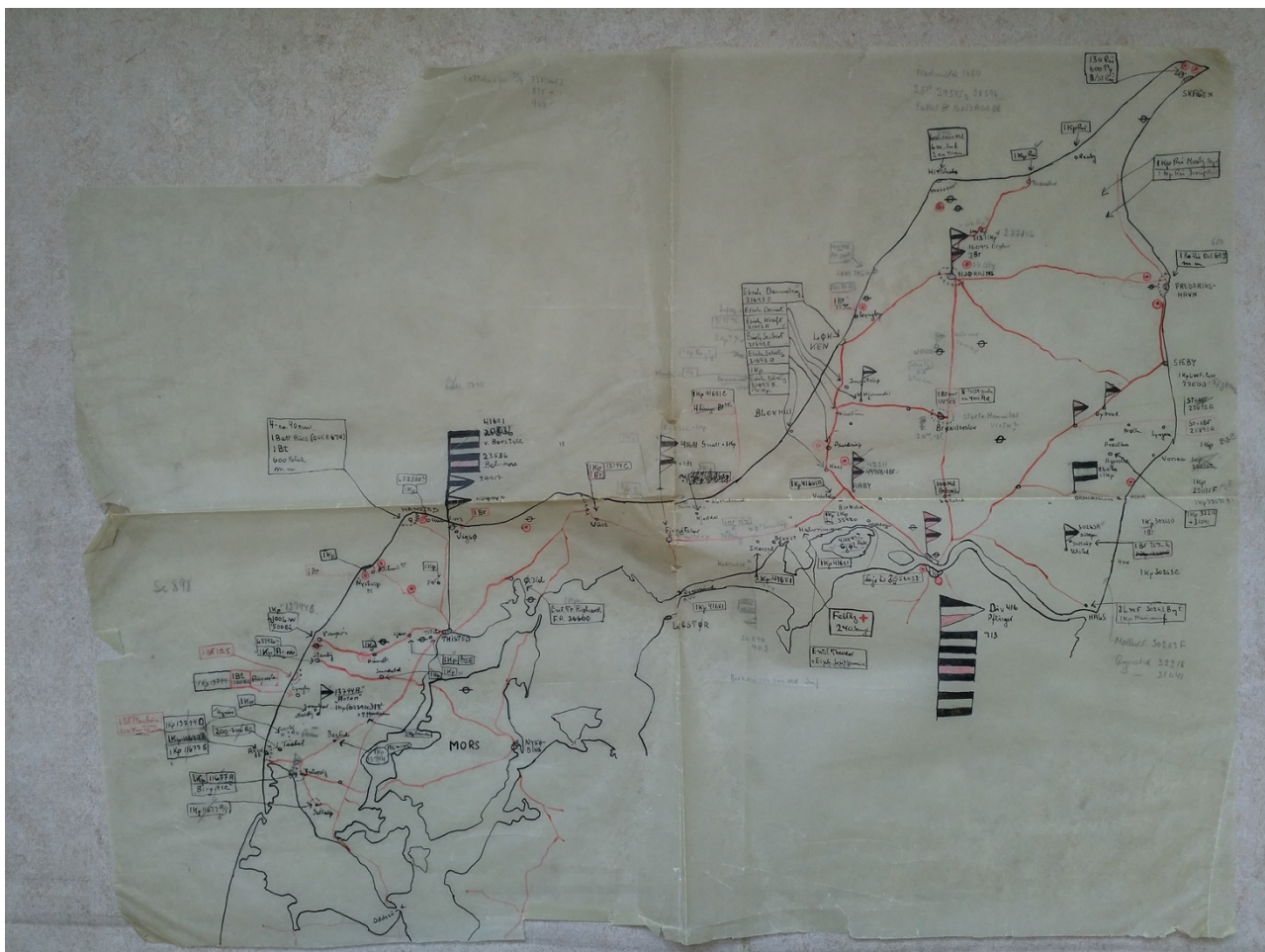
Tillisch, Fritz G.: "Modstandsarbejde i Jylland (Militært Tidsskrift nr.2/1995)

LE/HIST/LG (JGA): "EFTERRETNINGSAKIVET" (Meddelelser til Den Kongelige Livgardes Officerskorps 1/1996)

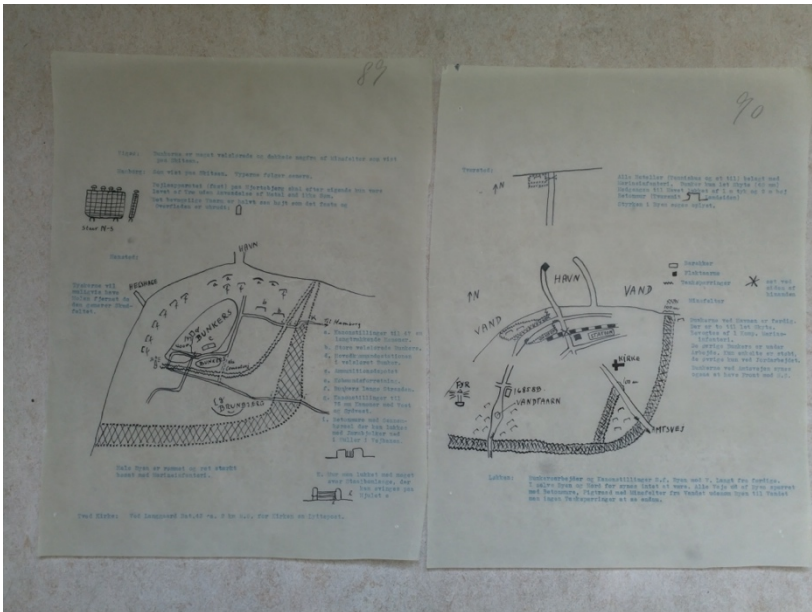
JGA: Noter til briefing om Livgardens E-tjeneste under 2. Verdenskrig (Officersmessen, LG KAS 3. september 2014)

Gram-Andersen, Jesper: "Den Kongelige Livgarde 350 år 1658-2008", bind 1, kapitel 19, "Efterretningstjenesten".

Livgardens Historiske Samling, arkivsager 1940-1945.

Figur 1 Eksempel fra E-arkivet: Kalke over tyske enheders placering i Region I udarbejdet af E. Fournais.

Figur 2 Eksempel fra E-arkivet: Kalke med tekst over tyske stillinger ved Hansted (Hanstholm) og Hirtshals.

DKM TIRPITZ

Af kommandørkaptajn Peder Ellegaard Larsen

Navnet Tirpitz vækker associationer til det planlægningsgrundlag som Storadmiral Raeder (Oberbefehlshaber der Kriegsmarine) forelagde for Hitler, der godkendte Plan Z i 1938.

DKM Tirpitz i Bogenfjorden i Ofoten nær Narvik.

Hovedindholdet i planen var et langsigtet program, der lagde vægt på store overfladeenheder, der på alle områder overgik de engelske. Problemet her var, at udbygningen først kunne være kampklar i 1945.

Ved krigens begyndelse bestod den tyske marine kun af følgende større enheder: Slagskibene Scharnhorst og Gneisenau, der var kampklare Bismark og Tirpitz, der var under udrustning samt de 3 Lommeslagskibe: Deutschland, Scheer og Graf Spee, 3 tunge - og 6 lette krydsere, 26 handelsskibe, der var blevet udrustet med artilleri, og konverteret til armerede handelskrydsere. Hertil kommer et anseeligt antal overflade enheder samt 56 ubåde.

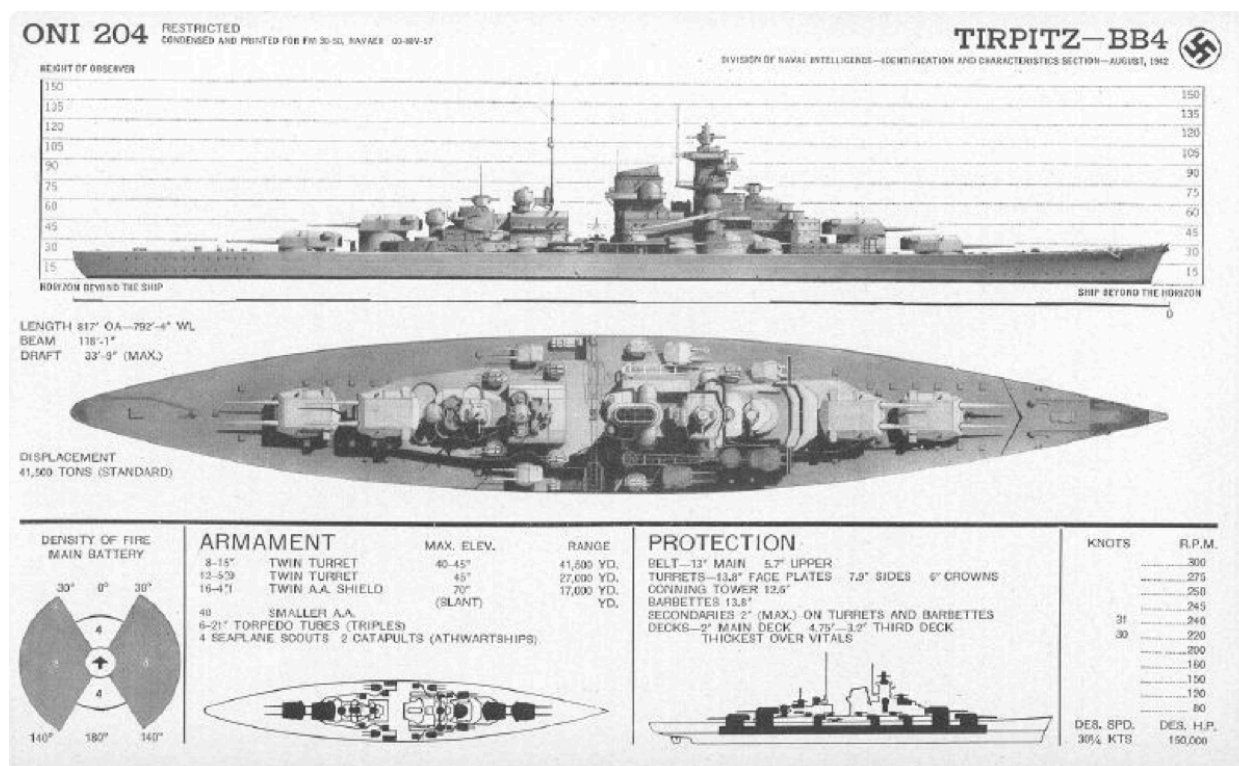
Da krigen brød ud, var Deutschland, Graff Spee og 21 ubåde på havet.

Opgaverne for Royal Navy var de modsatte af de tyske: 1. skulle de blokere den tyske Nordsøkyt og 2. navnlig skulle de sikre søtransporten af den årlige forsyning af de britiske øer på 40 millioner tons.

Truslen fra de tyske enheder blev snart reel og manifesteret i Deutschlands sænkning af engelsk handelstonnage.

Til gengæld, var det lykkedes for to engelske krydsere at tvinge Graf Spee, der havde raidet i Syd Atlanten til Montevideo i Uruguay. Derfra blev besætningen tvunget til selv at sænke lommeflagskibet den 17. december 1939. Herefter opgav Der Kriegsmarine at raide verdenshavene, men holdt sig hovedsageligt til den nordlige halvkugle.

I foråret 1941 lå Scharnhorst og Gneisenau i Brest (med lettere skader) og Bismarck i Østersøen, hvorfra den sammen med Prinz Eugen blev beordret til Bergen, hvor de skulle afvente Scharnhorst, når den igen var operativ.

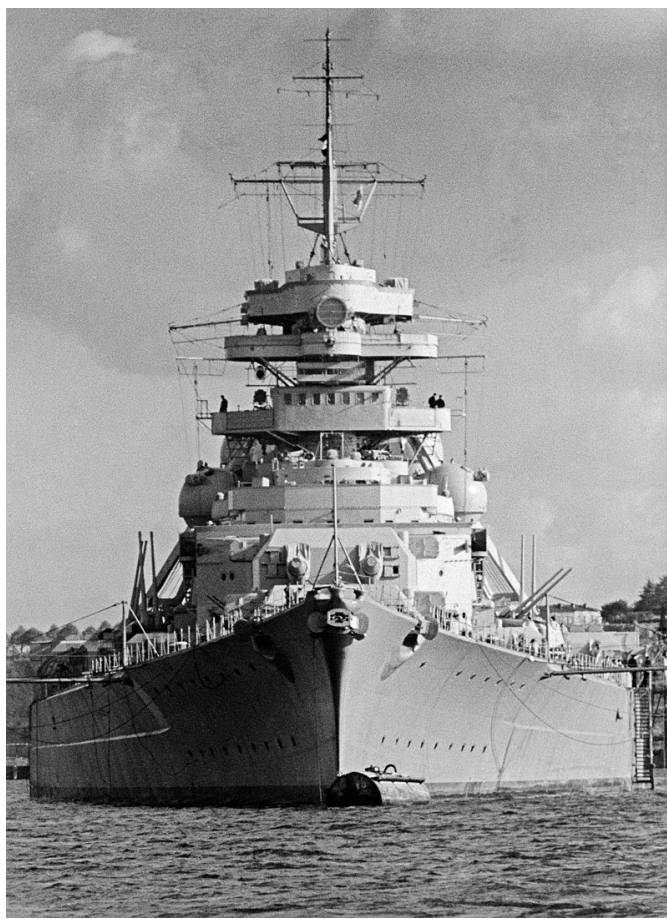

Recognition drawing prepared by US Navy.

I Royal Navy var man bekendt med og frygtede den tyske koncentration omkring Bismarck og samlede tunge enheder fra Scapa Flow (inkl. slagkrydseren Hood), fra England, fra Gibraltar, fra Halifax samt fra konvojer i Atlanten.

Den første kontakt mellem modstanderne skete i Danmarks Stræde den 23. maj, tidligt om aftenen. Næste morgen sænkede Bismarck Hood med en enkelt salve, hvorefter englænderne påbegyndte jagten på Bismarck, der blev sænket om morgenen den 27. maj 1941 af en torpedo fra krydseren Dorsetshire.

I januar 1943 blev Raeder afløst af Dönitz, hvilket dog ikke ændrede den nord-orienterede Planlægning.

I september 43 blev Tirpitz (Bismarcks søsterskib) alvorligt beskadiget af engelske mini ubåde i den norske Kåfjord.

Juleaften 1943 stod Scharnhorst ud fra Norge for at opsøge en konvoj med kurs mod det nordlige Rusland, men konvojen havde ændret kurs og i stedet mødte Scharnhorst en række enheder fra Home Fleet, bl.a. krydseren Belfast.

Den 26. december 1943 lidt før kl. 20 blev Scharnhorst sænket ud for Nordkap.

Nu var der så kun Slagskibene Tirpitz (søsterskib til Bismarck) og Gneisenau tilbage.

Tirpitz endte sine dage i Tromsø, der var inden for rækkevidde af RAF's langtrækkende bombemaskiner. Det var også dem, der kunne udbombe og kæntré Tirpitz den 12. november 1944.

Gneisenau, forlod Brest sammen med Scharnhorst og Prinz Eugen for at sejle til bage til Tyskland, men Gneisenau kom aldrig så langt, idet den blev stoppet af isen i Kielerkanalen. Under havne- manøvre i Brunsbüttel, ramte den et sunket vrak, der rev et stort hul i skroget. Via Kiel blev Gneisenau slæbt til Gotenhafen i Polen, hvor den blev afvæbnet og dens artilleri installeret i landbatterier. Gneisenau blev sænket som blokskib i havnemundingen den 27. marts 1945 af egen besætning.

TIRPITZ-STILLINGEN

Af oberst Søren A. Mattiessen

Mange har sikkert undret sig over – og undrer sig måske stadig over - hvorfor stillingen hedder "Tirpitz stillingen"?

Tyskerne benævnte oprindelig stillingen "*Batterie Oksby*", fordi den lå ved Oksby, seks kilometer øst for Blåvandshuk, men da stillingen senere blev projekteret og planlagt bygget, blev den benævnt "*Batterie Vogelnest*" (*fuglerede*).

Der er således ikke tyskerne, der har "opfundet" navnet "Tirpitz-stillingen".

Den mest plausible forklaring på, at den dag i dag benævnes Tirpitz-stillingen er, at stillingen blev besøgt og inspiceret af engelske og amerikanske officerer efter krigen – og at de (amerikanerne) sikkert fejlagtigt rapporterede, "at de to kanontårne var typiske skibskanoner, og som angiveligt skulle stamme fra det tyske slagskib "Tirpitz"."

I en britisk rapport omtales kanonrørene dog blot som "Tirpitz type" – altså uden at knytte dem til skibet.

Helt sikkert er det dog, at kanonerne IKKE stammer fra slagskibet Tirpitz – og som Peder netop har briefet om – blev det tyske slagskib Tirpitz sænket af Royal Air Force ved Tromsø i Norge, den 12. november 1944.

Det handler imidlertid om et andet tysk slagskib, nemlig *Gneisenau* af Sharnhorst-klassen.

Dette skib blev i 1942 beskadiget af engelske bombefly.

Efterfølgende blev det besluttet at ombygge skibet, og i den forbindelse armere det, så de oprindelige ni 28 cm kanoner blev erstattet med seks 38 cm kanoner, dvs. kanoner af samme type som slagskibet Tirpitz var udstyret med.

Den ændrede armering af *Gneisenau*, blev imidlertid stoppet af Hitler året efter, og alt taler derfor for, at det var fire af disse kanonrør fra Krupp-fabrikkerne i Essen, der endte på Guldager station – og som skulle placeres i "*Batterie Vogelnest*".

Bag den tyske opbygning af et invasionsforsvar i Danmark lå naturligvis nogle overordnede vurderinger af invasionstruslen, og hvordan man bedst kunne imødegå den. Disse vurderinger dannede grundlaget for, hvilken strategi, man valgte at opbygge invasionsforsvaret efter.

Mindst to modeller kom på tale ved valg af strategi:

1) En model hvor vægten blev lagt på forsvaret af selve kysten, hvor modstanderen skulle slås tilbage, inden han kunne nå at danne et brohoved.

2) En model, hvor kystbefæstningen kun skulle tjene til at begrænse omfanget af en fjendtligt gennembrud, hvorefter det fjendtlige brohoved skulle knuses ved et massivt modangreb.

Specielt Feltmarskal Erwin Rommel, Den Tyske Marines Overkommando, og general von Hanneken var fortalere for model 1, hvorimod generaler i Den Tyske Generalstab argumenterede for model 2.

Desuagtet en vis uenighed om valg af strategi så blev model 1 fremherskende og det grundlag hvorpå invasionsforsvaret i Danmark blev opbygget.

Generelt var Danmark dog prioriteret lavt i forbindelse med opbygningen af Atlantvolden. Da de første batterier blev opstillet, var det i feltmæssige anlæg, og kun det store 38 cm batteri ved Hanstholm dannede her en undtagelse.

Det var først i sidste halvdel af 1942, at byggerierne langsomt kom i gang.

Det blev dog hurtigt erkendt, at områderne omkring Esbjerg, Fanø og Blåvand udgjorde centrale dele af det tyske forsvar af den jyske vestkyst.

Esbjerg var den eneste store havn på den jyske vestkyst, og havde en stor kapacitet, omend besejlingsforholdene var vanskelige igennem Grådyb der løber imellem Fanøs nordspids og Skallingen.

Straks fra besættelsens begyndelse tillagde tyskerne sikringen af Esbjerg Havn stor betydning, og området blev kategoriseret som et "forsvarsområde".

Det primære formål var hindre en eventuel fjende i at komme ind i Esbjerg Havn, og landsætte materiel og tropper.

Der blev derfor etableret et kystforsvar omkring Esbjerg (Grådyb/Sædding).

Kysterne nord og syd for Esbjerg blev dog ikke i samme omfang som byen, bemanded med tropper i større antal.

For at Grådyb dog ikke skulle være helt uden artilleribeskyttelse, opstillede hæren et 10,5 cm feltbatteri ved Femhøje på Esbjerg-siden, og et luftværnsbatteri med 8,8 cm kanoner blev placeret på Fanø. Senere blev 3 stk. 10,5 cm flakkanoner – også placeret ved Femhøje.

I Blåvand var der f.eks. kun omkring 16 mand, som var placeret ved radiostationen og fyret.
I 1941 blev der indsat et kanonbatteri ved Blåvandshuk – det var de ”kendte” franske 10,5 cm kanoner der havde en skudvidde på 12 km.

Herudover havde tyskerne i 1944 opstillet kanoner der kom fra den danske fregat ”Peder Skram” og i batteriet ”Gneisenau”, ligeledes på Fanø, brugte man 15 cm kanonerne fra skibet af samme navn.
Disse kanoner blev efter krigen placeret på Stevnsfortet (og ligger der endnu)

For at styrke de eksisterende forsvarspositioner ønskede man et 38 cm batteri placeret, så det kunne dække indsejlingen til Esbjerg.

Oprindelig var der tre lokationer ”i spil” for etableringen af et nyt 38 cm tårnbatteri – Femhøje ved Esbjerg lige ud fra Grådyb ved indsejlingen til Esbjerg Havn, dernæst Gjesing i det nordlige Esbjerg og sidst i Oksby. Specielt Den Tyske Marines Overkommando var fast besluttet på at placere det tunge batteri i Oksby. General von Hanneken var oprindelig imod denne plan, men tilsluttede sig senere planen, idet et af hovedargumenterne for at placere batteriet i Oksby ville betyde en 50% længere rækkevidde i forhold til de andre foreslåede lokaliteter.

Tirpitz-stillingen skulle have bestået af to identiske kanonbunkere med hver to 38 cm skibskanoner af typen SK (Schnelllade-Kanone eller Schiffs-Kanone?) C/34 (konstruktions år 1934) monteret i dobbeltaffutage. I modsætning til kanonstillingerne i Hanstholm var der således her tale om kanonstillinger med to dobbelttårne. Kanonerne havde en rækkevidde på 36,5 km, og hver granat vejede 800 kg. Skudvidden for Tirpitz-stillingens kanoner var således mindre end ved batteriet i Hanstholm, hvis kanoner var ombygget til kystartilleri, og de havde fået udvidet kammeret til at kunne tage større drivladninger og derved opnå en skudvidde på 55 km. Kanonbatteriet skulle ifølge en mandskabsliste fra november 1944 betjenes af 361 mand.

Arbejdet på Tirpitz-stillingen blev sat i gang først på sommeren 1944. I den første fase af byggeriet indgik foruden de to kanonbunkere også to ammunitionsbunkere og en ildlederbunker – alle i meget kraftig beton. Kanonbatteriet var desuden forsynet med radarer og optiske pejlestationer, der sendte informationer om målet videre til ildlederbunkeren. Batteriet blev placeret med de to kanonbunkere anbragt i lige linje fra nord til syd med en afstand på knap 500 meter, og med ildledelsesbunkeren placeret imellem sig. De to kanonbunkere er ca. 13 meter høje og rager ca. 8 meter op over jordoverfladen. Grundplanen er kvadratisk med en sidelængde på 22-25 meter. Hvis man havde nået at bygge endnu en sektion med maskinrum etc., ville bunkerne have haft en samlet længde på 35 meter, og med de dimensioner, ville bunkerne så høre til blandt de største bunkere i Regelbau-systemet. Bunkerne er i øvrigt unikke, da de er de eneste af deres type i hele Atlantvolden. Desuden var der planlagt bygget flere mandskabsbunkere til hver 20 mand. Disse bunkere nåede dog ikke at blive bygget. Hele anlægget skulle, hvis det var blevet færdiggjort, have bestået af omkring femten andre bunkere med forskellige funktioner, foruden barakker. I januar 1945 placerede den tyske marine tre 3,7 cm luftværnskanoner imellem de to bunkere.

OT (Organisation Todt)

Atlantvolden, inklusive den danske del, blev designet af den tyske krigsmarines ingeniører og *Organisation Todt, eller blot OT.*

OT var nazisternes bygningstjeneste og var ansvarlig for alle store civile og militære anlægsarbejder i Tyskland, både i årene op til og under krigen.

Organisationen blev grundlagt af rustningsminister Fritz Todt, der udover at være rustningsminister også var generalmajor i Luftwaffe. Han døde ved et flystyrt i 1942, hvorefter Albert Speer overtog posten som rustningsminister.

OT stod bl.a. bag ved de tyske motorvejsbyggerier samt Atlantvolden.

OT var ikke en militær organisation og stod reelt kun til ansvar overfor Hitler.

De meget omfattende bygge – og konstruktionsarbejder som OT gennemførte for nazisterne, understøttede tyskernes faste greb i de besatte lande – både ifm. fæstningsværkerne og især gennem en systematisk kontroversiel udnyttelse og brug af krigsfanger, KZ-fanger og tvangsarbejdere.

På højdepunktet af OT's aktiviteter talte OT omkring to millioner "ansatte" – såvel kvinder som mænd.

Byggeaktiviteterne i Danmark og Norge blev varetaget af "Einsatzgruppe Wiking" med hovedkvarter i Oslo. Under dette niveau lå "Einsatz Dänemark", som var OT's øverste ledelse i Danmark.

A. Kanontårnet, der er inddelt i etager adskilt ved hjælp af ristværk, indeholder ammunitionsforsyningssystemet. Kanonbrønden med indbygget ammunitionselevator er på tre sider omgivet af ammunitionsmagasiner.

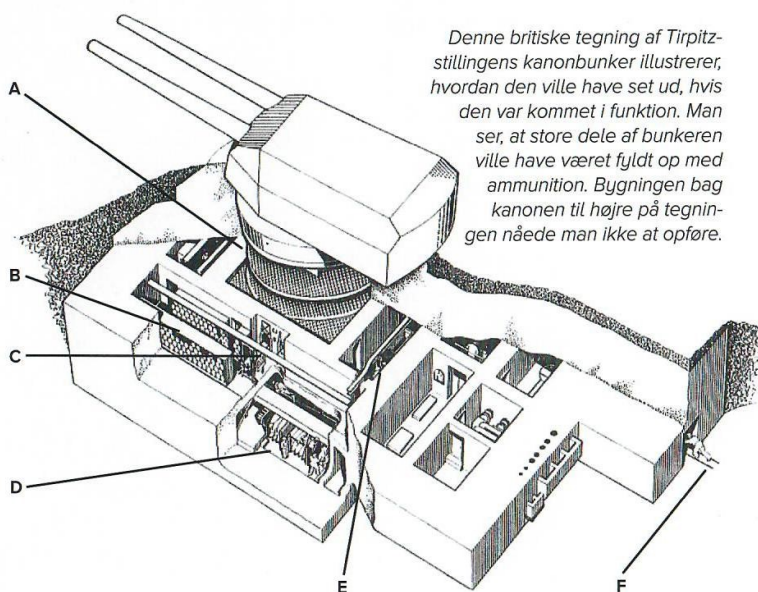
B. Magasin for oplagte drivladninger.

C. Via hængekraner overføres ammunitionen til faste ladeborde, og derfra kan de føres ind til elevatoren fra to sider.

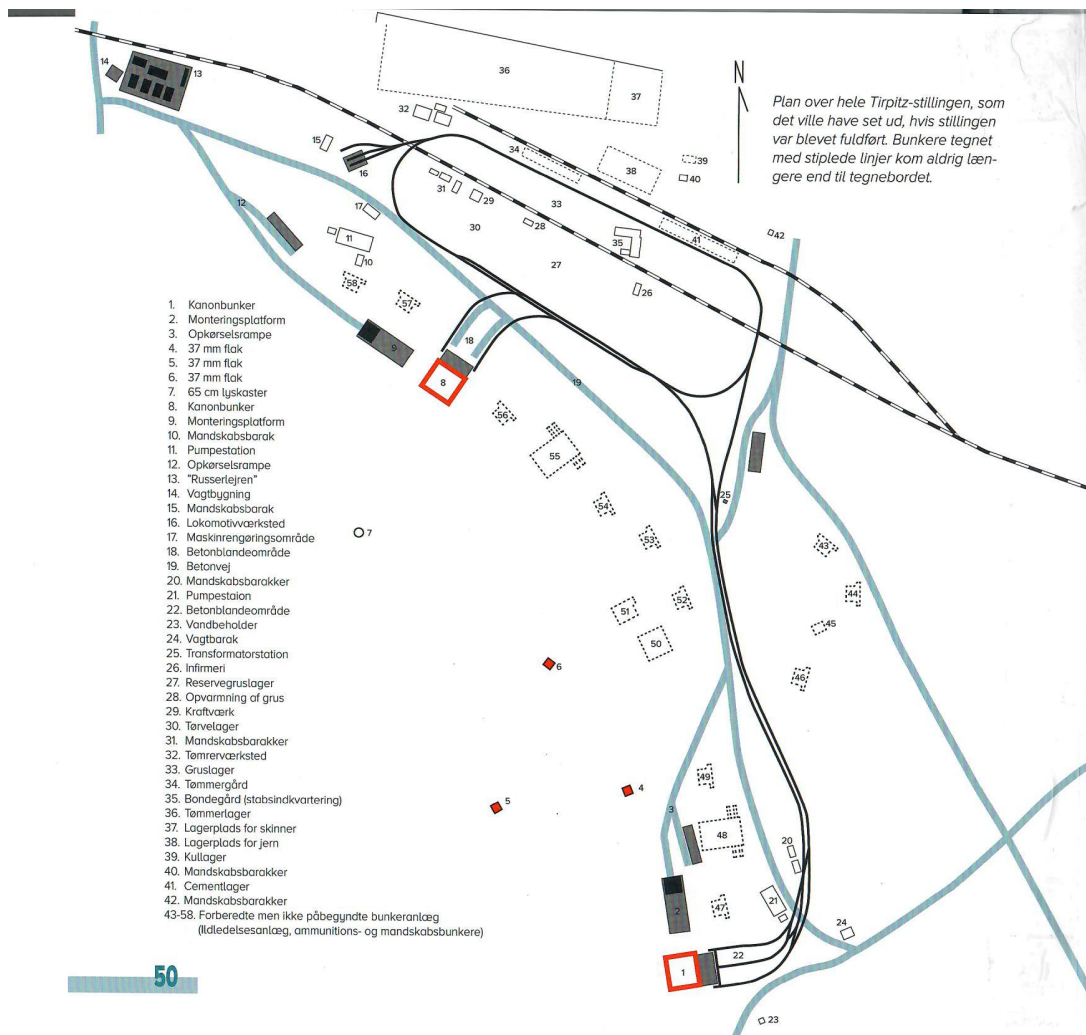
D. I underetagen ligger projektilerne, der fra tre sider via rullebaner kan føres til elevatoren. Denne er hydraulisk drevet og fører ladninger og granater op til skytset samtidigt. Skudkadencen er to skud pr. rør pr. minut.

E. Projektilerne sænkes ved hjælp af kranen ned til underetagen gennem et rektangulært hul under kranskinnen.

F. Stillingen genforsynes bagfra. Drivladningerne fordeles med hængekran til højre og venstre på første etage.

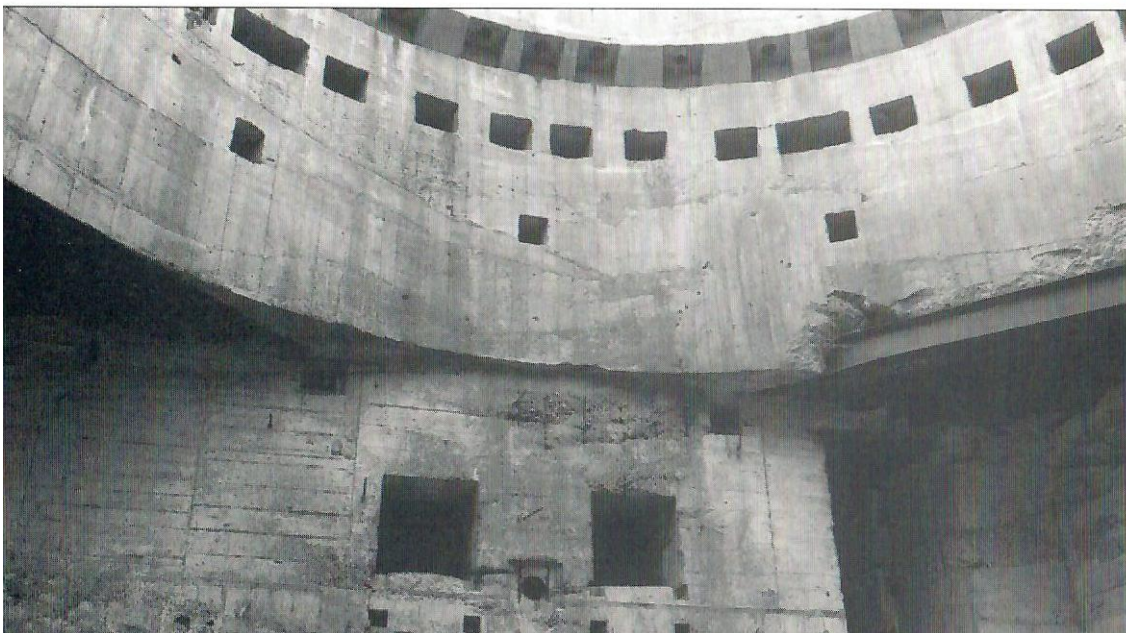
Denne britiske tegning af Tirpitzstillingens kanonbunker illustrerer, hvordan den ville have set ud, hvis den var kommet i funktion. Man ser, at store dele af bunkeren ville have været fyldt op med ammunition. Bygningen bag kanonen til højre på tegningen nåede man ikke at opføre.

▲ Den sydlige bunker i Tirpitz-stillingen, dag museum og udstilling. Type S 561.

Det centrale rum i Tirpitz-stillingens sydlige bunker. ▼

Kilder:
Tirpitz-stillingen, en del af Atlantvolden, John V. Jensen
Atlantvolden, fra Nymindegab til Skallingen, Vibeke B. Ebert.

FLYGTNINGELEJREN I OKSBØL 1945 – 1949

Af oberstløjtnant Arne H. Hansen

1. Flygtningene

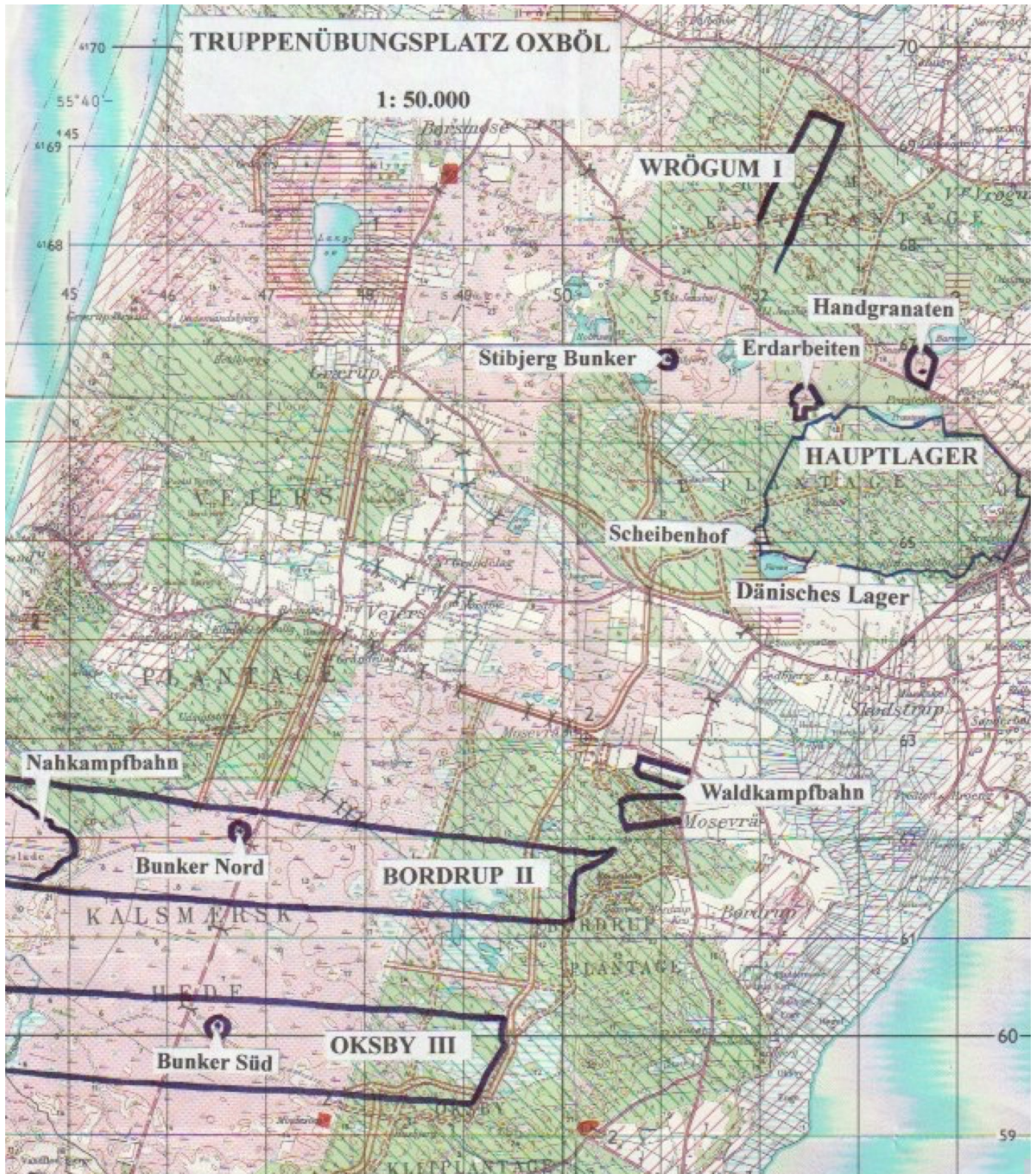
Da befrielsesbudskabet kom den 4. maj om aftenen var flygtningesituationen i Danmark uoverskuelig. De tyske myndigheder, der siden begyndelsen af 1945 havde modtaget og indsluset evakuerede og flygtninge fra den hastige sovjetiske fremrykning, havde ikke delt oplysninger om antal eller placering med danske myndigheder, der heller ikke selv havde været aktivt opsøgende. Værst var situationen m.h.t. de senest ankomne, der ofte var underbragt som overbelægning på allerede aktive lokaliteter, inkl. værnemagtens forskellige etablissementer. Allerværst var situationen i Frihavnen i København, hvor flygtninge fra og på netop ankomne skibe ikke havde fået vand eller forplejning siden ankomst, samtidig med at den tyske ansvarlige kommandostruktur reelt var ophørt med at fungere.

Befrielsesregeringen havde ikke umiddelbar rådighed over en landsdækkende organisation, der kunne påtage sig opgaven at registrere, underbringe og forpleje de uønskede tyske flygtninge, om hvem det fra starten stod klart, at de snarest – i sommerens løb - skulle repatrieres. I første omgang blev registreringsopgaven pålagt Statens civile Luftværn, der som en af de få myndigheder havde landsdækkende kommandostruktur og kommunikationsnet – og ved krigens ophør ikke havde aktuelle opgaver.

Et eksempel på optællingens resultat illustrerer omfanget, kompleksiteten og spredningen: Maribo Politikreds (som blot 1 af 65 optalte politikredse med i alt over 1.100 lokaliteter)

Kommuneskolen 188	Hotel Dana 39	Katolsk Skole 71	Privat Realskole 18	Nørreballe 85
Katolsk Kirkesal 42	Hotel Maribo 17	Missionshotel 16	Hunseby Forsaml. 124	
Centralhotellet 82	Nielsens Hotel 39	Olsens Hotel 81	Hillested 69	I alt 871

Landsresultatet blev opgjort til 238.010 flygtninge, hvoraf 124.064 på Sjælland, inkl. Frihavnens (ca.) 35.000 af de 90.388 i Storkøbenhavn. Til sammenligning regnede man

Figur 1. Den tyske uddannelseslejr med tilliggende anlæg indtegnet på nyere kort.

med at have huset 250.000 kampduelige og 50.000 syge og sårede værnemagtsoldater. Forplejningssystemerne til de mange underbragte flygtninge blev i første omgang videreført

som etableret af de tyske myndigheder og for Frihavnens vedkommende varetaget af Dansk Røde Kors.

Efterhånden blev underholdet fast etableret under Social- og Sundhedsministeriet.

2. Oksbøllejren

Den gamle (1929) danske artilleriskydelejr i Oksbøl blev som alle danske garnisoner kontaktet af den tyske værnemagt umiddelbart efter besættelsen og i første omgang suppleret med et tysk forbindelseselement.

I juli vendte tyskerne tilbage med planer om i foråret 1941 at etablere egne, omfattende faciliteter; Truppenübungsplatz Oxböl. Som en ny lejr blev udpeget et område i Aal Plantage umiddelbart nordøst for den danske; senere kendt som Sydlejren; den nuværende Oksbøl Kaserne. Her blev – trods Klitvæsnets energiske protester – ryddet et større område og etableret underbringelse, logistik og administration til en styrke på op til 15.000 mand og 3600 heste. Kapaciteten var hermed passende til uddannelse i divisionsramme, dels af nyindkaldte enheder, dels senere sammenstykning, suppleret og samtræning af forsprængte enheder fra østfronten.

Da hele lejren i november 1942 overgik til ren tysk kommando var der 400 danske tilbage.

Der må have været en interessant geografisk og kommandomæssig skillelinje mellem de egentlige taktiske forsvarsstillinger langs og bag kysten, og de umiddelbart bagvedliggende faciliteter.

Lejren var på 400 ha og omfattede bl.a. 80 murstensbygninger og 350 træbarakker. Der var 21 køkkener, flere lazaretter, værksteder, elektricitets- og vandværk, fuldt kloak-, vand-, telefon- og ledningsnet - og 2.300 kakkelovne. Vejnet på 55 km, 14 km tipvognsspor og 10 km ydre hegn.

Figur 2. Model af lejren, ophængt på det daværende Oksbøl Museum. Eget foto 1977.

Ved værnemagtens hjemmarch mod syd i dagene efter den 5. maj 1945 stod lejren således efterhånden tom, bortset fra lægestab og indlagte på lazareetterne, et mindre administrationselement, tyske pionerenheder med specialopgaver – og de allerede af tyskerne efterhånden indkvarterede ca. 10.500 flygtninge, som det største kontingent i landet (bortset – de første par dage - fra Frihavnen).

3. Flygtningelejren i Oksbøl

Det stod hurtigt klart, at det ikke ville være muligt at repatriere de tyske flygtninge fra de talrige større eller mindre lokaliteter i løbet af 1945, bl.a. grundet britisk modstand, og at der måtte etableres en mere fremtidssikret organisering, som minimum vinteren over. Fhv. (arbejds-) minister Johs. Kjærboel blev udpeget som ansvarlig for en ny organisation: Flygtningeadministrationen underlagt Indenrigsministeriet, hhv. Social- og Sundhedsministeriet med vide beføjelser, og fra foråret 1946 kontrolleret af et særligt 17 mands rigsdagsudvalg, der også inspicerede lejrene.

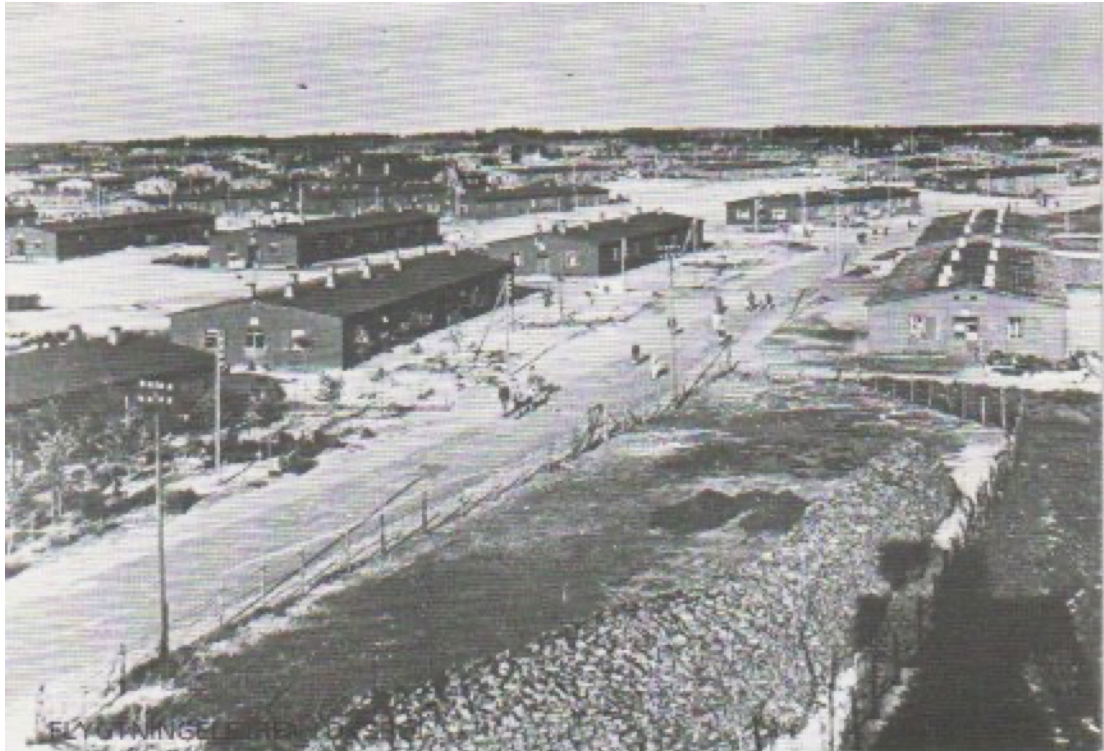
Det hastede at frigøre især beslaglagte skoler og produktionsvirksomheder, men tog tid at omflytte spredte barakker og sortere tyske flygtninge fra andre (ikke-tyske, allierede) og samle dem i større lejre, især på jyske flyvestationer, Kløvermarken og specielt i Oksbøllejren, hvor der var ledig kapacitet, en vis i forvejen fungerende administration og kort afstand til Tyskland med henblik på den forestående repatriering. Det var gennem hele forløbet klart, at flygtningene ikke skulle integreres eller tillades at sprede sig, men holdes samlet og klar til hjemsendelse.

Det lykkedes på lidt over et år at få reduceret antallet af spredte smålejre med 90%, så der i 1946 var 110 indkvarteringssteder i landet; udover for allierede tillige en række mindre speciallejre for fx uledsagede tyske børn, retarderede, døve og døvstumme, disciplinærlejre for kriminelle og adfærdsvanskelige m. v.

Herved steg 'indbyggertallet' i Oksbøllejren fra 10.500 til over 36.000, og lejren blev betegnet 'Danmarks femte-største by', i øvrigt med landets største provinshospital. Det var på det tidspunkt en lille femtedel af de tyske flygtninge i Danmark. Herunder blev det nødvendigt at udvide den oprindelige tyske militærlejr med yderlige barakker – og fordoble antallet af kakkelovne.

Der opstod efterhånden et velorganiseret, demokratisk samfund, baseret på det allerede etablerede og styret af flygtningene selv, mens danske myndigheder stod for den overordnede administration, brandudrykning og bevogtning af lejrens ydre perimenter, først med modstandsbevægelsen, senere et 400 mands detachment af hæren og derefter som en politiopgave.

Der var tysk borgmester, byråd, lejrpoliti og domstol, folkeregister og arbejdsanvisning. For de godt 12.000 børn blev etableret folke- og mellemskoler og tre gymnasier, ligesom der foregik lærlinge-uddannelser på de forskellige værksteder og blev etableret en art folkehøjskole for 8000 voksne. Ligeledes var der badeanstalt, to kirker, biograf og teater, og blev bl.a. oprettet systuer, spinderier, gartnerier samt fåre-, hønse- og kaninavl - en legetøjsfabrik, og fra et tidspunkt en tobaksfabrik.

Figur 3. Vue over lejren fra det centrale brand(vagt)tårn. Postkort fra Oksbøl Museum.

Forplejningen blev tilberedt af flygtningene selv med leverede råvarer og efter et fastlagt kost-reglement; efterhånden som situationen generelt i samfundet bedredes i stigende kvalitet og mængde, samt suppleret med egen avl. Det oprindeligt formulerede generelle princip var 'Nødtørfigt, men forsvarligt', og i alle vurderinger lå, at Danmark efter hjemsendelsen skulle have god samvittighed overfor fremtiden og resten af verden.

Sundhedstilstanden blev gennem aflusning og vaccinationer hurtigt væsentligt bedre end de første måneder, der stadig var præget af flugtens strabadser og medbragte sygdomme og epidemier. Her nød man godt af lazarettens 1000 sengepladser og 32 tyske læger med dansk støtte og kontrol.

Befolkningspyramiden var præget af overvægten af kvinder; 17.200 mod 5.500 eftertragtede mænd i samme alder. Der blev i alt i lejren født ca. 900 børn; 80% udenfor ægteskabet.

I løbet af perioden døde 13.741, også som følge af en stor børnedødelighed i begyndelsen. Moralen vekslede mellem utålmodighed og resignation, og især et par årgange holocaustbenægtende Hitlerjugend havde svært ved at bearbejde forskellene på fortidens storhed og de nye forhold.

Et egentligt bandeuvæsen blev dog effektivt imødegået af det tyske lejrpolti.

Flygtningene var generelt lige så interesserede i repatriering som de danske myndigheder, og det kom til demonstrationer, protestskrivelser og skriftlige udvekslinger mellem danske og allierede myndigheder samt forklaringer tilbage til de protesterende flygtninge.

4. Afvikling og nedbrydning

Hjemsendelsen af de tyske flygtninge blev endelig efter flere tiltag og svære forhandlinger påbegyndt 1. november 1946 og afsluttet i februar 1949 via først en, senere flere, gennemgangslejre i Kolding. Den første togtransport omfattede 1.025 personer til Hannover. Herefter med varierende intensitet daglige transporter til de forskellige besættelseszoner; til den amerikanske fx fra januar 1947, mens transporterne til den sovjetiske kom i gang i maj 1947.

De ved udreisen gennemførte 'toldeftersyn' medførte misnøje, gennemgangslejrene blev gradvis vandaliseret og dansk følgemandskab ved flere lejligheder forulempet, indtil ansvarlige tyske instanser fra hovedlejren ved forklaringer og appeller fik disse forhold bedret.

Det blev ved afslutningen opgjort, at de samlede udgifter til flygtninge i Danmark havde været 471.462.939,04 kr. og at salg af løsøre m.v. derefter havde indbragt 34.716.000 kr. Af udgifterne var 1/10 dog medgået til de ikke-tyske flygtninge, der fx boede mere spredt i landet, efterhånden i nationsvise lejre, og måtte søge arbejde eller fik lomme penge. De tyske flygtninge kan således siges på landsplan at have kostet over 8,5 milliard danske 2020-kroner.

Efter afrejse af de sidste tyske flygtninge blev lejren nedrevet af militærnægtere med lejr i tidligere lazaretbygninger. Man regnede oprindeligt med, at dette ville vare til 1953 med 180 årlige nægtere, men antallet blev kun mellem 150 (1952) og 30 (1958) og arbejdet blev først afsluttet i september 1958. Der var da opbrudt alle 55 km kloak- og vandledninger, sløjfet tipvognsspor, alle veje og hegn, nedrevet (næsten) alle træ- og stenbygninger. Endvidere rensset eller knust 15 millioner mursten samt genplantet ca. 250 ha med de graner, der ses i dag.

En avisoverskrift i januar 1949 lød: 'Danmarks 5. største By billigt til Salg – Flygtningelejren i Oksbøl realiseres'. Den blev endelig i 1959 overdraget Forsvarsministeriet for vurderingssummen 160.000 kr.

5. Fremtidstanker

Udover enkelte effekter og et genskabt hjørne af en families 'hjem' i perioden havde flygtningelejrens historie ikke den store interesse på det daværende Oksbøl Museum. I dag er hovedattraktionen Flygtningekirkegården, der blev etableret fra 1945 ved lejrens nordøstligste hjørne og i dag rummer 1796 grave. Endvidere findes en folder med kort og turforslag, hvorefter man vil kunne bese de få eksisterende stenbygninger i vestkanten af Oksbøl by og ledes ad stisystemet i den genplantede plantage rundt på det daværende vejnet via tidligere nøgleområder.

Lejrens største bygning er bevaret i form af det tidligere Lazaret A, der blev hovedbygning i Oksbøllejrens Nordlejr, som rummede Panserskolen, senere Hærens Kampskole. Der blev senest vandrerhjem, og bygningerne er forudset som kernen i et fremtidigt flygtningemuseum. Projektet er nu på finansloven, støttes økonomisk af Den tyske Forbundsdag (som det eneste museum udenfor Tyskland) og vil bl.a. omfatte et futuristisk observationstårn centralt i plantagen. Museet vil ikke kun omhandle den tyske Flygtningelejr i Oksbøl 1945-1949, men tillige flygtningebegrebet bredt i tid og rum op til og med den nuværende migration mod Europa.

Kilder:

- Flygtningeadministrationen: Flygtninge i Danmark 1945-1949, Forlaget Fremad, Kbh. 1950.
- Miljøministeriet, Naturstyrelsen, Museet for Varde By og Omegn: Folder: Storbyen bag Pigtrådet. Kort og godt om flygtningelejren i Oksbøl. Udateret.
- Oksbøl. Skyde- og øvelsesområdet. Hærens Operative Kommando, HRN 939-001, 4. udg. 1993.
- Ragnhild Anker Petersen: Kapitel 'Flygtningelejren - en by bag pigtrådet' i Oksbøllejren gennem 50 år, Kommandantskabet i Oksbøllejren 1979.
- Leif Guldmann Ipsen: Mennesker bag Pigtrådet: Flygtningelejren i Oksbøl 1945 – 1949. Blåvandshuk Egnsmuseum 2002.
- Arne Gammelgaard: Drivtømmer: tyske Flygtninge i Danmark 1945 – 1949. Do. 1993.
- Kirsten Lyloff: Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945 – 1949. Danmarks pædagogiske Universitet, 2006.
- Karl-Georg Mix: Deutsche Flüchtlinge in Dänemark 1945 - 1949. Franz Steiner Verlag, 2005.

HERMANN V. HANNEKEN

Hermann Konstantin Albert Julius **von Hanneken** (1890-1981)

1908 Kadetskole mv. den preussiske armé. 1915 premierløjtnant, 1917 i generalstaben og kaptajn. 1919 Reichwehr. 1927 Kompagnichef, 1930 major, 1933 Oberstløjtnant, 1935 Regimentschef og oberst, 1936 Stabschef i Heereswaffenamt, 1937 Erhvervsministeriet mv., 1940 Understatssekretær og generalløjtnant, 1941 General der Infanterie.

v. Hanneken kom til København 2. oktober 1942 som afløser for den tidligere øverstkommanderende i Danmark, general Lüdke.

Den ydre anledning var *Telegramkrisen*, den krise der opstod i det dansk-tyske forhold som følge af Christian X's svar, "Spreche meinen besten Dank aus" på Hitlers fødselsdagslykønskning 26. september 1942 og som først fandt sin afslutning med udnævnelsen af ministeriet Scavenius 9. november samme år. Meget tyder dog på, at overkommandoen i nogen tid havde været utilfreds med Erich Lüdke (der afløste Leonhard Kaupisch) som uegnet til en egentlig frontindsats, og v. Hanneken blev beordret hertil med udtrykkeligt påbud fra Hitler om at indlede en hårdere kurs.

En sådan linje var v. Hanneken veldisponeret for. Den nye overgeneral var hård og kontant og gik ikke diplomatens krogveje. Hans karriere havde været skrivebordsgeneralens. I 1937 var han således leder af jern og stålproduktionen under Fireårsplanen, og året efter sad han som chef for samme afdeling i økonomiministeriet. Hans hu stod imidlertid til en frontindsats, men da det endelig i 1942

lykkedes ham at slippe ud af ministeriet, blev han ikke sendt til østfronten, som han havde håbet, men til Danmark, og det skete med den motivering, at han havde været for længe væk fra aktiv tjeneste til, at man turde lade ham overtage kommandoen på en af fronterne. Nu kunne han tage til "Slaraffenland" og aftjene sin "værnepligt" der.

Det var således en skuffet mand, der kom til København. Himmler, Reichführer -SS der havde et godt blik for folks svagheder, karakteriserede ham i en samtale med Günther Pancke, (SS-Oberguppenführer og General der Polizei, Höherer SS- und Polizeiführer i Danmark) som "den hæmmede kriger". Han ville revanchere sig over for myndighederne i Berlin og have afløb for den ærgerrighed, som alt for længe var klemmt inde af kontorernes spændetrøje. Danmark skulle nu være prøvestenen.

Fjenden kommer

v. Hanneken udsendte 1. april 1944 "Tagesbefehl" der handler om den allierede trussel og det mulige tidspunkt for angrebet samt færdiggørelsen af anlæggene i invasionsforsvaret.

Det er også tale om moralsk opsang som optakt til de ventede begivenheder.

Den allierede operation Overlord fandt sted i perioden 6. juni - 25. august 1944.

Wehrmachtbefehlshaber Dänemark
Abt. Ia - Er.B.Nr. 312 / 44

Gef.St., den 1.4.44

T a g e s b e f e h l

Die Vorbereitungen der angloamerikanischen Streitkräfte zur Invasion nähern sich ihrem Abschluss. Wo und wann dieser Angriff erfolgen wird, lässt sich z.Zt. - bei den geschickten Verschleierungsmethoden der Engländer - noch nicht erkennen. Von der zweiten Hälfte des Monats April ab ergeben sich nach langjährigen Beobachtungen die geeignetsten Wetterbedingungen.-

Es gilt, bis dahin durch Überprüfung sämtlicher Verteidigungsanlagen, besonders aber durch Überprüfen der Menschen, die in den Betonwerken und Feldbefestigungsanlagen kämpfen sollen, die Abwehrkraft auf einen Höchststand zu bringen.- Nicht allein die Verteidigungsanlagen geben die Garantie, sondern der Soldat, der Kämpfer, der in ihnen für unser Volk, für unseren Führer, für den Sieg kämpft, ist der Garant unserer Überlegenheit.

Ich bin überzeugt, dass die Soldaten aller Wehrmachtteile sich seelisch auf den bevorstehenden Kampf eingestellt haben, und ich bin weiterhin überzeugt, dass der deutsche Soldat ihn in enger Verbundenheit mit den Freiwilligen-Verbänden meistern wird.

Wenn auch mit dem 15.4.44 der Bau einiger Festungswerke noch nicht abgeschlossen sein wird, so ist doch das Wichtigste im Ausbau geschafft worden.- Führung und Truppe haben sich nunmehr auf das Vorhandene einzustellen und durch Ruhe und Sicherheit die beste Ausnutzung aller Anlagen zu ermöglichen.- Verbesserungen und Verfeinerungen sind laufend vorzunehmen, jedoch ist die Truppe nicht durch grundsätzliche Veränderungen und Verschiebungen unsicher zu machen.

Einsatz- und Entschlussfreudigkeit, gepaart mit dem festen Willen des Kämpfers zu siegen, sind jetzt für Führung und Truppe das höchste Ziel.

Verteiler B

General der Infanterie

v. Hannekens æra i Danmark kom ganske til at stå i en mulig invasions tegn. Det var Hitler udtrykkelige ordre, at han skulle gøre landet skikket til at imødegå en allieret landgang, og dette blev hovedlinjen for hans militærpolitiske virke. Det var med dette udgangspunkt, at han krævede en hårdere kurs gennemført over for sabotørerne, uanset følgerne for samarbejdspolitikken, og det var de samme overvejelser, der i foråret 1943 fik ham til at kræve en opløsning af den danske hær og flåde. I denne så han en potentiel modstander under invasionskampe på dansk jord, og han gjorde alt for at likvidere den, hvad der kronedes med held 29. august 1943. Opløsningen af *politiet*, som han trumfede igennem 19. september 1944, må ses ud fra samme synsvinkel, og det gælder også de rigoristiske krav, han for tid til anden rejste i forbindelse med befæstningsarbejderne på Jyllands vestkyst.

v. Hanneken var blevet gjort bekendt med, men var i øvrigt ikke involveret i aktionen mod de danske jøder i begyndelsen af oktober 1943.

Af militær nødvendighed blev v. Hanneken tvunget ud i en linje, der naturligt måtte støde sammen med Bests forståelsespolitik, men også personlige momenter spillede ind, i første række hans forhåbninger om et militærdiktatur. Dette håb brast, da chancen syntes nærmest: under den militære undtagelsestilstand efter 29. august 1943.

v. Hanneken havde en udpræget materialistisk indstilling med veludviklet sans for de pekuniære fordele som krigen kunne bringe med sig. 27. januar 1945 blev han afskediget fra sin stilling i Danmark, anklaget for korruption. En krigsret dømte ham til 8 års fængsel og degraderet, men Hitler erklærede at han i Tysklands skæbnetime ikke havde råd til at lade generaler sidde bag tremmerne, fordi de have hugget et møbel hist og her; han udnævnte ham til major og sendte ham til østfronten. Her kæmpede han i de sidste måneder som bataljonschef.

Ved krigens afslutning kom han amerikansk krigsfangenskab og herfra udleveret til Danmark. Han blev i 1948 ved København byret idømt 8 års fængsel for sin medvirken i den tyske modterror og for sin andel i arrestationen og deportationen af det danske politi og grænsegendarmerne. Han blev frifundet ved landsretten den 9. maj 1949 og udvist af Danmark.

GEORG LINDEMANN

Georg Lindemann (1884-1963)

1903 Fahnenjunker, 1904 Løjtnant, 1912 Premierløjtnant, Reiter-Regiment 13, 1914 Ritmester, 1926 Major, 1931 Oberstløjtnant, 1933 Oberst, Kommandør Kriegsschule Hannover, 1936 Generalmajor, 36. Infanterie-Division Kaiserslautern, 1940 Generalløjtnant, L. Armeekorps, 1942 Generaloberst 18. Armee, 31.3.1944 fungerende Oberbefehlshaber Heeresgruppe Nord, 6.5. 1944 Oberbefehlshaber, 4.7.1944 -27.1.1945 i Førereserven, 27.1.- 6.5. 1945 Wehrmachtbefehlshaber Dänemark, 6.5.-4.6.1945 "Armee Lindemann", Allieret krigsfangenskab til 21.7.1947 og atter 2.9 1947 -15.5.1948.

Lindemann var som Wehrmachtbefehlshaber Dänemark chef for de tyske tropper i Danmark fra den 27. januar 1945 til kapituleringen. Fra den 4. maj indtil sin arrestation 4. juni forestod han afviklingen af de tyske divisioner her i landet ("Armee Lindemann").

Da v. Hanneken blev afskediget på grund af korrupsion, blev den erfarne Lindemann 1. februar 1945 sendt til Danmark: Ved udbruddet af 2. verdenskrig stod Lindemann 36. infanteridivision ved Maginot-linjen, og året efter tog den del i slaget om Frankrig. Det lykkedes Lindemanns division at erobre Verdun, hvad der ikke lykkedes for den tyske hær under 1. verdenskrig – et forhold, der var fremmede for hans karriere og han fik kommandoen over 50. armeekorps.

Fra juni 1941 var Lindemanns armeekorps en del af Heeresgruppe Nord under operation Barbarossa gennem Baltikum til Leningrad. I januar 1942 overtog Lindemann kommandoen over 18. Armee, som var en del af Heeresgruppe Nord, og havde kommandoen gennem kampagnerne omkring Leningrad. Da tilbagetoget endelig blev nødvendigt i begyndelsen af 1944, havde Lindemann kommandoen over enhederne, der forsvarede Narva-linjen under

slaget om Narva, inden han blev øverstkommanderende for Heeresgruppe Nord i marts 1944.

Denne post havde han kun i kort tid. Efter en længere diskussion med Hitler om en tilbagetrækning blev han den 4. juli 1944 afløst og overført til hærens føringsreserve. Adolf Hitler skal i den forbindelse have sagt, at Lindemann var blevet for gammel og for slap. Efter nogle måneder i reservehæren fik Lindemann kommandoen over en nyoprettet stab kaldet "Führungsstab Ostseeküste"

Generaloberst Georg Lindemann var 61 år gammel og havde således langt mere kamperfaring end sin forgænger. I følge Lindemanns senere forklaring blev han af Hitler personligt instrueret om, at han i sin nye stilling havde tre hovedopgaver: 1. at forsvare Danmark til det sidste med færrest mulige styrker, 2. at frigøre så store styrker som muligt til Østfronten, 3. at sætte en stopper for etape-fænomener i landet som følge af de fredelige forhold.

Den nye overgeneral kom hertil på et tidspunkt, hvor ingen kunne være i tvivl om krigens udfald. Alligevel var han fast besluttet på at gennemføre den ordre han havde fået fra Hitler om at forsvare landet til sidste blodstråbe. Således afviste han i slutningen følere fra modstandsbevægelsen om en kampløs overgivelse, og så sent under kapitulationsforhandlingerne med storadmiral Dönitz i Flensborg den 3. maj, foreslog han, at Værnemagten lukkede flaskehalsen til Holsten, og udkæmpede krigens "sidste anstændige slag" på dansk grund.

Lindemanns korte virke som overgeneral på et tidspunkt hvor alt bar mod den tyske katastrofe kunne naturligvis ikke sætte sig dybe spor, men hans ankomst til landet betød, at okkurationspolitikken fik tilført et element af østfrontmentalitet som tidligere har været den fremmed. En særlig form for berømmelse vandt han sig, da han som repressalie for en sabotage mod sit private tog den 24. februar nedbrændte en gård og ledvogterhus på Struer-egnen. Som gengældelsesforanstaltninger for overfald på en tysk værnemagtskolonne i København udvirkede han et par dage senere i Berlin at henrettelserne af modstandsfolk, der havde hvilet siden folkestrejken, atter blev genoptaget. Som Best var han imod henrettelser i dølgsmål, og hans fremstød, der udadtil måtte virke som en skærpelse af besættelseskursen, blev i tyske kredse opfattet som et skridt tilbage fra terroren mod mere legale tilstande.

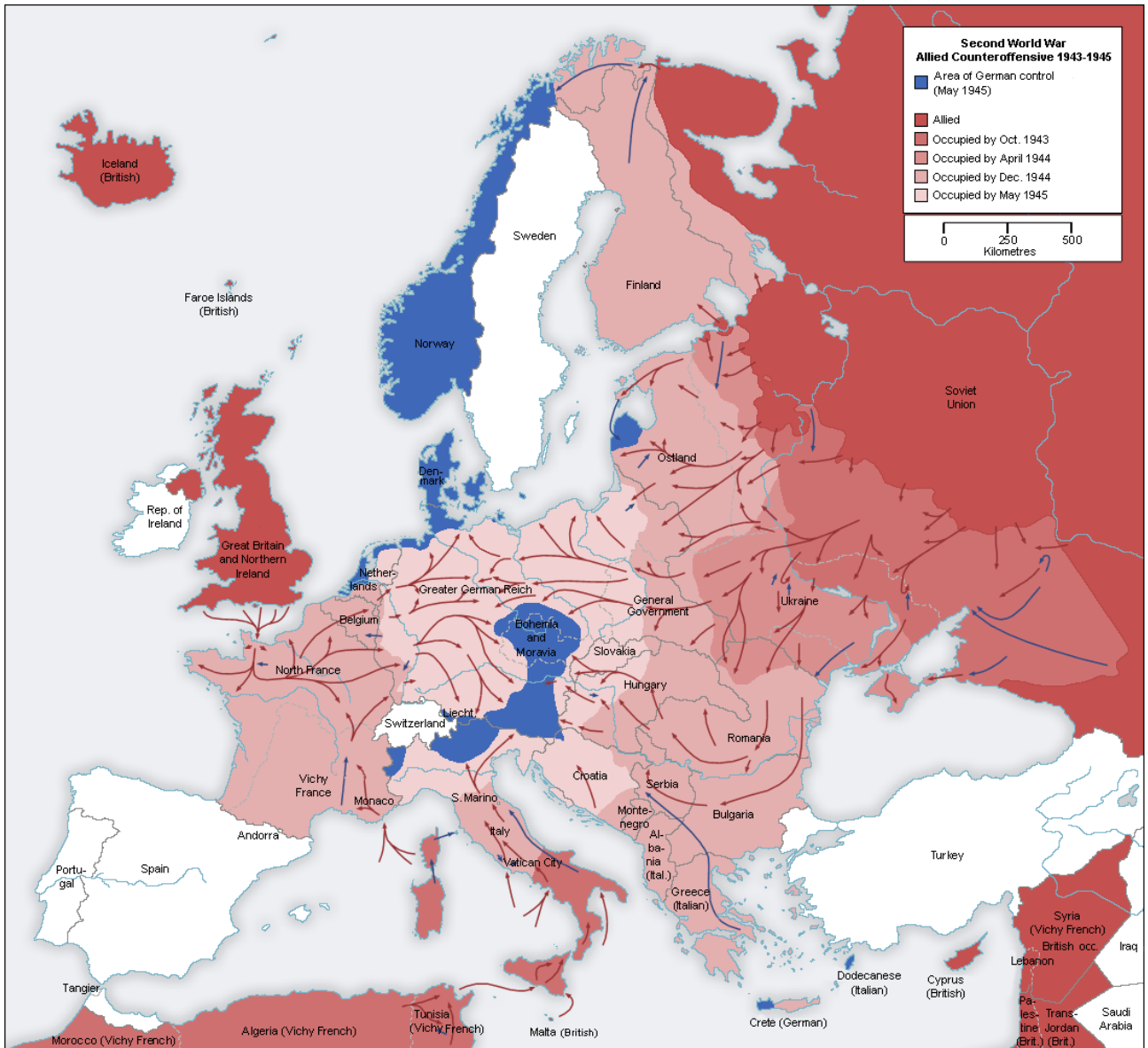
Truslen mod Danmark i form af en allieret aktion i "Nordraum" i 1945 blev vurderet forskelligt. På baggrund af konklusionerne af Wehrmachtbefehlshaber Dänemark (WB) krigsspil 27. januar 1945 måtte det nok stå klart, at der i OKW i 1945 næppe blev taget hensyn til muligheden for en allieret aktion, idet dog OKW gav tilsagn om at der ville blive ført en generalkommando til Danmark i det tilfælde at det skulle komme til en landgang i området. WB måtte nødvendigvis se anderledes på spørgsmålet end OKW, idet han fortsat havde ansvaret for, at det ikke lykkedes de allierede at gennemføre endnu en landgang i netop hans område. Invasionsforsvaret og befæstningsbyggeriet indtager i 1945 en meget mere beskedne plads i WB krigsdagbog end de foregående år; hans aktiviteter kom nu i langt højere grad til at koncentrere sig om at omorganisere styrkerne således, at de trods den stadig kraftigere udtynding i løbet af foråret bevarede en vis kampkraft.

Modsat OKW vedblev Kriegsmarines ledelse længe med at være optaget af muligheden for en allieret landgang i Danmark. Da Hitler den 15. februar på grund af forskellige meldinger om fjendtlige planer om landgang i det dansk-norske område ønskede Dönitz' vurdering af truslen, svarede denne at han fortsat anså risikoen for en landgang i Kattegat for at være størst. Imidlertid vurderede han, at risikoen for tiden var ringe, fordi vejrforholdene var ugunstige og fordi fjenden havde koncentreret sine styrker på landfronten. Den stadig mere kritiske udvikling på Østfronten fik dog meget snart Seekriegsleitung til at overveje at overføre ressourcer fra invasionsforsvaret i Danmark til fronter, hvor behovet var akut.

Ved udgangen af april var situationen på landfronterne blevet så alvorlig, at Dönitz heller ikke kunne tillægge kystforsvaret i Danmark betydning.

Da ordren om overgivelse nåede hovedkvarteret i Silkeborg, rettede Lindemann sig efter den uden ophævelser. Som øverstkommanderende for "Armee Lindemann" fik han derpå til opgave at afvikle den tyske besættelse af Danmark. Den 4. juni blev han arresteret af briterne og ført til Kastellet i København. To dage senere blev hovedkvarteret på Silkeborg Bad opløst af en britisk styrke med hjælp fra danske modstandsfolk.

Lindemann var krigsfange i amerikansk og dansk varetægt indtil 1948. Han blev ikke anklaget for krigsforbrydelser af hverken de allierede eller af Danmark. Efter sin løsladelse gik Lindemann på pension i Vesttyskland.

WERNER BEST

Karl Rudolf Werner Best (1903-1989) dr.jur., SS-Obergruppenführer; tysk rigsbefuldmægtiget i Danmark 1942-45.

Best var jurist af uddannelse. Han havde været medlem af det tyske nazistiske parti siden 1930, og efter Hitlers magtovertagelse avancerede han hurtigt inden for sikkerhedspolitiet og blev i 1935 leder af administrations- og personaleafdelingen i Gestapo. Her spillede han en af hovedrollerne i sammensmeltningen af politiet med SS. Han var forfatter til en række skrifter: "Grossraum-ideologi", og en bog om den nazistiske politiret.

I 1940 kom Best på kant med chefen for sikkerhedspolitiet Heydrich, og forlod Reichsicherheitshauptamt. Efter Frankrigs fald blev han forflyttet til udenrigsministeriet, og kort efter udnævnt til karrierediplomaten Renthe-Finks afløser som rigsbefuldmægtiget i Danmark, hvortil han ankom 5. november 1942.

Werner Bests ankomst til Danmark betød en kraftig styrkelse af det tyske udenrigsministeriums kurs og skabte større ensartethed i gesandtskabets politik. Samarbejdspolitikken gled nu ind i et roligere leje. Bests position i udenrigsministeriet under

v. Ribbentrops auspicer var sikker, og samtidig oprethold han kontakten med Himmler. Han var derfor stærk nok til at holde de danske nazister og deres fortalere i udenrigsministeriet samt at holde SS stangen.

Den rigsbefuldmægtige så klart, at hans tilpasningspolitik måtte kræve tyske indrømmelser, og han åbnede spillet om Danmark ved at medvirke til dannelsen af en regering, der stik mod instrukserne fra Berlin ikke rummede nazistiske ministre. Best likviderede DNSAP som en faktor, man fra tysk side kunne bygge på, fordi *Fritz Clausen* og hans folk virkede ødelæggende for den forhandlingsatmosfære, han søgte at opbygge mellem sig og Scavenius-regeringen. I foråret 1943 vandt han tovtrækkeriet med embedsmændene i Berlin om det danske valg, og kort tid efter tilbageslog han v. Hannekens forsøg i Berlin på at udvirke den danske hærs opløsning. Best scorede således i det første halve år i Danmark en række points, som ikke mindst skyldtes hans charme, hans smidighed og hans evner som forhandler.

Best var kommet til Danmark for at bevise over for Berlin, at han kunne pacificere danskerne uden brug af vold. I eftertiden kan vi se, at hans forståelsespolitik var dømt til at mislykkes. Hans skæbne blev at forsøge en tilpasningspolitik gennemført på et tidspunkt, hvor de tyske militære nederlag gjorde en varig en varig politisk tilpasning fra dansk side umulig. Selv så han først sin fiasko i øjnene 24. august 1943, da han stod skoleret for v. Ribbentrop i Berlin og fik sin politiske dødsdom. Han måtte da erkende, at hans konstruktive politik var sprængt i luften af v. Hanneken og den danske modstandsbevægelse, og at det tyske ultimatum, han fik ordre om at bringe tilbage til København, stod som det formelle udtryk for, at hans politik var blevet desavoueret fra Berlin. Ansigt til ansigt med dette mistillidsvotum overvejede han om at han skulle søge sin afsked, men ærgerrighed tvang ham til at fortsætte.

Efter sin hjemkomst fra Berlin erklærede Best, at han politisk set var en død mand. For så vidt var det rigtigt, som han aldrig senere genvandt sin tidligere styrke og politiske indflydelse. Alligevel lykkede det ham endnu i september 1943 at slå v. Hannekens forsøg på at etablere et militærdiktatur tilbage. Tilsvarende lå også resultatet af regeringsforhandlingerne med de danske politikere, departementschefstyret, helt i forlængelse af den rigsbefuldmægtigedes planer om forsat at kunne regere Danmark med et mindstemål af ressourcer, nemlig via det danske forvaltningsapparat, og tør nok kunne karakteriseres som et diplomatisk mesterstykke på linje med regeringsdannelsen i

november 1942. Først Panckes udnævnelse til Höherer SS- und Polizeiführer i november 1943 vidste Best at klokken var faldet i slag.

Eftertænksohed

6. august 1944 var den nazistiske rigsbefuldmægtige, SS-Obergruppenführer Werner Best på officielt besøg i Silkeborg hos general v. Hanneken.

Besøget omfattede også en sejltur i v. Hannekens personlige motorbåd.

Generalen ses her til højre i et eftertænksomt øjeblik. Kvinden til venstre er fru Hilde Best og i baggrunden ses den gamle jernbanebro over Gudenåen.

Den allierede operation Overlord fandt sted i perioden 6. juni – 25. august 1944.

Himmler, der aldrig havde haft stor tiltro til Best, kunne næppe vise sin mistillid tydeligere, end da han fratog sin gamle politiembedsmand ledelsen af det tyske sikkerhedspoliti i Danmark, og Hitler fandt ham for svag. Heroverfor betød det kun lidt, at han havde udenrigsministeren i ryggen. v. Ribbentrops ord havde ikke længere nogen vægt i diskussionerne i førerhovedkvarteret, og hans svaghed forplantede sig videre til diplomaterne i Dagmarhus. Bests kurs blev derfor ofte usikker og famlende, præget af lidet gennemtænkte fremstød og hovedkulds retræter, og hans forsøg på at gennemføre en moderat linje blev malet i sønder af det dobbelte pres fra Værnemagten og det tyske politi. Bests sidste år i Danmark stod i den tyske terrorpolitikens tegn. Selv åbnede an spillet ved i oktober 1943 at udløse jødeaktionen, måske af vanvare - måske i et forsøg på at genvinde sin tabte goodwill i Berlin – måske for at styrke sin position i Danmark. Domstolene efter krigen, og senere historikerne, har været uenige om skyldspørgsmålet. Selv hævdede Best, at han med sit famøse telegram af 8. september kun havde forsøgt at afværge en aktion, der allerede var beordret fra Berlin, idet han med den sædvanlige taktik under førerdiktaturet nok anbefalede, men i samme åndedræt pegede på så mange negative følger, at han i virkeligheden trak tæppet væk under aktionen. Derved firklares det uforståelige i, at Best skulle have udløst en aktion, som han hele tiden havde været

imod. Hypotesens svaghed er, at den ikke kan bekræftes af det samtidige tyske materiale, der tværtimod synes at indicere, at forslaget fra Danmark mødte førerhovedkvarteret uforberedt, altså udløstes fra København.

<p><u>Formiddag i Dagmarhus:</u> Dags-mit: 44 - Prof. Bönninghaus Genlt. Brabänder (Norsker). Genlt. Barandon. SS-Ober- sturmbannführer d.R. Dr. Walter Best (Berlin - hjem af fra den Rødehøj). Afrejse (i en Pz 20) med Jyl-land med den SS- Untersturmführer Schreibmüller og Höhn. (Chauffør: Pol. H. Waff Abramanski fra Kiel).</p> <p>Donnerstag, 2. März 1944</p>	<p><u>Formiddag i Oksbøllejren:</u> Forfatteren Pz 20) i den Lejren Oksbøllejren. Deltagelse i Wehrmachtsbefehls- haber Dänemark's "Operation Krigsspiel" (Ledelse: Infanteri- general von Hanneken. Blå leder: Generalleutnant Pflinger. Rød leder: Generalleutnant Richter) i lejrbio grafen. Min plads var mellem Flyvergeneral Wolf (Ham- burg) og Oberstleutnant Zier- vogel (Wehrmachtsführungsstab).</p> <p>Freitag, 3. März 1944</p>
---	--

Formiddag i Dagmarhus.

Møder med:
 SS-Standartenführer Bovensiepen.
 Generalleutnant Brabänder (Norge)
 Gesandt Dr. Barandon. SS-Ober-
 sturmbannführer d.R. Walter Best
 (Berlin - afskedsbesøg før tilba-
 gerejse). Afrejse i bil til Jyl-
 land med SS-Untersturmführer
 Schreibmüller og Höhn. (Chauffør:
 Pol. H. Waff Abramanski fra Kiel).

Formiddag:

Kørt i bil til Oksbøllejren.
 Deltagelse i Wehrmachtsbefehls-
 haber Dänemark's "Operation
 Krigsspiel" (Ledelse: Infanteri-
 general von Hanneken. Blå leder:
 Generalleutnant Pflinger. Rød
 leder: Generalleutnant Richter)
 i lejrbio grafen. Min plads var
 mellem Flyvergeneral Wolf (Ham-
 burg) og Oberstleutnant Zier-
 vogel (Wehrmachtsführungsstab).

Werner Bests kalendernotater fra 2. – 5. marts 1944 anfører at han overværede "Operation Krigsspiel" i Oksbøllejren.

En anden opfattelse accepterer ligeledes, at Best ikke handlede ud fra egentlige antisemitiske motiver, at han altså ikke betragtede jøderazziaen som et mål i sig selv, men derimod som middel til at skaffe mere politi til Danmark, der kunne rehabilitere den rigsbefuldmægtigede fra fiaskoen den 29. august, og styrke ham i den interne magtkamp med Værnemagten. Med polititropperne bevilget, havde jødeaktionen tjent sit formål, og Best kunne gardere sig forholdet de danske myndigheder ved at spille uskyldige, og indirekte sabotere aktionen bl.a. via Duckwitz.

Samme tvetydige holdning indtog Best til modterroren, hvis gennemførelse Hitler havde givet ham medansvar for på det berømte møde i "Ulveskansen" 30. december 1943. (Frokostmøde 14.00-16.30 i førerens "tehus" med Afdolf Hitler, Himmler, Kaltenbrunner, Pancke, Keitel, Jodl, v. Hanneken m.fl.) Fundamentalt var det Bests linje som jurist og politimand at bekæmpe modstandsbevægelsen med politimæssige

Scene fra det store krigsspil, der i marts 1944 blev afholdt i Oksbøl.

foranstaltninger og gennem krigsretterne, men Hitler var imod ud fra synspunktet, at krigsretsdomme kun skabte martyrer.

Best blev chokeret over Hitlers udseende. Han beskrev ham således: "Han lignede en knækket, træt gammel mand, der gik slæbende og foroverbøjet. Det så ud som om han havde pukkelryg. Hans ansigt var indfaldent, rynket og hans blik stift".

Under det lange møde talte Hitler om de mest forskelligartede emner, men hovedtrækkene var dog en kritisk gennemgang af situationen i Danmark. Der var under dette møde ingen tvivl om, at Hitler indgående havde studeret generalfeltmarskal Erwin Rommels dugfriske rapport fra besøget på den jyske vestkyst 2. - 9. december 1943: "Hauptkampflinie ist der Strand".

Til tider lukkede Best øjnene for clearingmordene og schalburgtagerne for således at kunne at kunne fralægge sig ethvert ansvar, andre gange foreslog han selv objekter for terrorgrupperne, og andre gange greb han ind for at afbøde terrorrens værste virkninger. Efterhånden skete mere og mere uden hans billigelse og viden - fx aktionen mod det danske politi i september 1944.

I katastrofedagene i maj 1945 syntes Best igen at have genvundet noget af sin gamle styrke. Under kapitulationsforhandlingerne i Flensborg 3. maj gik han, modsat Josef Terboven (Rigskommissær for de besatte norske områder) og generaloberst Lindemann, ind for, at "den brændte jords politik" ikke blev iværksat på dansk område. Samtidig fik han af storadmiral Dönitz overdraget Panckes beføjelser over det tyske politi, men uden at det mere kunne på nogen praktisk betydning.

Den 5. maj om morgenen, da kapitulationen var en kendsgerning, henvendte Best sig til det danske udenrigsministerium og bad om beskyttelse. Han fik stillet en vagt af frihedskæmpere til rådighed ved sin privatbolig Rydhave på Strandvejen. Den 21. maj blev han anholdt og indsat i arresten i Kastellet.

De følgende godt seks år sad Best i fængsel, dels i Danmark, dels i Nürnberg hvor han vidnede i den store krigsforbryderproces. Den danske proces mod ham begyndte ved København Byret den 16. juni 1948. Anklagerne mod Best lød i hovedsagen på hans ansvar for deportationen af jøderne og for den tyske modterror. Den 20. september 1948 blev han dømt til døden. I samme sag blev SD-chefen Bovensieben også dødsdømt, mens Pancke fik 20 års fængsel og v. Hanneken otte års fængsel. Dommene blev kæret til Østre Landsret, hvor dommen over Best blev ændret til fem års fængsel. Det vakte et sådant røre, at justitsministeren besluttede at sagen også skulle prøves ved Højesteret. Her fik Best i marts 1950 12 års fængsel. Dommene viste, at der havde været svært at bevise

hans ansvar for de nævnte forhold. Den 29. august 1951 blev han – efter vesttysk pres – benådet og udvist af Danmark.

Især perioden som varetægtsfange var en hård belastning for Best, der måtte se sin betydningsfuldhed svinde. Best udviklede en længere depression, som medførte betydelig selvmedlidenhed, men hverken i den periode eller senere er der tegn på egentlig anger over de handlinger han havde medvirket til.

Tilbage i Forbundsrepublikken fik Best ansættelse i et advokatfirma Essen. Her og senere, da han blev juridisk rådgiver for Hugo-Stinnes koncernen (oprindelig stål-konglomerat med stor indflydelse – nu højst med symbolværdi) gjorde han en stor indsats for at få udvirket generel amnesti for dømte nazister og for kammeraterne i SS. Det tyske justitsvæsen genoptog, mens han sad i Horsens Statsfængsel, sagen om mordet på manden, der havde afsløret Boxheimer-dokumenterne (NSDAP magtovertagelsesplaner 1931 forfattet af Werner Best), samt mordene i forbindelse med aktionen mod SA 30. juni 1934 ("Nacht der langen Messer"). I begge tilfælde blev sagerne henlagt på grund af mangel på bevis. I slutningen af 1950-erne gennemførtes en afnazificeringssag mod Best ved en domstol i Vestberlin. Han blev idømt en stor bøde, men slap med at betale et symbols beløb.

I sin tid i Danmark havde Best taget timer i dansk, og så sent som i december 1966 kunne han stadigvæk skrive til sin sproglærer, Poul Bjørnved, på haltende dansk: *"Desværre er den politiske situation stadig blevet daarliger og den berygtet forfølgelsesbølge er vokset og vokser videre. Vi skal have at kæmpe saa længe vi aander. Men vi vil ikke tabe nerverne."* Han havde samme måned fået sit sjette barnebarn, "den første sønnesøn", og opgav sin adresse som Leonhard-Stinnes-Str.52 – i Mülheim an der Ruhr, sin fødestavn.

I marts 1969 blev han anholdt og anklaget for delagtighed i indsatsgruppernes hærgen i Polen. Anklageskriftet lød på medvirken til mord i 8.723 tilfælde. Retssagen kom dog aldrig i gang, da Best og hans advokat påstod ham ude af stand til at deltage i sagen af helbredsmæssige grunde. Det kom til en længere krig på lægeerklæringer, før sagen i august 1972 blev midlertidigt indstillet. Best havde da siddet i varetægtsarrest med afbrydelser i mere end tre år. I 1979 forsøgte Justitsministeriet uden held at genoptage sagen. I 1987 var Best indkaldt som vidne i en retssag om jødeforfølgelserne i Frankrig. Her gjorde han et så rask indtryk, at det blev besluttet at lade hans sundhedstilstand bedømme

igen. I april 1989 blev han vurderet egnet til en retssag, og anklageskriftet fra 1972 blev indgivet til landsretten i Duisburg, men Best døde den 23. juni 1989.

EKSKURSIONSBEFALING NR. 1/2020

DET MILITÆRE LÆSESELSKAB RENDSBORG

September 2020

DANSKE LIVREGIMENT
KASTELLET 60, 2100 Kh Ø

Zonetid: B dansk sommertid.

1. Situation

- a. Truslen mod danske interesser i området skønnes minimal.
- b. Som hidtil.
- c. Forplejningssektionen tilgår i Fredericia.

2. Opgave

Vi skal i tiden 24. september – 26. september 2020 foretage ekskursion til Jylland med det formål at besøge steder og gennemgå begivenheder i forbindelse med den danske del af Atlantvolden.

3. Udførelse

a. Samlet plan:

24. september: Individuelt fremmøde i Fredericia. Fælles videretransport med bus til Silkeborg og med besøg i Bunkermuseet og andre faciliteter i forbindelse med hovedkvarteret og efterfølgende frugal feltfrokost. Non-stop transport til Hanstholm med briefinger undervejs i bussen. Indkvartering på hotel. Foredrag om Atlantvolden og de tyske anlæg og invasionsforsvar. Uformel samlet aftenforplejning på hotel.

25. september: Busafgang til Hanstholmstillingen og Bunkermuseum Hanstholm med orientering anlæget og gennemgang af samlingerne. Feltfrokost i museet og kørsel med ammunitionstog. Med bus videre til anlæg i Vigsø og Bulbjerg. Retur til hotel i Hanstholm, "fri manøvre" og efterfølgende "Store Middag".

26. september: Efter morgenbuffet udrykning fra hotel og med bus retning Esbjerg-området. Undervejs briefinger og passage af diverse støttepunkter. Besøg i Museum Tirpitz. Feltfrokost ved Ellipsen. Videre forskydning til Fredericia og individuel hjemrejse.

- b. (1) Samtlige deltagere bidrager aktivt med spørgsmål, bemærkninger og uddybende kommentarer.
- (2) Besøg i områderne tilrettelægges uden terrænmarker.

4. Faglig tjeneste

- a. Forplejningssektionen afvikler feltfrokoster m.v., primært ved brug af lokale naturalier. Tilrettelægger Store Middag efter formandens direktiv og i samråd med rejsemarskallen.
- b. Rejsemarskallen tilrettelægger, gennemfører og afregner transport og indkvartering.

- c. Deltagerne fremmøder individuelt torsdag **24. september 2020, ikke senere end 10.00** på P-plads **vest for** Fredericia Banegård, Chr. Winthers Vej, 7000 Fredericia. Gratis Parkering. Ekskursionen forventes afslutte samme sted **26. september** senest **17.30**.
- d. Der udarbejdes af sekretæren en **transportplan** for vognhold for transporten til og fra Fredericia på delebasis.
- e. Medbring **mundbind** (skal anvendes under dele af besøget ved Silkeborg Bad bunkeren) og det gule sundhedskort.
- f. Selskabet indkvarteres under ekskursionen på hotel i Hanstholm, i enkeltværelser som aftalt. Indkvarteringsliste er tilgået hotellet.
- g. Påklædning: Casual og efter september-vejrliget. Store middag i overensstemmelse med selskabets møde dresscode (Jakke og slips).
- h. Ekskursionsmapper udleveres i bussen.
- i. Efter hjemkomst modtages relevante, privatoptagne digitalfotos med tak af ekskursionsledelsen.

5. Signaltjeneste

- a. Ekskursionschef: Jens Erik Frandsen, tlf. +45 2124 9884, rytfra@hotmail.com
- b. Ekskursionsleder: Søren A. Matthiessen, tlf. +45 4033 3514, am@image.dk
- c. Ekskursionsstab: Poul-Erik Faurholt, tlf. +45 2963 0307, pefaurholt@gmail.com
- d. Rejsemarskal: Niels Eyde Madsen, tlf.: +45 4080 1416, ksnielm@gmail.com
- e. Forplejningssektionsleder: Per Brix Knudsen, tlf.: +45 2467 9870, per.brix.knudsen@mail.dk
- f. Hotel: Hotel Hanstholm, Chr. Hansens Vej 2, 7730 Hanstholm tlf.: +9796 1044

JENS ERIK FRANDSEN

Formand

Deltagere:

Bærentzen, Lars
Christensen, Jan Kaare
Dähnhardt, Rolf
Faurholt, Poul-Erik
Flebbe, Erling
Frandsen, Jens Erik
Funder, Ole
Galster, Kjeld
Gram-Andersen, Jesper
Hansen, Arne H.
Henriksen, Peter A.
Hofgaard, Kristian
Jensen, Asbjørn
Jørgensen, Tim Slot
Knudsen, Per Brix
Larsen, Peder Ellegaard
Lund, Torben
Madsen, Niels Eyde
Madsen, Palle Redder
Matthiessen, Søren A.
Møllerup, Erik
Nielsen, Laust Nyvang
Stangegård, Christian
Svaneberg, Jørgen
Jørgensen, Finn Wiberg
Østergaard, Søren Duus
Würtzen, Arne